

STUDII TEOLOGICE

INSTITUTUL TEOLOGIC UNIVERSITAR BUCUREȘTI		
INVENTARIAT 1961		
BIBLIOTECĂ		
Număr inventar 3860		
Sala 1/4	Fondul A	Dulapul rafta I

7-8

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA II-a - ANUL XV Nr. 7-8
SEPTEMBRIE - OCTOMBRIE 1963

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR TEOLOGICE UNIVERSITARE
DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXA
INTR. PATRIARHIEI Nr. 9, RAIONUL N. BĂLCESCU, BUCUREȘTI

COMITETUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE:

P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

MEMBRI:

P. C. Diac. N. I. NICOLAESCU, Rectorul Institutului
Teologic de grad Universitar din București

P. C. Pr. SOFRON VLAD, Rectorul Institutului Teologic
de grad Universitar din Sibiu

P. C. Pr. IOAN G. COMAN, Profesor la Institutul Teo-
logic de grad Universitar din București

P. C. Pr. GRIGORIE T. MARCU, Profesor la Institutul
Teologic de grad Universitar din Sibiu

REDACTOR RESPONSABIL:

P. C. Pr. IOAN GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale

COLABORATORI

Înalt Prea Sfințitii Mitropoliti și Prea Sfințitii Episcopi ; Prea
Cucernicii Preoți Profesori de la Institutele Teologice Univer-
sitare, candidații la titlul de magistru și doctor în teologie,
studenții Institutelor Teologice și Prea Cucernicii Preoți

STUDII TEOLOGICE

REVISTA INSTITUTELOR
TEOLOGICE DIN
PATRIARHIA ROMÂNĂ

C U P R I N S U L

Prof. T. G. BULAT, Nicolae Bălă- șescu, primul director al Semina- rului Central din București . . .	391
Magistrand DUMITRU ABRUDAN, Dreptatea și pacea în Cartea Psal- milor	415
Magistrand CRISTIȘOR M. MANEA, Tipuri de sinoade prevăzute de Sfintele Canoane	426
Magistrand DUMITRU VASILESCU, Bogomilismul	444
Magistrand Arhim. JUSTINIAN DALEA, Scrieri omiletice împo- triva superstițiilor în Biserica Ortodoxă Română	461
Pr. D. FECIORU, Catalogul manus- criselor din Biblioteca Patriarhiei Române (XXII)	477
NOTE BIBLIOGRAFICE, de : At. N. ; Aug. B. ; O. B. ; Em. V. ; C. B. ; A. Arm. M.	497

SERIA II, ANUL XV

Nr. 7—8 SEPT.—OCT. 1963

EDITURA INSTITUTULUI
BIBLIC ȘI DE MISIUNE
ORTODOXĂ

COMITETUL DE REDACȚIE

Președinte: *P. F. JUSTINIAN, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române.*

Membri: *P. C. Diacon. N. I. NICOLAESCU, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din București; P. C. Pr. SOFRON VLAD, rectorul Institutului Teologic de grad universitar din Sibiu; P. C. Pr. IOAN G. COMAN, profesor la Institutul Teologic de grad universitar din București; P. C. Pr. GRIGORIE T. MARCU, profesor la Institutul Teologic de grad universitar din Sibiu.*

Redactor responsabil: *P. C. Pr. I. GAGIU, Directorul Administrației Patriarhale.*

Prof. T. G. Bulat

NICOLAE BĂLĂȘESCU, PRIMUL DIRECTOR AL SEMINARULUI CENTRAL DIN BUCUREȘTI

«Pour juger d'un homme, il faut suivre longuement et curieusement sa trace».

MONTAIGNE

În urma dispozițiilor Regulamentului Organic încep să se organizeze seminariile din Țara Românească în vreme ce în Moldova Seminarul Veniamin își câștiga un bun renume. Domnitorul Țării Românești, la acea dată, era Alexandru D. Ghica (1834—1842 oct. 7), un om ales, cu înțelegere deosebită pentru cultură. Cum elemente cu pregătire didactică nu se găseau în țară, se făcu apel la ardeleni, care se aflau la un nivel mai înalt, din acest punct de vedere, la începutul secolului al XIX-lea. Contribuția lor fusese însemnată și la încadrarea corpului didactic de la Seminarul Veniamin și tot dintre ei se vor recruta elemente și pentru seminariile de dincoace de Milcov.

Pentru seminarul din București fu găsit Nicolae Bălășescu, căruia uneori i se mai zicea și Bellașcu și care la o dată pe care e greu să o precizăm, va lua numele de Nifon, călugărindu-se, deși el n-a stat într-o minăstire decît foarte, foarte sporadic. El se va semna totdeauna cu numele de Nicolae sau Nifon «Professorie de theologie», în chip demonstrativ.

I

VIATA LUI. — Nicolae Bălășescu s-a născut în satul Hassag, nu departe de Sibiu, în părțile de țară ce gravitează spre Mediaș. Certificatul său de absolvire a Institutului teologic din Arad, la 30 aug. 1834, ne dă următoarele informații precise: *Nomen et cognomen*: Belasco alias Bălășescu Nicolas; *aetas*: annorum 28¹; *Gens seu Natio*: Valachus; *locus natalis*: Possessio Hássag I sedi saxonicali Mediensi ingremiata; *Pater*: eiusque conditio: Ioannes, lanio; *Annus et scola*: ann 832 primum — 833 secundum — 834 tertium theologiae cursum frequentando absolvit diligenter. După ce anunță «progresul» la învățătură, certificatul mai are o rubrică, care ne este de mult preț, întru cunoașterea acestui bărbat: ea este intitulată: *Priores eius scientiae, linguarumque notitia*: absolvit scientias philosophicas et juridicas partim in Vardini, partim vero Claudiopoli in Transylvania, loquitur propter maternam valachicam, germanicam, hungaricam et latinam per-

1. Ar însemna că Bălășescu s-a născut în anul 1806 și nu în anul 1804, cum reiese din adresa Mitropoliei No. 943, din 8 mai 1851 (infra p. 399).

fecte»². Din cele arătate aici se vede că Bălăşescu avea o bună pregătire, lucru pe care-l va dovedi în lunga şi agitata sa viaţă. După terminarea studiilor, credem, pe baza unei suplice pe care o îndreaptă către Episcopul V. Moga — că el a lucrat câţiva timp la consistoriul din Arad, fiind «cancelist»³. Curînd însă soseşte la Bucureşti, căci într-o scrisoare de la 10 ianuarie 1835 adresată lui Damaschin Bojîna, directorul Seminarului de la Socola, şi care-i găsisse un loc de profesor acolo, vedem că el regretă că a primit scrisoarea aceluia prea tîrziu, căci deja «din 1 Ianuarie a. c. a fost ales şi întărit pentru profesor de teologie, centralului acest seminarium din Bucureşti»⁴. De la acea dată înainte el va conduce Seminarul Central, cîţiva ani, singur, ca mai apoi să-şi capete un ajutor în bănaţeanul Zaharia Boerescu. Începutul a fost greu, dar Bălăşescu, harnic şi îndrăzneţ, a luptat cu toate dificultăţile, învingînd toate adversităţile, datorite, în special, rutinei şi abuzurilor.

Fără a intra în amănunte, ceea ce ne-ar duce prea departe, putem afirma că l-au înţeles şi l-au ajutat în aceşti ani: domnitorul ţării, Alexandru D. Ghica, şi mitropolitul Neofit; ambii i-au acordat patronajul şi ajutorul lor. Bălăşescu face programele la o şcoală începătoare, alcătuieşte regulamentul vieţii interne a seminarului, ţine cuvîntări în faţa Domnitorului⁵ şi alcătuieşte manuale, de care se simţea absolută nevoie. La 2 februarie 1838 se serbează doi ani de la deschiderea solemnă a Seminarului Central⁶, cu care prilej directorul arată progresele care s-au realizat în direcţia pregătirii clerului.

Dar Bălăşescu este un intelectual, un om cu preocupări cărturăreşti. Viaţa de dascăl, deşi el o menţionează cu emfază, de cîte ori este obligat a iscăli, îl va fi plictisit oarecum, şi de aceea se gîndeşte la ceva mai mult. El merge şi propune Domnitorului şi apoi mitropolitului Neofit să i se dea voie şi posibilitatea să lucreze un dicţionar latin-romîn. Mitropolitul a înţeles gîndul lui Bălăşescu, şi în 1846, în toamnă, el se afla la Sibiu, deşi se gîndise mai întîi să tipărească dicţionarul la Braşov sau la Pesta. Acolo la Sibiu el aranjează tipărirea acestei lucrări, dacă nu prima, cel puţin una printre cele dintîi în limba noastră de acest gen, şi pe care N. Iorga o lauda la orice prilej. Acesta a fost un ideal — din nefericire nerealizat decît în parte — al autorului său şi pe care l-a urmărit cu o tenacitate uimitoare; povestea imprimării acestui Dicţionar, sau mai bine zis, dorinţa de a-l tipări, este destul de interesantă⁷.

2. Originalul acestui testimoniu se găseşte la Acad. R.P.R., ms. nr. 729, f. 104 şi publicat în *Seminarul Central, 1836—1936, Documentele întemeierii*, de V. Papacostea şi M. Regleanu, p. 33.

3. Acad. R.P.R., ms. nr. 790, p. 272.

4. Papacostea-Regleanu, *l. c.*, p. 38.

5. O parte din discursul către Domnitor, ţinut la 1 ianuarie 1840, i-l dă V. Urechia în *Ist. Şcoalelor*, tom. II, p. 191.

6. Ştim azi, lucru pe care nu l-au putut fixa autorii *Istoriei Seminarului Central din Bucureşti*, Pr. Şt. Călinescu şi prof. D. G. Boroianu, Iaşi, 1903, p. 16, că deschiderea solemnă în faţa Domnitorului, a acestei şcoli s-a făcut la 2 februarie 1836. Papacostea-Regleanu, *l. c.*, p. 72.

7. Arhiv. Stat., *Minist. Cult. şi Instr., Administrative*, an. 1844, dos. nr. 761, *passim*.

Correspondența cu Bucureștii, contractul cu tipograful Hochmaister de la Sibiu, cu tipografia Nifon de mai târziu, cu cererea de ajutor de la Domnitorul Moldovei, tot un Ghica, cu ancheta Ministerului de Interne în arhiva Mitropoliei, toate constituie pe de altă parte un capitol interesant din viața acestui spirit agitat. Rezultatul a fost minim, cum se va arăta mai jos, dicționarul nepublicându-se decît pînă la litera C. La Sibiu, începînd din toamna anului 1846, și unde primea leafa de profesor de 400 de lei, intră în legătură cu Șaguna, care era la această dată numai vicar episcopesc. Intim al acestuia, îl convinge să publice Gramatica sa pe care o predase elevilor de la Seminar și care urma să fie folosită și în seminarul sibian. Dar sîntem în preajma evenimentelor de la 1848, care capătă o mai mare amploare, în Ardeal. Nicolae, sau Nicolau, cum își zice el uneori, participă la evenimentele de la 1848. Din protocoalele adunării generale de la Blaj a Națiunii romîne din Transilvania, vedem cum în ședința a II-a, din 4/16 mai, cînd se instituie comisiile reprezentative care urmau să meargă una la împăratul din Viena, în frunte cu episcopul Șaguna, a doua la Dietă, avînd președinte pe episcopul Ioan de Lemeni, se hotărăște totodată și instituirea unui organ executiv, intitulat «Comitetul permanent în Sibiu. Acesta era prezidat de episcopul Șaguna și era format din Simeon Bărnuț; profesorul «Arune» Pumnul, dascălul lui M. Eminescu, cancelaristul A. Papiu Ilaria, «advocatul» Avram Iancu, Ioan Buteanu, luptător tot așa de aprig, și alții din care nu lipsește: «Prof. Nicolau Bălășescu»⁸. Și, ceea ce este mai important, este faptul că profesorul nostru lucrează intens, fiind dintre cei 5—6 membri care semnează apelurile către Națiune. La 18 august 1848 el este arestat ca agitator, dar după cîteva zile este eliberat. La 20/2 octombrie 1848, cînd se dă manifestul de înarmare a romînilor cu deviza «la arme Romîni tineri», acesta era subscris de A. Trib. Laurian, Simeon Bărnuț, Nicolau Bălășescu, Florian Mikeșu, Timoteu Țipariu și Ioanne Branu⁹. Așadar, el era în comitetul restrîns executiv, alcătuit din șase persoane. Același rol joacă Bălășescu și în «Comitetul de pacificăciune a Romînilor» (7/19 oct. 1848)¹⁰. În chemarea care se face la îndemnul generalului Puhner, la 5 decembrie 1848, spre a fi ajutați cei care suferiseră din cauza revoluției, Nicolae Bălășescu ocupa același loc, al treilea, în comitetul național român. Așadar, învățatul nostru profesor a desfășurat o activitate intensă, în revendicările de dreptate națională ardeleană. El știa, ca mare latinist, că «inter arma silent musae»¹¹.

Dar, după ocuparea Sibiului de armatele maghiare, fuge din Sibiu prin Ciineni și este arestat la Rîmnicul Vîlcii și trimis la București unde a fost pus în libertate¹². Aici se terminau vremurile grele ale

8. Acad. R.P.R., Ms. nr. 1058, f. 143 v.

9. Acad. R.P.R., Ms. nr. 1058 (1—3), f. 61.

10. Idem, Ms. nr. 1060, f. 210. A se vedea și Ms. nr. 984, f. 306 (unde textul este dat în limba germană) f. 310, și Ms. nr. 970, f. 153, 163, 171, 184 (12 decembrie 1848).

11. Idem, Ms. nr. 1060, f. 213.

12. I. Lupaș, *Cum a scăpat Nicolae Bălășescu din mina ungarilor la 1848*, în «Anuarul de Ist. naț., al Universității din Cluj», an. IV (1926—27), p. 446.

tulburărilor, iar profesorul nostru își căuta un rost, seminarul dezorganizându-se, din cauza evenimentelor. El este preocupat de același gând al imprimării Dicționarului și cere ajutor bănesc în toate părțile, la Domnitor și la Eforia Școlilor să-și poată continua tipărirea.

Seminarul s-a reînființat, dar titular al scaunului mitropolitan ajunsese Nifon, care nu-l mai recunoaște profesor, cum se vede din scrisoarea sa către Bariț, prin care îi cere să fie recomandat prietenilor săi de la Iași. Din această perioadă de timp, adică de la 1849 pînă în anul 1851 — epoca în care Bălășescu nu mai termină cu cererile să i se plătească leafa de profesor pe anii 1848 și 1849 spre a-și termina tipărirea dicționarului — el reușește să dea la București ediția a II-a a Gramaticii sale. Și acum, socotind că în Moldova va găsi mai mult sprijin, Bălășescu ia drumul spre marea lavră a Neamțului, unde egumen era meritosul Neonil în a sa a treia stăreție. Pe una din tipărișurile sale făcute la Iași, în anul 1852 el însemnează : «Flori de pietate pentru sufletele evlavioase, culese de smeritulu monahu Nifonu Bălășescu — Profesoru în S. Mon. Neamțulu». Ce trebuie înțeles prin «profesoru în S. Mon. Neamțulu»? Este ceva, oarecum, enigmatic. Este vorba de simpla lui profesiune de «profesor»? Sau de «profesor în Sf. Mon.», adică încadrat la școala pe care o deschisese Neonil acolo, în lavra Neamțului?

Nu se poate da un răspuns precis. De reținut este faptul că acolo, în Moldova, ajunge «rector» și profesor la Seminarul din Huși *. În manuscrisul Academiei R.P.R. nr. 754, pe folio 27, găsesc : «Arheologie și Geografie biblică și cea bisericească, Huși, oct. 4 — 1854 prin Nifon Bălășescu, profesor de teologie și rectoru Seminarului de Huși», iar la folio 78 verso se află următoarea însemnare : «finitu Sîmbătă 11 Iunie la 11 ore dimineața 1855. Huși. Nif. B.». Din această vreme posedăm de la el o suplică, și anume de la 24 iulie 1853, prin care roagă pe Domnitorul Moldovei Grigore Ghica să poruncească guvernului său «să se facă asemenea ajutorii (cum făcuseră Domnitorii Țării Românești Alex. Ghica, Bibescu și Știrbei) numitei cărți Dicționarului latinosromân»¹³. Era vechea sa pasiune, care-l stăpînea pretutindeni. Deci, pînă în iunie, anul 1855, știm sigur că Bălășescu trăia la Huși.

* Episcopul Meletie Istrate al Hușilor cerea la 10 aprilie 1853, ca director al Seminarului, ce se înființa aici, pe arhimandritul Neofit Scriban. Departamentul treburilor bisericești luase act de refuzul acestuia și de aceea recomanda episcopului de Huși pe Nifon Bălășescu, făcîndu-i numirea legală la 13 octombrie 1853. Aici va sta el pînă în primăvara anului 1856, cînd își dă demisia.

Pe hîrtia demisiei găsim : «în 1 Marti. No. 451 și următoarea apostilă :

«În locul dimisionatului, să va prezenta Înălțîmii Sale spre întărire în postul de Rector al acestui Seminaru, pe prea Cuvioșia Sa Arhimandrit : Melchisedec, magistru de teologie și Profesor actual în Seminariul din M-reă Socola, ca pe unul ce posediază toate cerutele calități pentru asămîne ocupațiuni» (?).

Și mai departe, episcopul Meletie al Hușului adaugă cu mină proprie : «tot odată și cuvioșiei sale monahului N. Bălășescu i să va face decret de mulțemire din partea Epitropiei. M. Episcop Hușului».

13. Al. Băleanu, *O scrisoare din anul 1853 a profesorului Nifon Bălășescu către Grigorie Ghica, Domnul Moldovei*, în «Rev. Arhivelor», vol. I, 1924/26, nr. 1—3, p. 105—108.

Din timpul rectoratului său la seminarul de Huși, mai găsim o altă mențiune, și anume de la 7/19 decembrie 1854, prin care arată iconomului respectiv că gospodăria merge rău, lucru de care se sesizase și episcopul locului, Meletie Istrate. «Te poftesc regulează iconomia», spunea el iconomului, care dăduse la masă «pește împuțit» și «oloiu stricat»¹⁴.

Dar la 25 iunie 1856, deci exact peste un an de la însemnarea menționată mai sus, ajungea caimacam în Țara Românească, fostul Domnitor Alex. D. Ghica, protectorul său, care îl chemase în țară ca director la Seminarul Central și în fața căruia pronunțase multe cuvântări. El va părăsi Hușul, pentru ca în 1857 să-l aflăm tipărind la București un *Abecedar pentru școlile începătoare*, în a IV-a ediție. La 27 iulie 1858, Bălășescu ține o cuvântare la hramul spitalului Sf. Pantelimon, fiind de față și fostul domnitor Alex. D. Ghica. Anul 1858 în special, și mai puțin 1859, ne înfățișează o perioadă de intensă activitate publicistică a lui Bălășescu. Necăpătîndu-și locul de profesor la București, el încearcă să facă o tipografie, despre care ne-au rămas unele știri¹⁵. Ca să pornească la lucru, Nifon se asociază cu Nicolae Feldman, acesta aducînd un capital de 12.376 piaștri, iar profesorul nostru numai 1256. Cunoaștem cheltuielile lunare pe februarie, martie, aprilie și mai din anul 1857; în anul al doilea, 1858, lucrurile nu merg bine; Feldman se retrage. În mărturiile scrise rămase, vedem cum Bălășescu arată că de la retragerea lui Feldman pierde lunar 1000 piaștri, mai ales că urma să plătească datoriile fostului său tovarăș. Ultima mențiune despre această nereușită încercare o avem de la 21 aprilie 1859, anul Unirii. Profesorul își caută acum alt fel de a trăi, acela al chemării sale de dascăl.

În anul 1860 se înființează în București gimnaziile «Lazăr» și «Matei Basarab». Bălășescu, care nu mai găsisese loc la seminar, este încadrat la gimnaziul «Lazăr». Aici intră în conflict cu D. Adam, «rectorul gimnaziului. Eforia Școlilor, care era alcătuită din P. Poenaru, D. Heliade și S. Marcovici, cere ministerului revocarea lui «pentru necuviințele săvîrșite... în scris în condica de presință a profesorilor», lucru pe care-l făcuse și în «anul trecut», adică în 1861. Rezultatul este că de la 1 martie 1862 pînă la 15 aprilie 1862 Bălășescu a fost suspendat. În urma cererii ce face însă, în care arată activitatea desfășurată de dînsul, «fiind profesor de la începutul anului 1835» și că nu merită această prea grea pedeapsă, ministerul cere Eforiei «a cerceta mai cu deamănuntul chestia atîngătoare de Păr. B. și a prețui cele spuse». Nifon iscălește și aici «profesor de teologie». Ca urmare, el este trecut în postul de profesor de la gimnaziul «Matei Basarab», în locul preotului T. Mateescu, care trece la «Lazăr», la data de 15 aprilie 1862¹⁶. Aici, îl aflăm la 9 august 1863, cînd ministrul Al. Odobescu, care îl apreciază, îl însărci-

14. Acad. R.P.R., Ms. nr. 730, f. 95. Aici autorii *Catalogului manuscriselor românești*, tom. III, p. 4, menționează că acest act ar veni de la rectoratul Seminarului Veniamin din Iași, unde Bălășescu n-a profesat niciodată.

15. Acad. R.P.R., Ms. nr. 730, f. 96—133.

16. Arhiv. Stat., *Minist. Cult. și Instr. publ.*, Dos. nr. 1069 din 1862, p. 5 și p. 22.

nează să cerceteze manuscrisul «De două ori cincizeci și două istorii biblice», traduse de Rudolph Neumeister¹⁷. În ianuarie 1864, N. B. figura ca profesor de religie la același gimnaziu, la clasele I—IV, primind un salariu de 630 lei¹⁸. Din condica de prezență a profesorilor de la gimnaziul «Matei Basarab» se constată prezența sa pînă la sfîrșitul anului 1865 cînd postul său de aici este luat de Iosif Naniescu, viitorul mare mitropolit al Moldovei. Apreciat de contemporanii săi, constatăm cum în anul 1864, Bălășescu era între profesorii «Școlii naționale de Medicină și Farmacie din România», condusă de C. Davila. Acesta intervenea către minister, spunînd că «Sfinția sa Părintele Nifon Bălășescu, profesor de Religie și de *latină* la clase elementare la această școală cere demisia din cauza cumulului fiind profesor și la Matei Basarab — Subscrisul cu destulă părere de rău vă declar D-le Ministru că cu lipsirea Sf. Sale din profesoratu, *școla suferă pre multu* credindu că cu anevoință se pôte împlini de alții doue catedre cu o retribuțiunea așa de mică». În urma acestei intervenții ministrul decide ca pînă «la o definitivă regulare a questionii cumulului, Păr. B. ar putea să-și urmedie cursurile sale ca pînă acum»¹⁹. Ceea ce înseamnă că întemeietorul învățămîntului medical în țara noastră aprecia pe călugărul Nifon. În decursul aceluiași an 1864 se reorganizează și seminariile ; vechiul profesor de teologie, cum îi plăcea să iscălească, își reamintea de epoca sa de glorie tinerească și face către minister, la 31 iulie 1864, o cerere, în care spune ritos : «imi țin un dreptu de a pretinde, ca și eu să fiu numit unul din profesorii acestui seminar (central), fie de ce studiu va fi». În același timp roagă să i se comunice cînd are să se țină concurs pentru catedrele importante «ca și eu să potu fi numeratu între concurenți»²⁰. Era în vîrstă de 60 de ani. În perioada de timp cît funcționa ca profesor la gimnaziile «Lazăr» și «Matei Basarab», preocupările lui de totdeauna-l părăsesc. Acestei pasiuni se datorește bogata corespondență în limba germană ce poartă între anii 1861—1863 cu «Rev. Alexander Thomson of Rev. George Vaschburn American Mission Constantinople», pentru traducerea Bibliei în limba romînă, cu litere latine²¹.

Cărțile sale didactice, bine alcătuite, sînt primite pretutindeni. În ianuarie 1864 N. B. petiționează ministerului că în anul 1858 a tipărit cartea, aprobată de Eforia Școlilor : *Epistole și Evanghelii*, cu 2 sfanți exemplarul. Răposatul episcop Filaret al Buzăului i-a cerut un număr de 350 exemplare, ceea ce reprezenta 700 sfanți. Episcopul Filaret îmbolnăvinduse și murind, Bălășescu n-a primit banii ; locotenentul de episcop Dionisie Romano îi recomandă să arate ministerului că el întărește, că i se cuvîne această sumă neachitată de cel mort²².

17. Idem, Dos. nr. 1406 din 1864, p. 135.

18. Idem, p. 40.

19. Arhiv. Stat., *Ministr. Cultelor și Instr. Administrative*, an. 1864, dos. 528, p. 10.

20. Idem, an. 1864, Dos. nr. 578, p. 34.

21. Acad. R.P.R., Ms. nr. 729—730.

22. I. Ionașcu, *Material documentar privitor la Istoria Seminarului din Buzău*, București, 1937, p. 225 (378).

După anul 1875, cînd părăsește catedra de la gimnaziul «Matei Basarab», activitatea lui N. B. încetinează oarecum. Tipărituri nu se mai fac, iar relațiile cu ministerul devin și ele rare. Abia în 1868 găsim o suplică a sa din 20 februarie prin care spune că «la cererea ce ați binevoit a-mi face» a adus 50 de exemplare din cartea didactică «Epistole și Evanghelii pentru școli», spre a fi ajutați macedonenii. Ministerul hotărîse ca să se retipărească cărțile bisericești cu litere latine, spre a se trimite bisericilor din Macedonia «ce nu sînt deprinse cu alte litere». Bălășescu arată prețul unui exemplar, care era de 1 sfanț vechi sau 84 bani noi, «peste tot 47 lei noi»²³.

Dar Bălășescu nu putea să rămînă inactiv cînd există încă energie în trupul său destul de muncit. Într-o scrisoare trimisă lui Gh. Bariț la 17/29 anul 1873 din Constantinopole ne arată noile preocupări ale lui N. B. după o perioadă de oarecare repaus, după anul 1865. Din cuprinsul acesteia se constată că el la august 1871 era de un an și jumătate în Dobrogea, care se găsea sub stăpînire turcească. Făcînd cunoștință la Tulcea cu un pașă, el fu numit director al școlilor romîne care nu existau, dar el urma să le înființeze. Avînd nevoie de cărți, vine la București, unde ministrul Tell nu i-a dat nici un ajutor. Pleacă din nou în Dobrogea, oprindu-se 4 luni la Rusciuc, cerînd voie pașii mai mare al vilaetului să organizeze școli romînești în acea parte, dar acesta nu poate da aprobare fără permisiunea ministrului de la Constantinopole. Bălășescu pleacă la Constantinopole, de unde cere aceluiasi ministru Tell să fie numit inspector al școlilor romînești din imperiul turcesc, urmînd să se stabilească monah în Sf. Munte²⁴.

La Constantinopole el se va fi dus, poate, și datorită legăturilor ce le avea cu Societatea biblică de acolo, și de care am amintit mai sus. Toate încercările lui de a ajunge călugăr la Athos și inspector al școlilor romînești din Turcia au eșuat, și el se va retrage în Dobrogea, unde se crede că își va fi sfîrșit viața.

Într-o lucrare a bătrînului dascăl Gr. Crețu găsesc următoarea însemnare: «Profesorul N. Droc arată că tipograful ardelean T. Vaidescu din Giurgiu, ar fi fost chemat la Măcin de învățatul monah Nifon Bălășescu, care deschise în acel orașel o școală romînească... Bălășescu a murit în comuna Văcăreni din plasa Măcin, cu cîteva zile înainte de 17 octombrie 1880, nu 1881, cum spune Aron Densușianu în «Istoria limbei și literaturii romîne» pagina 203²⁵. Și continuă: unde să fie cele 11 lăzi de cărți «ce Bălășescu avea cu dînsul». Ele au ajuns prin nu știm ce împrejurări la mînăstirea Căldărușani, și nu la Cernica, unde era mai firesc. Dintr-o notă publicată în *Analele Academiei Romîne*, seria II, tom. X, din anii 1887—1888, Partea administrativă și dezbaterile, p. 1,

23. Arhiv. Stat., Min. Cult. și Instr. publ., an. 1868, dos. nr. 581.

24. A se vedea corespondența.

25. Gr. Crețu, *Tipografiile din România de la 1801 pînă azi*, București, 1910, p. 23. (Informația mi-a fost semnalată de pr. prof. Nicolae M. Popescu). Spre a o verifica, am rugat pe directorul Arhivelor Statului din Tulcea (Gheorghies) să controleze. Nici o amintire, nici măcar o cruce, nu arată că pe aici a trecut, a lucrat și suferit cel care a fost N. B.

se pare că în şedinţa de la 17 aprilie 1887, Ministerul Instrucţiunii prin adresa nr. 4392 arată că în minăstirea Căldăruşani zac cărţile defunctului monah Nicolae Bălăşescu şi sînt expuse stricăciunii. Ministerul roagă Academia să dispună ridicarea lor ; aşadar erau donate acestei instituţii. Ca urmare, aceasta lua măsurile necesare şi în şedinţa din 26 iunie 1887 se citea raportul subbibliotecarului Chr. G. Cuţiana care arăta că a adus acea bibliotecă în opt lăzi şi a fost depusă «în magazinul Academiei nefiind loc în bibliotecă pentru ca cărţile să poată fi catalogate». Azi acele cărţi şi manuscrise sînt fişate şi puse la dispoziţia cititorilor. Astfel se termină viaţa şi activitatea acestui spirit veşnic agitat²⁶. De la întîiul director al Seminarului Central, protejatul Domnitorului ţării de atunci, de la unul din revoluţionarii ardeleni din 1848, de la traducătorul Bibliei la modestul post de învăţător la Văcărenii Tului, sau Căldăruşani este o lungă şi, din nenorocire, tristă cale. O stea, dacă nu un luceafăr răătător. Pentru continua lui strădanie spre mai bine, am crezut că i se cuvine o pioasă amintire !

II

Problema datei cînd s-a călugărit N. Bălăşescu este oarecum neclarificată. Gîndul de a intra în monahism îl constatăm la tînărul Nicolae încă din timpul studiilor sale teologice la Arad. El trăise ca «noviciu v. claustru Hodoss» în decursul anului 1830²⁷. Prima menţiune despre călugăria lui o aflăm în scrisoarea sa către Gh. Bariţ, de la 26 ianuarie 1845. Aici el spune : «În sfîrşit mă făcui bine cerui de la Păr. Mitropolitul voie să mă îmbrac în haine negre, carele dîndu-mi voie, mă îmbrăcai, dar numaidecît călugării se îndrăciră tare». Şi mai departe : «Frate, să mă vezi călugăreşte îmbrăcat ! Să vezi boierii ce fac, se ceartă care de care să mă aibă mai curînd la masă, lucru care poate îmi strică, de aceea caut mai curînd să fug la pustie unde-mi am toată odihna».

Aşadar, Nicolae Bălăşescu, după această mărturie, ar fi fost făcut călugăr — desigur rasofoar — înainte de 26 ianuarie 1845. Dar, după 6 ani, găsim o intervenţie a Mitropoliei către stareţul minăstirii Cernica, Kir Nicandru, din care aflăm date noi cu privire la problema de care ne ocupăm. Sosit la Bucureşti, nu-şi găsea un loc pe care-l merita ; decepţiile pe care le încercase cu leafa pe anii 1848 şi 1849 îl descurajau, cum era şi firesc. Atunci el, bănuim, îşi aduce aminte că e rasofoar şi de aceea îşi caută linişte între zidurile minăstirii marelui Vornic Cernica Ştirbei, din preajma capitalei. Mitropolitul Nifon, care nu-i mai dăduse

26. Misterul morţii sale pare să se clarifice. În timpul din urmă citesc în *Mănăstirile din România*, de Arhimandritul Nifon, stareţul mănăstirii Sinaia, Bucureşti, 1909, p. 12 : «Însumi am primit cele dintîi noţiuni la mănăstirea Căldăruşani, dus acolo de tatăl meu, preot în judeţul Ilfov, şi ca mine erau mulţi băieţi, avînd ca dascăl al nostru pe învăţatul călugăr Nifon Bălăşescu, care a făcut epocă în istoria literaturii romine». Această mărturie e preţioasă, punînd-o în legătură şi cu lăzile de cărţi ale lui Bălăşescu, aduse de la minăstirea Căldăruşani, la Academie. Se poate enunţa deci şi ipoteza că el s-a stins între zidurile tăcute ale vestitei ctitorii a lui Matei Vodă Basarab.

27. Acad. R.P.R., Ms. nr. 730, f. 272.

loc la seminar, aprobă cererea făcută. La 8 mai 1851, stăreția Cernicăi primea următoarea recomandatie, și nu poruncă :

«Nifon, cu mila lui Dumnezeu arhiepiscop și mitropolit al Ungrovlahiei,

Prea cuviosului arhimandrit și stareț al mănăstirii Cernicăi Kir Nicandru

După cererea și rugăciunea ce prin grabă au făcut către sfânta Mitropolie Dumnealui Nicolae Bălășescu, că aflându-se în vârstă de 47 ani și având dorința a să trage la cinul călugării au cerut a fi primit acolo în mănăstire unde împlinindu-și dorința să-și petreacă rămășița vieții sale. Vă scriem dar, că dacă după înțelegerea ce urmează ca să fi luat cu prea cuvioșia ta i să va fi arătat greutățile și ispitele ce are a suferi întru aceasta și dacă să primește și de prea cuvioșia ta, apoi și din partea Sf. Mitropolii slobod este a să trage spre petrecere acolo, unde după trecere de vreme și după cercările ce i să vor face, să va raportui Sf. Mitropolii despre viața și purtările sale ca să dea atunci, dezlegare de urmare.

Pentru Prea Sfinția sa Păr. Mitropolitu
Ioanichie arhim[an]dul

Șeful mesei,
Hr. Dimitrescu

No. 943
Anul 1851, Mart 6
Masa 1²⁸.

Această recomandatie a Sf. Mitropolii se făcea la 6 martie 1851, ca în mai puțin de un an după aceasta, și anume la 26 ianuarie 1852, când stareț al Neamțului era bunul și harnicul Neonil, să aflăm următoarea însemnare : «Regulamentul Seminarului Veniamin din Socola în Moldova, din anul 1843, decopiat prin smeritul între monahi Nifon Bălășescu, profesor, 1852, Ian. 26, *în ziua tunderii* sale de monah în mantie, la Sf. Monastire Neamțul»²⁹. Datorită acestei însemnări ajungem la concluzia că Nicolae Bălășescu fost rasofoz din mînăstirea Cernica, unde se ducea din cînd în cînd, cum se vede din corespondența sa, dar este puțin probabil să fi locuit aici, ca apoi să facă, votul cel mare, al călugăriei «în mantie» numai la 1852 în Sf. Mînăstire Neamț. Sau, se poate presupune și această succesiune de încadrare a sa în viața monahală : I, rasofoz la începutul anului 1845 ; II, călugăr cu dorința de a se stabili în sf. mînăstire Cernica la 8 martie 1851 și, în sfîrșit, treapta a III-a, a călugăriei «în mantie», la 26 ianuarie 1852, în Sf. Mînăstire Neamț. Repetăm : de o trăire în chinovie a lui Nicolae Bălășescu nu se poate vorbi, deși gîndul îl dusesese cîndva la retragerea sa chiar în Sf. Munte.

28. Act nenumerotat din arhiva mînăstirii Cernica.

29. Acad. R.P.R., Ms. nr. 730, f. 71.

III

OPERA SA TIPARITA. — Aceasta a fost deosebit de bogată, pentru epoca respectivă, și ea începe la anul 1836, ca să se termine cu anul 1882, adică aproape o dată cu dispariția lui dintre cei vii.

Am putut afla în Biblioteca Acad. R.P.R. 24 de tipărituri, dar socotesc că numărul lor este mai mare. Le vom da în ordinea cronologică a apariției lor.

1. *Cuvîntul carele l-au zis D. Nicolae Bălășescu Profesorul S. Teologhii, la deschiderea Seminarului Central din București în 2 Fevr. 1836, în ființă de fața a Prea Înălțatului Domn și stăpînitoria acestui Prințipatu Alexandru Dimitrie Ghica ; a Prea SS. PP. Episcopi și a toată boierimea țării.*

Este o broșură ed 4 pagini, în latul colii are o însemnare de mînă, cu următorul conținut : «Din cărțile mele Ioan Precup».

În această cuvîntare, care arată și data exactă a deschiderii Seminarului Central³⁰, autorul vorbește despre educație în general și apoi, în special, de aceea a preoților. Laudă pe Domnitorul Ghica, amintind și de fratele acestuia, Grigorie «care a restatornicit organizarea școlii naționale de la Sf. Sava». Arată că viitorul seminar va primi 40 de tineri, care vor avea lăcaș de odihnă, mîncare, îmbrăcăminte, cărțile și toate cîte vor fi de trebuință ; numărul elevilor se va ridica la 60 în anii viitori. Programul va cuprinde «afară de învățăturile pregătitoare, scrierea bună, gramatica romînească și latinească, Geografia politică și biblică, Istoria Sfîntă și generală, Catehismul și Aritmetica». Se vor mai adăuga Teologia dogmatică, Teologia morală, Teologia pastorală, Istoria bisericească și Ritorica bisericească. Nicolae Bălășescu, care da dovadă de talent oratoric, aduce laude și locotenenții mitropolitane, care era compusă din cei trei episcopi eparhioți : Neofit al Rîmnicului, Chesarie al Buzăului și Ilarion al Argeșului. Un cuvînt de mulțumire specială spune episcopului de Argeș, care consimțise să pună la dispoziția seminarului clădirile de la Biserica Antim, metoc al acelei eparhii. Nu uită nici pe marele logofăt al «pricinilor bisericești», care era Scarlat Mihălescu.

Virtuozitatea sa oratorică va face ca adesea, la începutul anului nou sau la alte ocazii, să fie chemat să vorbească în fața Domnitorului țării³¹.

2. Cu vîrsta și experiența, la care se adaugă și dorința lui de cărturar, N. Bălășescu propune mitropolitului Neofit să tipărească ; ierarhul înțelegea să traducă un dicționar latino-romîn. Tipărirea acestei opere a fost o piatră de încercare a puterii de stăruință și persistență într-un ideal cultural al acestui bărbat. Pregătirile pentru alcătuirea sau tălmăcirea acestui dicționar, latino-romîn, au fost lungi și grele.

30. În lucrarea *Istoria Seminarului Central din București*, (1903) de Ec. St. Călinescu și Dr. D. G. Boroianu, p. 16, citim : «Tradițional se zice că s-a deschis, s-a început Seminarul la 2 Februarie 1834 ; însă din documente nu rezultă aceasta».

31. V. Papacostea și M. Regleanu, *Seminarul Central, 1836—1936*, p. 90 : «Discursul ținut de N. Bălășescu la palatul domnesc la 1 Ian. 1836».

Ele au început încă din anul 1844 și nu se terminaseră nici în 1864, deci timp de 20 de ani. La 9 iunie 1844, într-o suplică adresată mitropolitului Neofit, Bălășescu spune că «silit de niște trebuințe ale datoriei mele puse asupra-mi de către Prea Sf. Voastră venim de afară aici» și cere să i se plătească leafa de 400 lei lunar, pe care n-o primise pe lunile aprilie și mai 1844. Îscălește Nicolae Bălășescu f. (adică fost) profesor. Aceasta ne face să admitem că el fusese desărcinat de datoria de profesor, ca să se ocupe numai cu redactarea dicționarului. Era, evident, o lucrare anevoioasă, pentru care se pare că mersese și la Viena. Mai târziu a purtat corespondență cu Gh. Bariț întrebînd cum îl sfătuiește să procedeze întrucît dacă tipărește lucrarea în Țara Romînească, nu va putea s-o treacă dincolo, în Transilvania. În anul 1845 el este preocupat de același lucru, plătindu-i-se de Mitropolie lei 320 pe lună și cu alți lei 80 pe lună plata unui scriitor.

Pentru cîștigarea de remunerații el inundă țara cu un anunț, în care-și motivează inițiativa tipăririi dicționarului.

După multe alte luni și anume la 15 iunie 1846 Bălășescu cere să i se dea leafa pe mai și pe iunie «avînd neapărată trebuință pentru a trece în Austria spre tipărirea Dicționarului latin romînesc» și să i se dea voie spre a-și scoate pașaport de drum. Astfel parvine să înceapă la Sibiu, tipărirea Dicționarului. Din corespondența sa se vede că acolo el are mult de lucru, că tipărirea merge greoi, dar toți îl laudă. Impunîndu-se prin cultura lui, el este chemat în anturajul lui Șaguna, care la acea dată era numai vicar. Din corespondența sa către Gh. Bariț se poate constata o anumită intimitate ce se stabilise între cei doi bărbați. La 26 noiembrie 1846, Bălășescu scrie o lungă scrisoare mitropolitului Neofit, că după întîlnirea lor la Elöpaták (Vilcele) el, Bălășescu s-a întors la Sibiu și după înțelegerea fixată, a și făcut contract cu tipografia Hochmeister, dînd și arvuna din proprii săi bani. Trimite copie de pe contractul făcut cu tipografia și cere 1300 florini, pe care mitropolitul Neofit dispune să-i trîie trimiși fără întîrziere. Mai cere 320 zvan-tihi pentru doi corectori, un dicționar trebuind să apară fără greșeli. Trebuiau să se facă șase corecturi, el întîia și ultima, iar celelalte patru de cei doi tineri romîni pe care el îi și găsisese. Această dorință îi este satisfăcută de mitropolitul Neofit, ceea ce onorează în chip deosebit pe acest ierarh. Și astfel apare: «*Dictionarium Latino-Romanicum* auctore Nicolao Bălășescu Professore» Tomi primi, Fasc. I. Cibinii. Typis Martini Nob. de Hochmeister 1848, in 8°.

Lucrarea, frumos tipărită, începe cu litera *a* și termină cu cuvîntul *catabolum* — *catabulum*, deci conține literele *a*, *b* și parte din *c*. Cuvintele așezate pe două coloane, ultima poartă numărul de paginație dublă 368.

Revenind în țară, el încearcă amărăciuni: loc de profesor la Seminar, mitropolitul Nifon nu-i mai dă, iar tipărirea dicționarului — visul vieții sale — întîmpină mari dificultăți, cu toată rugămîntea sa

32. Arh. Stat. Buc., Min. Cult. și Instr. publ. Ț. Rom., Administrative, an. 1844, dos. nr. 1761, f. 35.

către Domnitorul țării³³. Părăsind Țara Românească, Bălășescu trece curînd în Moldova, unde era Domnitor un Ghica (Grigorie); aici el va relua chestiunea Dicționarului. Paralel cu tribulațiunile cerute de Dicționar Nifon Bălășescu, inteligent și activ, mai încearcă ceva în domeniul literaturii teologice. Dintr-o mărturie inedită³⁴ constatăm cum, la 18 martie 1846 el scrie către Departamentul Credinței că, între alte lucrări ale sale, a alcătuit și o «Enciclopedie sau Dicționar manual biblic, biserico-istoric, arheologic și teologic... coprinzătoare de toate legea și ceremoniile bisericilor evrești, creștine și mahomedane, carte nu numai folositoare, ci neapărat trebuincioasă tuturor creștinilor». Cartea se anunță că va avea 90 coale tipărite, care vor forma trei tomuri. Bălășescu, după ce da și prețul care urma să fie de 15 «țvanți» roagă Departamentul să intervină către egumenii mînaștirilor din țară spre a fi «prenumeranți», ceea ce Departamentul face. Răspunsul acestora este slab și desigur aceasta a descurajat pe autorul Enciclopediei.

3. A treia lucrare este *Gramatica romînă pentru Seminarii și clase mai înalte* lucrată de Nicolau Bălășescu Profesoru (Gramatica Daco-Romînă) Sibiu. În prima tipografie a lui Gheorghiu de Klozius, 1848, 80 pp. XXX+223 plus *Arătare de cele ce se cuprinde într-această carte*, 6 fețe+*Erratele* 1 față. Cartea este dedicată «Înalt Prea Sfîntului și de alesu genu născutului Domnului Domnu Andrei de Șaguna drept credinciosulu Episcopu de legea Greco-răsăritenă în Ardeal». Într-un cuvînt «Către Învățători și Învățăței» Bălășescu arată cum, ca profesor la seminar, avea această carte doar în manuscris. Pe cînd se găsea în Sibiu, pentru tipărirea Dicționarului, Șaguna — atunci numai vicar — dispune să se predea limba romînă în școala clericală din Sibiu. Bălășescu îi înfățișează manuscrisul, iar Șaguna primi să-l tipărească. În capitolul II al cărții, el se ocupă de «*Istoria pe scurtu a literaturii gramatice romîne* (pp. XI—XXX), unde se găsesc multe și interesante lucruri de reținut. Urmează: Introducerea în Gramatică. Partea I *Etimologia*, pp. 8—156, în care tratează despre *Artichii*, de nume, de numele adiective, de pronume, de verb. În Partea II, pp. 168—192, se ocupă de *Sintaxa* I. romîne; partea III, de *Prosodie*, sau măsura tonului; partea IV, de *Ortografia* sau Dreptscriere și clasele semnelor la scrisu: koma, 2 puncturi, apostrof. Această lucrare a fost tipărită, după cum se vede, la Sibiu, din îndemnul lui Șaguna, în timpul cînd Bălășescu se ocupa de imprimarea Dicționarului său. Gramatica este un volum compact, care impune prin feul cum este redactat, poate prea amplificat, ceea ce-l va obliga ca la o nouă ediție să facă oarecare reduceri de material. Și totuși, autorul nostru apare ca un om de muncă și deosebită capacitate. Bălășescu a fost un mare cărturar al vremii sale. El a avut satisfacția de a fi văzut această lucrare dusă la bun sfîrșit, în opoziție cu deziluziile ce le încerca cu dicționarul său. După evenimentele din anii 1848 și 1849, Bălășescu revine la București. Anul 1850 îi dă satisfacția să vadă apariția Gramaticii sale, în două noi ediții.

33. Papacostea și Regleanu, *l. c.*, pp. 253, 255, 260, 261.

34. Arhiv. Stat. Buc., *Min. Cult. și Instr. publ., Administrative*, an. 1846, dos. nr. 1494.

4. *Elemente de Gramatică română pentru școlarii începători* lucrată de Nicolau Bălășescu Profesoru (după cea mare pentru seminarii), București. În tipografia lui Iosefu Kopaimgu, 1850. 8°, pp. 104. Aici autorul arată în «Prefăciune» că tuturor filologilor este bine cunoscut că o Gramatică bună de școală trebuie să fie în două forme, una prescurtată pentru copiii începători, din clasele mai mici, și alta mai întinsă și mai «perfectă» pentru seminarii și clase mai înalte. El adaugă că aceasta este «așezată întocmai și întru toate după cea mare», București, 16 mai 1850.

5. *Gramatica română pentru Seminarii și clasele mai înalte*. Lucrată de Nicolau Bălășescu. Profesoru. Edițiunea II București. În tipografia lui Iosefu Kopaimgu 1850, 8° pp. X+197.

Modificând oarecum conținutul cărții, Bălășescu începe cu o vorbire «Către învățători și învățăcei» arătând cum el, autorul Gramaticii, când fusese așezat profesor la 1835 la seminarul Mitropoliei, lipseau cărțile și dînsul s-a apucat și a făcut această gramatică, pe care a ținut-o multă vreme în manuscris. În 1847 ducîndu-se la Sibiu, pentru tipărirea Dicționarului — el nu pierde nici o ocaziune pentru a pomeni de această mîndrie a muncii sale intelectuale, ea «văzu lumina în 2 febr. 1848». Mai departe arată că, acum a mai redus din material, dar «am tratatu destulu pre largu și despre Ortografie (despre această lucrare a turnului d'în Babilonu)», căci se vorbește ușor de aceasta «măcar că fundamentul stilului ceui bunu nu este altulu, decît această parte — din stilulu scrisorii ni se judecă caracterulu, spiritulu și puțința sufletulu». Aici, autorul are foarte multă dreptate, cu referire specială la el însuși. Pentru Sintaxă el spune: «din neprisosința timpului și astă dată a trebuit să rămîie așa, păstrîndu-se prelucrarea ei cea mai deplinită pentru o altă ediție. Un tinăr trebuie să știe mai întîi Gramatica romină și după aceea să treacă la studierea altor limbi. Această gramatică tocmai într'adinsu este așa întocmită, avînd toți terminii gramaticali puși și latinește». La sfîrșitul cărții are și o N. B.: «Istoria literaturii romîne în această edițiune a rămas afaru dar doritorii de a o citi o potu afla în edițiunea I (p. X)».

6. În cursul anului 1851, și anume la 7 ianuarie el se găsea tot la București. Decepiile ce încerca cu neprimirea lui în rîndul noilor profesori ai seminarului redeschis prin osteneala noului mitropolit Nifon, cît și prietenii ce le avea în Moldova — la mînăstirea Neamț era egumen Dionisie Romano, viitorul episcop de Buzău — îl făcură să treacă Milcovul. Aici, el își reia munca de publicist, intitulîndu-se de acum «monahul Nifon Bălășescu» și nu Nicolae sau Nicolau Bălășescu profesor, ca pînă acum. Prima sa tipăritură în părțile Moldovei este: *Flori și pietate pentru suflete evlavioase, culese de smeritulu monahu Nifonu Bălășescu*. Profesoru, în S. Mon. Neamțu. Iași, Tipografia Romano-Franceză, 1852, în 16°, pp. 350. Cartea conține: Rugăciuni, rugăciunile școlarilor, cugetări de moarte, rugăciuni la timpuri grele, Tainele și poruncile Bisericii, pînă la pag. 94. Urmează apoi «Cinstitul Paraclis», Acatiste, Troparele învierii, Canonul către P. S. Născătoare de Dum-

nezeu alcătuit de Sf. Teodor Studitu, și se termină cu Calendarul = «Adunarea celor 12 luni de peste an». Așadar este o carte de rugăciuni din cele mai necesare și variate.

Anul următor, 1853, este mai favorabil dorințelor monahului nostru de a tipări. Astfel, în acest an el dă la lumină :

7. *Elemente de istoria biblică a Testamentului vechiu și nou sau Sfântă Scriptură prescurtată pentru trebuința tinerilor din școlile elementare*, de Nifon Bălășescu Profesorul. Iași, în Tipografia Romano-Franceză, 1853, în 16°, pp. 55. Pe contrapagină găsim mențiunea : Lucratu după ordinațiunea onor. Depart. alu Cultu'ui și alu Instrucțiunei publice din 19 Septembrie, anul 1852, no. 4526. Aici, în partea I, se ocupă de Testamentul cel vechi, începînd cu zidirea lumii și terminînd cu «Despre dreptul Iov», iar partea II începe cu Nașterea Domnului și ajunge pînă la «Răsipirea Ierusalimului». Adaugă în cap. 5 «Despre Tradițiune, Scriptură și Sinoadele».

8. *Catehismu micu pentru școlarii începători*, de Nifon Bălășescu. Profesoru. Prețul 30 parale. Iași, în tipografia Romano-Franceză, 1853, în 16°, p. 24. Cartea are o introducere, după care urmează : «cap. I, Pentru credință, cap. II, Despre nădejde, cap. III, Despre dragoste. Apoi se ocupă despre Tainele legii nouă, despre cele nouă fericiri, despre faptele milosteniei și despre cheile Împărăției cerurilor».

9. *Istoria biblică a Testamentului vechiu și nou sau Sfînta Scriptură prescurtată pentru trebuința tinerilor din școlile gimnasiale de smeritulu monah din S. Monast. Neamțului Nifon Bălășescu*. Profesoru. Iași, în Tipografia Romano-Franceză, 1853, 16°, pp. 109. Se menționează pe contrapagină că este lucrată după «ordinațiunea» Departamentului Culelor din 19 sept. 1852. Autorul se adresează către tinerimea școlară. Cartea cuprinde numai Vechiul Testament începînd cu zidirea lumii pînă la cap. 41, iar de aici înainte se ocupă de sectele fariseilor, a saduceilor, a esenienilor și a samarinenilor. Nu dă nimic din Noul Testament.

10. Visul său, tipărirea Dicționarului latino-romîn, nu-l părăsește nici în această peregrinare în părțile moldovene. În acest scop el tipărește la Iași în 1853, o broșură în format 16, de pagini 16, pe care o intitulează : «*Dictionariu Latin-Romînu și ceva pentru limba română*». Aici Bălășescu arată însemnătatea Dicționarului și Gramaticii, amintind de Dicționarul de la Cluj din 1822 și cel de la Buda din 1825 «care sînt acum, nedeplinite, ba de tot sărace, avem dar trebuință de un dicționar mai bun, mai perfectu».

Autorul mai spune că dicționarul său se va tipări la o tipografie din ținutul Austriei, ca să-l aibă și romînii din ținuturile Austriei fără piedică «și nesuferita greutate ce întîmpină toate cărțile din aceste Principate la carantinele Austriei». Se dă aici și o bibliografie a lui Samuil Klein, pentru care Bălășescu are mult respect. Nu uită a arăta că limba romînă nu este săracă, spunînd : «Aici te rog eu Domnule și frate cetitor ! arată-mi oricare din limbile cele culte și bogate, care să aibă 152 vorbe familiare, răsărite numai dintr-o rădăcină ? Româna are, precum vezi !». Bălășescu vorbește aici ca un gramatic, ca un filolog.

Broșura are anexat și apelul ce l-am dat mai sus, privitor la apariția Dicționarului, purtînd date noi și anume : «Iașii 1 Iunie 1853. Nifon, Nicolau Bălășescu. Profesor».

În iulie 1853 el se adresează printr-o scrisoare către Grigore Ghica, Domnul Moldovei, arătînd necesitatea unui astfel de dicționar la o nație și cum a început a-l lucra încă din anul 1842 din însărcinarea Domnitorului Țării Românești Alexandru D. Ghica și că ajunsese cu lucrarea în manuscris «pînă la jumătate». După plecarea Domnitorului Ghica, urmașul în scaun Gheorghe Bibescu, în înțelegere cu mitropolitul Neofit, i-au dat sprijin spre a se tipări, «cu cheltuiala din casa școalelor cu care sumă a început tipărirea cărții la Sibiu, în tipografia lui Hoechmeister și s-a tipărit 2 broșuri, cam a 6-a parte din tot». Toată lucrarea ar fi ieșit, spune Bălășescu, dacă nu surveneau evenimentele din 1848—1849, cînd și-a pierdut biblioteca și manuscrisele ca și întreaga lui avere. El s-a întors în Țara Românească, în 1850, unde află înțelegere din partea noului stăpînitor Barbu Știrbei, care prin «Apostilul» său din 24 martie 1851, nr. 1387, a binevoit «a prenumăra» din partea guvernului pentru 1000 exemplare, mai urmînd «prenumerăția» și la alte fețe particulare. Pentru tipărirea lucrării fiind necesari «celu puțin 2000 # (galbeni), roagă Domnitorul Moldovei să dispună ca guvernul său să-i dea ajutor ca mai sus. La 24 iulie 1853, Grigore Ghica, Domnitorul Moldovei, poruncește ca Sfatul său extraordinar să înființeze o listă de prenumerație «întru care guvernul va prenumăra un număr de esemplari pentru scoatere la lumina acestuea lexicon latino-romîn»³⁵.

11. În anii 1854 (octombrie 4), 1855 și cred 1856, Bălășescu este profesor și rector al Seminarului din Huși. Aceasta o aflăm și din însemnările sale pe manuscrisele proprii, de care ne vom ocupa mai jos. Conjunctura politică din Țara Românească i se arată favorabilă, în sensul că la 25 iunie 1856 Barbu Știrbei, terminînd cei șapte ani de domnie, turcii numiră caimacam pe fostul domn regulamentar Alexandru Ghica, protectorul începerii carierei sale de profesor. Nu era prilej mai bun pentru dînsul de a se reîntoarce la București. Bălășescu își reia aici tipăriturile sale. Din această perioadă a vieții și activității sale aflăm : *Abecedariu pentru școlarele începătoare* de Nifon Bălășescu profesor, a IV edițiune. București. Tipografia lessicografică, 1857, 16°, pp. 88. Așadar este o carte pentru începători, care apare în a IV-a ediție. Din celelalte ediții n-am găsit exemplare, cu toată stăruința depusă. Abecedarul conține : Litere chirilice, Silabizare, Deprindere, Întrepunciunile seau Semnele ortografice, Învățături din Sfînta Scriptură : de la Matei, de la Ioannu, de la Luca, din Epistole, Proverbi, Regule morale, Alte Sentinții morale culese din pildele lui Solomon, Fabule și Istorioare, Rugăciunile dimineții și de tot felul, zece porunci, Șapte taine, Nouă porunci ale Bisericii, Numerii (arabici, romani), Tabla pitagorică. Este un abecedar

35. Alex. Băleanu, *O scrisoare din anul 1853 a profesorului Nifon Bălășescu către Grigore Ghica Domnul Moldovei*, în *Revista Arhivelor*, vol. I, nr. 1—3 (1924—26), pp. 105—108. Aici, în introducere, se face oarecare confuzii: Bălășescu nu s-a ocupat niciodată de dicționarul greco-romîn.

pentru minți mai coapte și voințe mai robuste decât pentru copiii de șapte-opt ani. Era concepția timpului, pe care bătrînul dascăl o va fi practicat și mai tîrziu, în zilele de restriște, cînd lucra în ținutul Măcinului, la Văcăreni, unde ajunsese învățător fostul întîi director al Seminarului Central, școala cu mare renume.

12. În decursul anului 1858, Bălășescu ne dă trei tipărături, din care prima este : *Epistolele și Evangheliile Duminecilor și ale sărbătorilor de peste totu anulu pentru Seminarii, Școle publice și private și familii evlavioase adăogîndu-se după Martirologiu vechiu și nou numele tuturor sfinților, cari se mărturisescu și totă ortodocsa biserică a Răsăritului*, de Smeritu Nifonu Bălășescu emeritu profesor de teologie și rectoru a mai multora Seminarii în ambele Principate și cavaleru. Partea I cu arhipăstoreasca bună cuvîntare. București, Tipografia lessicografică, 1858, 8°, p. 200. Pe contrapagina copertei : *Biblioteca religioasă de Nifonu Bălășescu. Profesoru de teologhie. Partea I Epistolele și Evangheliile Duminecilor și ale Sărbătorilor*. București, 1858. Lucrarea este dedicată «Eminenței sale Înaltu Prea Sfințitul Domnului Domnu Nifon dreptu credinciosu și de Dumnezeu alesului Arhi-Episcopu și Mitropolitu alu Țării Romînești...». Din lungă și oarecum bombastica dedicație se vede că se schimbaseră în bine relațiile dintre Mitropolit și Bălășescu, care fuseseră desigur rele, în urma neprimirii celui din urmă, ca profesor la seminarul reînființat după evenimentele din 1848—1849. O mărturisește și corespondența lui Bălășescu către Bariț.

În «Precuvîntare» autorul arată că nu este de ajuns Catehismul pentru a se familiariza școlarii cu toată Sf. Scriptură ; de aceea «din experiența cea îndelungată, ca profesor vechiu de teologhie de douzeci și cinci de ani, pătruns de această neapărată trebuință, am întocmiit acestu manualu. Partea II va cuprinde esplicarea Epistolilor și ale Evangheliilor care este folositoare și creștinilor care sînt împedicați să meargă la biserică».

13. *Isagogica sau Introducerea în Cărțile Sfintei Scripturi ale Vechiului și Noului Testament lucratu și predatu școlarilor săi seminarști* de Nifonu Bălășescu. Profesoru de teologie și rectoru a mai multor seminarii în ambele Principate. Cu arhipăstorească binecuvîntare. București, Tipografia lessicografică, 1858, 8°, pp. IV+156. Cartea cuprinde următoarele capitole : Despre religiune, Tradițiunea, Cărțile canonice ale N. T. : istorice, didactice, profetice, vechimea cărților, analiza cărților V. Test. (pp.26—74), cărțile N. Testament (pp. 75—151). În cap. 41 se ocupă de traducerile Noului Testament, iar în al 42-lea, Traducerile Sf. Scripturi în limba romînă.

14. A treia tipăritură din decursul acestui an este : *Cuvinte casuale rostite, I, în 27 Iulie 1858, la hramulu Spitalului Sf. Panteleimon, fiind de față M. S. Prințul Alexandru D. Ghica ; II, la sfîntirea bisericii din Budești de smeritul Nifon Bălășescu. Profesoru de Teologie. București. Imprimeria Copalng 1858, 16°, p. 18.*

Astfel, Bălășescu apare din nou ca orator, în fața fostului domnitor, acum caimacam al țării. Prima cuvîntare este ținută la hramul Spitalului

Pantelimon, fundația Ghiculeștilor ; a doua (pp. 10—17), este ținută la aflințirea bisericii din Budești (Ilfov), «moșiea D. marelui vornic Ioan Manu aflîndu-să față și M. S. Prințul Alexandru Ghica caimacamul Rominiei». La pagina 17 găsim o scurtă cuvîntare rostită cu prilejul punerii pietrei fundamentale «chiar de mina Măriei sale Prințului Alexandru Dimitrie Ghica caimacamu Țării, la începerea zidirei bisericii cei noue din orașul Oltenița, cu hramul sfîntului ierarh Nicolae și a sfîntului Alexandru în 21 iulie 1858». Orașul Oltenița — după spuse lui Bălășescu — se întemeiasă în anul 1833.

15. În anul Unirii 1859, Bălășescu ne face o surpriză, noi știind că el a fost un bun cunoscător de latinește și nemțește, dar nu și de franțuzește. Totuși, în acest an, aflăm un *Dicționarîu romîno-francesu*, de Nifon Bălășescu, professore, volum I, Fascicula I, București, Tipografia Mitropolitul Nifon, 1859, 8°, p. 128. Acesta conține litera *a*, pînă la cuvîntul «Atermasia f grande chateur». Pe copertă stă scris : «Abonamentu la Dicionariulu Romano-Francesu et Franceso-Romanu. Ambele aceste părți vor coprînde 180 côle. Partea Romano-Francesa în 2 vol., va avé 100, iar cea Franceso-Romana iar în 2 vol., 80 côle.

Prețul opului întregu este 3 aurei (galbeni) care se va plăti în trei rate : la începutu, la dîmătate și la finitu. Vor eși în fasciculi (brochures) fiecare din câte 8—10 côle. Abonamentul se face în toate librăriile.

Din 10 esemplare unulu gratis».

16. În adevăr el a tipărit și un *Dictionnaire francais-roumain*, par Niphon Balasesco Professeur I-er volume, 1 livrais. București, Imprimeria Mitropolitului Nifon 1859, 8°, p. 128. Litera *a* pînă la cuvîntul *banette* f. coșiu, paneriu. Urmează apoi arătarea modalității apariției și prețul volumelor, traducere identică, în franțuzește, a celor menționate pe coperta celui romînesc, transcrise mai sus. Este în această inițiativă ceva a parte. Să nu știi o limbă decît foarte aproximativ, sau de loc, și să te apuci să faci un dicționar, era ceva ce numai neastîmpărul lui Bălășescu o putea porni. Și aceasta, cînd dicționarul latin-romîn era încă pendinte, cînd ne gîndim că nici la anul 1864 el nu renunțase la realizarea acestei tipărituri.

17. Pe vremea cînd era în Moldova, Bălășescu intrase în legătură cu oamenii de cultură de aici, începînd cu Gh. Asachi, și sfîrșind cu autorul «Uricarului», Th. Codrescu. Aceasta ne explică tipăriturile făcute de acesta din urmă, în compania lui D. Gusti. *Istoria biblică a Testamentului vechiu și nou sau Sfînta Scriptură prescurtată pentru trebuința tinerilor din școlile gimnasiale* de Nifonu Bălășescu. Edițiunată de Th. Codrescu & D. Gusti, Prețul este patru lei. Iași. Tipografia Buciumului roman 1859, 8°, p. 95. Ni se dă aici numai partea I: «Testamentul cel vechiu». Este o reeditare a ediției din 1853. Această carte intra în colecția : «Cărțile școlastice edițiunate de proprietarii Tipografiei Buciumului roman», adică Codrescu și Gusti. Această reeditare înseamnă că acest produs literar-didactic al lui Bălășescu era apreciat de contemporanii săi.

18. În 1860, după nesfârșite eforturi ale lui N. B., apare : *Dictionarium Latino-Romanicum* auctore Niphone Balasesco, Professore. Tom. I. fasc. I—IV. București, Typis Inst. Mitrop. Niphon 1860, 8°. Prețulu fasc. I—II 6 zwanz. Dicționarul este tipărit pe două coloane însumînd un număr de 864 ; începe cu litera *a* și ajunge pînă la *con-fero*. Așadar, aceasta ar fi ediția a II a dicționarului tipărit întîi la Sibiu, ajungînd tot la litera *c*. Dar gîndul lui persistent de a tipări această bună lucrare — întîiul dicționar latin-romîn în limba noastră — nu l-a părăsit. Astfel la 6 febr. 1863, deci după trei ani de la tipărirea de mai sus, Bălășescu cere Ministerului de Interne să continue tipărirea «în tipografia Statului», pe temeiul unui contract ce zice că are încheiat cu Sf. Mitropolie din anul 1859. Se începe o corespondență cu Mitropolia, ajungîndu-se chiar la un fel de anchetă. În acest scop, la 9 noiembrie 1864 Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucției cere voie Mitropoliei să trimită pe Grigore Mano să cerceteze dosarele din anii 1847 și 1848, privitor la această chestiune³⁶. Se pare că totul a rămas fără efect.

19. În anul 1861, Bălășescu are o activitate publicistică mai abundentă. În acest an el tipărește : *Epistolele și Evangheliile Duminicilor și ale Serbătorilor de peste annu* de Nifon Bălășescu. Professoru de teologie, cu arhipăstoreasca binecuvîntare. București, Imprimeria Statului Nifon 1861, 16°, p. 224.

20. În același an mai dă : *În 23 Aprilie viața Sfîntului mare mucenicu Georgie*, scrisă de Nifon Bălășescu. Profesor. București, Tipografia Statului, numită Nifon. 1861, 16°, p. 16. Pune ca temă : «despre statornicie» și termină : «dacă ne vom pune toată nădejdea în acela ce ne-a făgăduitu ajutorulu Dzeescu, și carele nu va lipsi nici o dată a da făgăduințele sale, atunci și noi cu puterea lui Dzeu, vom putea peste aspidă și vasiliscă să încălecăm și să călcăm preste lei și preste balauri».

21. Paralel, editorii de la Iași dau : *Istorie biblică a Testamentului vechiu sau Sf. Scriptură prescurtată pentru trebuința tînerilor* de Nifon Bălășescu. Ediționată de Th. Codrescu și D. Gusti. Prețul 4 lei. Iassi. Tipografia Buciumului român. Strada Goliei no. 943, 1861, 16°, p. 96. De observat, nu se mai pune în titlu, Noul Testament.

22. De la anul 1861 înainte, cînd își duce viața de profesor la gimnaziul Lazăr și apoi la Matei Basarab, și mai ales de cînd începe corespondența cu Reverendisimul Alexander Thomson pentru traducerea Bibliei, timpul nu-i mai dă răgaz să se gîndească la tipărituri — sau, nu le-am putut afla. Găsesc numai în anul 1864, cînd știm că se gîndea la continuarea tipăririi Dicționarului latino-romîn, o reeditare, a treia, a Epistolelor și Evangheliilor : *Epistolele și Evangheliile Domenicilor și ale Serbătorilor de peste totu anulu* de Nifon Bălășescu, Professore de Teologie. Edițiunea a treia, după originariu. București. Imprimeria Statului, 1864, 16°, p. 256.

Urmează apoi ani grei, spiritul său dispus spre aventură îl duce la Tulcea, apoi la Rusciuc, luîndu-și rolul de luminător al elementelor romî-

36. Arhiv. Stat., Min. Cult. și Instr. publ., Adm. vechi, an. 1846, dos. nr. 1494, p. 119.

nești de dincolo de Dunăre, în Dobrogea, și apoi de aici din Bulgaria și întreaga Macedonie, ceea ce-l împinge pînă la Constantinopol, de unde scrie lui Bariț. Bălășescu nu se mai poate concentra, de aceea tipăriturile lui încetează, ultima lui carte dată la tipar, de alții însă, în preajma morții sale, este :

23. *Istoria biblică a Testamentului vechi pentru Gimnasil, lucrată după ordinațiunea onor Departament al Cultului și Instrucțiunei publice dată în 19 Sept. anul 1852, no. 4526*, de Nifon Bălășescu. A doua edițiune de Theodor Codrescu. Preciul 1 leu. Iassi. Tipo-litografia Buciumului român, 1882. 16°, p. 87. Redactarea este foarte frumos alcătuită, ceea ce explică și retipărirea acestei cărți.

Dar, Nifon Bălășescu, vechi corespondent al «Foaiei pentru minte» a lui Gh. Bariț, încearcă el însuși să dea o foaie periodică³⁷. Această pornire îl face să dea următoarea revistă :

Amiculu Litteraturei Romîne. Foia litteraria, comerciale et agromonica. București, 21 iulie — ? 1860 și 4 Dec. 1865 — 26 Fevr. 1866. 1 pe săptăm., 4°, 4 ; Anul 1 galben. Red. Nifon Bălășescu. Tip. Statului Nifon. De la 4 Dec. 1865. *Amicul Literaturei Romîne*, foia ecclesiastico-litteraria și agromonica. Anul 16 sfaști. De la 18 aug. 1860, tip. Anunțătorului; de la 8 sept. 1860, tip. Statului «Nifon»; de la 22 sept. 1860, tip. Anunțătorului și de la 4 dec. 1865 tip. Ștefan Rasidescu³⁸.

IV

MANUSCRISELE. — Cu tot efortul ce a făcut entuziastul Nicolae Bălășescu n-a putut să tipărească tot ceea ce a dorit. O pagină tristă din viața lui o constituie netipărirea dicționarului său latin-romînesc, care a fost un ideal nerealizat al acestui agitat. Aceasta explică bogăția manuscriselor rămase după dînsul din care majoritatea absolută se găsesc la Academia R.P.R.

Utilizînd cataloagele tipărite și prin investigații proprii am aflat cele ce menționez aici. De reținut că nu toate manuscrisele pe care le-am trecut sub numele lor, reprezintă opera sa proprie, ci sînt unele care au fost culese de dînsul și conservate cu mare grijă.

Cînd la București, cînd la Brașov și mai ales la Sibiu, cînd la Mănăstirea Neamț, la Iași sau la Huși, cînd în fine la Tulcea, Rusciuc și la Constantinopol, ne întrebăm cum a putut strînge și păstra necăjitul monah atîtea averi spirituale ? Numai o pasiune de cărturar o putea face și Nicolae, alias Nifon Bălășescu, a fost un biet învățat idealist al vremii sale, și un neînțeles. În total am găsit 32 de manuscrise, care-și datoresc existența, dorinței sale de a ști și de a colecționa.

Dăm lista acestor manuscrise :

37. Din numeroasele sale articole, cităm pe acela din anul 1848, luni, octombrie 25, nr. 43, în care se ocupă de «*Drepturile romînilor către Înalta Poartă*».

38. Cf. Hodoș — Sadi Ionescu — Bianu, *Publicațiunile periodice romînești*, tom. 1, București, 1915, p. 32.

1. Manuscrisul nr. 412, în 4°, foi 95, cuprinde : 1) *Catihsis mic* ; 2) *Învățătură în scurt pentru creștinătate* ; 3) *Pentru Sf. Scriptură* ; 4) *Biblia* : *Facerea*.

2. Ms. nr. 414, în 4°, are pagini 104 + 2 foi nescrise ; purtînd titlul *Prahisul furumului bisericesc*, de Samuil Micu ; este vorba despre judecata bisericească.

3. Ms. nr. 512, în 4°, foi 259 și 4 foi nenumerate la început. Poartă titlul : *Sfintul Isaia Posnicul și sf. Nil Sinaitul*, pentru rugăciune.

4. Ms. nr. 550, în 4°, foi 155 (151—155 albe), este intitulat : *Cartea ce se chiamă Crinii țarinii sau flori prea frumoase, care s-au adunat din dumnezeiasca scriptură pentru mîntuirea sufletească și s-au așezat prin osteneala oare-cărui bărbat binecredincios*.

5. Ms. nr. 581, în 4°, foi 60, poartă titlul : *A prea cuviosului părintelui nostru Casian Rămleanului, către Castor Episcopu, pentru ceale opt ginduri ale răutății*. Pe foaia 3 se află următoarea însemnare : «Nifon Bălășescu Profesoru 1852».

6. Ms. nr. 677, în 4°, foi 198, cuprinde : *Discursul de deschiderea cursului de filosofie de A. Tr. Laurianu în Sept. 1842, și Catehisme diverse pentru școlari și familia Bălăceanu, un Mic dicționar de cuvintele cele slovenesti, ce se află intrate în limba românească și cîteva chestiuni de gramatică, terminîndu-se cu De praeteritis et supinis*.

7. Ms. nr. 678, în 4°, foi 337, scrisoare latină de aceeași mînă, cuprinde : *Historia ecclesiastica Abrahami Kálmán R. profes. et cooperat. Cibiniensis 1836 ; Historia ecclesiastica Nycora Moysis. I. primo semestri 1804/5*. Pe foaia 237 se află următoarea însemnare : «Finis hist[oriae] ecclesiasticae altero Semestri, die 13 a Iunie, anno 1805. Posonii. A clarissimo domino professore Danieie Stanislaides», *Historia ecclesiastica*. La sfîrșit pe foaia 337 : «Cessatum die 13 Iunie, Martis 1795. Examen habitum die 1 et 2 Iulii».

8. Ms. nr. 679, în 4°, foi 193, cuprinde : *Dumnezeu și omul, seau datoriiile omului către Dumnezeu și foloasele ce se pot căștiga prin îndeplinirea lor*, de către un anonim (șters : om din lume).

9. Ms. nr. 680, în 4°, foi 196, are titlul : *Morală care cuprinde în sine patru porunci al lui D[u]mnezeu* ; este cursul ținut de N. Gruici, parohul Verșetului, în anul 1833/4, la teologhiă, din Verșeț, și alt curs, tot de Morală, propus de Gavril Rot, profesor, protopresbiter și asesor în Arad la anul 1826. Sînt cursuri scrise de foști auditori Iosef Musteț și Ioan Berariu.

10. Ms. nr. 681, în 4°, foi 247, cuprinde cursuri de Teologie dogmatică ale acelorași auditori, Ioan Berariu în 1827, și Iosif Musteț. Aici găsim și o însemnare a lui Bălășescu, din care aflăm unele date biografice asupra lui, și anume : «Nicolae Belasc (Balasescu), *absolutus theologus Cibiniensis* (cu litere latine) de nou, după porunca Exțel[enței] sale A[rhi]episcop și Mitropolit, auzitoriu de s. theologie, în annul dintîiu în Arad. 1832».

11. Ms. nr. 682, în 4°, foi 186, cuprinde *Retorica* ; provine tot de la Iosif Musteț, din anul 1832.

12. Ms. nr. 683, în 4°, foi 279, cuprinde : *Istoria bunei cinstiri și a bisericii cei creștinești* ; provine tot de la Iosif Musteț : «S-au scris prin iubitoriul de știință Iosif Musteț, auzitoriu fiind anul I în școala bisericească în Verșeț în anul 1832, în 29 Iunie». După ce se mai adaugă ceva și de la Ioan Berariu, găsim această însemnare : «Dela Berariu au luat, la a[nul] 1832 Nicolae Bălășescu, auzitoriu de teologie în Arad». Și mai departe : «4. Pastorală și Ermeneutica ori Tălcuirea S. Scripturi, a lui Nicolae Bălășescu, auzitoriu de teologie în Arad la a[nul] 1831—34».

13. Ms. nr. 684, în 4°, foi 303, cuprinde : *Prolegomena methodului catichizații*, după propunerea prea cinstitului domn Gavril Raț, profesor și protoprezbiter.

14. Ms. nr. 685, în 4°, foi 340, cuprinde : 1) *Urmarea lui Is[us] Hristos* ; 2) *Istoria Noului Testament*, astfelu lucrată pentru școlarii săi de Nifonu Bălășescu, rectoru Seminarului de Huși, Huși, 15 ianuarie 1854. Tot aici și o *Arheologie biblică* în latinește.

15. Ms. nr. 684, în 4°, foi 222, cuprinde : 1) *Caet de omiletică* Nicolae Bălășescu 1845 Oct[om]brie ; 2) *Caet de ermeneutică* a lui Nicolae Păun, 1847, Oct. 27 ; 3) *Hermeneutică biblică*, text latin ; 4) *Polemica, sau învățătura pricitoare, ce cuprinde lucrurile de pricire cu cei de altă credință*.

16. Ms. nr. 687, în 4°, foi 232, cuprinde : *Istoria bisericească a Noului Testament*, începută în anul 1839 Decembrie 12 ziua vineri. 1840 Septembrie 10. Ioan Popescu. Pe foia 118 se află însemnat : «Istorie bisericească pă scurt alcătuită și predată de d. Nicol[a]e Bălășescu, profesor Seminariului sfintei Mitropolii, anul 1840 Noiembrie 29 Ioan Popescu». Pe foaia 178 : «Sfîrșit istorii bisericești, în anul 1841, Februarie în 1, zioa Sîmbătă. Ioan Popescu în mănăstirea Radului Vodă».

17. Ms. nr. 688, în 4°, foi 263, cuprinde : *Istoria bisericească pînă la sfîrșitul veacului al XVI.*

18. Ms. nr. 689, în 4°, foi 239, cuprinde : *Caet pentru logică* pe semestru de vară 1847 a lui Agapian Vasilie, *Logică, Introducere generală în filosofie*. Ele au fost ascultate de D. Sotir și Paun Nicolae și scrise desigur, după îndemnul profesorului lor care era N. B.

19. Ms. nr. 690, în 8°, foi 118, este un miscellaneu cuprinzînd un chestionar în limba latină, stil epistolar, versuri ale lui Nicolae Cozma, poezii alese ale marelui logofăt I. Văcărescu 1830, cîteva versuri, Velicu, Pepelea Gîscariu, scriere dramatică, maghiară în 4 acte, anul 1815. Pe foaia 114 are următoarea însemnare : «Sfîrșitul în 13/1/XII/1828 per Belasko Nicolaum de Hassag».

20. Ms. nr. 691, în 4°, foi 106, cuprinde numai chestiuni de «teologie fundamentală» scrise de D. Sotir în 1845, care dă și : «Sfîrșit teologhiei fundamentale ce s-au paradosit de sf. pă[r]in[t]ele Arh[imandrit] Filaret Scriban — 1846», și *Caet de metafizică teologhică*, 1845 Oct., scrisă de același D. Sotir.

21. Ms. nr. 692, în 4°, foi 222, este un miscellaneu care cuprinde : *Istoria prințipatului Moldavia, Istoria Patriei, Geografia*, 1836, *Privire pragmatică asupra periodului dela revoluția franceză pînă în zilele noas-*

tre, dela 1792—1838 d. H., *Statistica, Principii de igienă seau medicină populară, Datoriile supușilor către stăpînire, 1837, Despre iconomia de cîmp, Exemplu mic de istorie bisericească.*

22. Ms. nr. 729—730, in folio, foi 191 și 337, cuprinde hîrtii rămase de la N. B., și anume : 1) Acte din cancelaria consistoriei eparhiale gr. or. a Aradului ș. a. din anii 1790—1834 ; 2) Hîrtii privitoare la activitatea lui N. B. ca profesor și director al Seminarului Central din București între anii 1835—1840 și al Seminarului de la Huși ; 3) Corespondența în limba germană între N. B. și Alex. Thomson din misiunea biblică cu sediul la Constantinopol, pentru traducerea Bibliei în limba romînă (1861—1863).

23. Ms. nr. 732, in folio, foi 188, cuprinde : *Partea II a Moralului cristianesc* așa lucratu pentru școlari săi seminarști, de Nicolae Bălășescu — profesor de Teol[ogie], *Morală, Logică și Istoria Bisericească* «începutu 15 Septemvrie [1]839. sfîrșitu 6 Aprilie 1840 în mănăstirea Radu Vodă din București».

24. Ms. nr. 752—755 ; nr. 752 are 131 foi și cuprinde : *Istorie* diferite fragmente, despre monede, comerț, un rezumat de istorie universală, capitole din istoria antică ; nr. 753, foi 645 conține : *Dicționar francez-romîn* ; nr. 754, foi 225 cuprinde teologie și filozofie, morală, arheologie, psihologie, «Pastorală și Retorica bisericească» predată școlarilor din Seminarul Central al Sf. Mitropolii din București, din 15—29 mai 1841 ; nr. 755 are 261 foi : Geneza, Exodul și Psaltirea, *Biblia sacră*, traducere.

25. Ms. nr. 775—777, în 4°, sînt ms. miscellanee cuprinzînd diferite tratate cu caracter didactic : nr. 775, foi 302, cuprinde : I) *Tratat de logică* ; II) *Partea a II-a și a III-a a teologiei cei dogmatice* ; III) *Tratat de istoria bisericii creștine*, 1840 ; IV) *Introducere în Teologia pastorală* ; V) *Model de caligrafie* ; nr. 776, foi 228, cuprinde : I) *Moralul hristianesc* lucrat de Nicolae Bălășescu și transcris de Ioan Belciugățeanu la 1840 ; II) *De datoriile supușilor către stăpînitori* ; III) *Tractat de geografie* din anul 1836 ; nr. 777, foi 124, cuprinde două copii necomplete după *Propovedanii la îngroparea oamenilor morți*, de Samuil Clain de Sád, tipărită la Blaj, la 1784.

26. Ms. nr. 831, în 4° mic, foi 22 : *Nouvelles idées sur la Colonisation en Valachie* par H. Buvelot, 1841.

27. Ms. nr. 862, in folio, foi 701, cuprinde : 1) *Povestiri din viețile sfinților, estrase din Mineele, traduse de episcopul Chesarie și tipărite la Rîmnice în anii 1778—1780* ; II) *Introducere în «praxisul formurilor bisericești»* de Vasile Aaron, 1805.

28. Ms. nr. 863, in folio, foi 227, poartă titlul : *Vocabulariu romîno-francez*, lucrat de Nicolae Bălășescu, profesor de teologie în Seminarul Central din București, 1845.

29. Ms. nr. 913—915, in folio, I 200, II 230, III 173, cuprinde *Istoria bisericească a lui Meletie mitropolit al Atenei*. Este traducerea însemnatei opere de către Naum Protosinghelul, cu blagoslovenia părintelui —

sfântul — Calinic arhimandrit și stareț pe atunci al Mănăstirii Cernica, adică la anul 1834.

30. Ms. nr. 916, in folio, foi 116, cuprinde : *A lui Teofylaot al Vulgariei tâlcuire cu denadinsul la epistoliile ceale sobornicești.*

31. Ms. nr. 917, in folio, foi 250, cuprinde : *Vocabulariu romînu-latinu* — 1856, de Nifon Bălășescu. Cuprinde toate literile, de la *a* la *z*, din care, după cum știm, s-au tipărit pînă la litera *c*.

32. Ms. nr. 918, in folio, foi 81, cuprinde : *Partea I a moraliului cristicianesc*, așa lucrat pentru școlarii săi seminarști de Nicolae Bălășescu, profesor de istorie bisericească, logică și moralul creștin. Început 3 octombrie 1838, sfîrșit 10 Mai 1839, la mănăstirea Antim din București (vezi și Ms. nr. 754).

33. Ms. nr. 993, foi 342, în care se cuprind 47 bucăți scrisori de la N. B. către Gh. Bariț, trimise între anii 1839—1873.

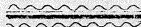
34. Ms. nr. 1791, cuprinde : I) *Extractul Teologhiei dogmaticești*, Sibiu în 18 Iulie 828. Nicolae Bălășescu auzitoriu de S. Teologhia în Sibiu. Are 37 foi duble text romînesc ; II) *Contra increduloes et contra heterodoxes. Exempla et argumenta ex selectissimis auctoribus primo in hunc modum collecta et conscripta*, per Nicolaum Belasko jurium et ss. Theologia absol. Auditorem nec nisi novicium V. Claustri Hodoss³⁹ et cancellistam Eppalem Arad. Fasciculus Primus. V. Aradini die 18/30 a Augusti 1830». La pagina 58 o însemnare cu același conținut. Paginat de la 39—58, foi duble, text latin ; III) *Supplementum linguae latinae pro 2-a grammaticali classa*. Mai jos, un joc de cuvinte : «Cu fosta a mea cerneală ; tot cu acea peană, dar cu fiitoarea mea cerneală ; tot cu acea cerneală, dar nu ca acea peană». Paginat de la 63 pînă la 71, dublu, textul latin.

35. Ms. nr. 2895 este un miscellaneum cu înfățișare de note ale lui N. Bălășescu. Are în total 53 de pagini din care 33 scrise, restul albe. De reținut că acesta a fost cumpărat de la anticarul Zwiebel, la 8 iunie 1904, ceea ce înseamnă că averea intelectuală a lui N. Bălășescu luase drumul împrăstierii, deși majoritatea ei a intrat în patrimoniul Academiei Romîne, cum s-a arătat mai sus. Primele 6 pagini duble cuprind *Vita elegia 1-a și 2-a cum explicatione Publii Ovidii* traduse în limba germană. Urmează *Versul lui Bonaparte, quand l-au dus la Robie la Santa Elena* ; este un fel de poezie populară. Subscrie : «Nicolae Bălășescu auditor jurium în anul al doilea». Urmează versurile : «Cîntare de despărțire», altele în limba germană și ungară, iar la pagina 11, teme franceze care încep cu «Ce 19 Décembre 1827/28». Ele se termină cu : «La fin des 18 Thèmes ou La fin du 18 Thème. Clausenbourg ce 20 Décembre du Nicolas Belasko 1827». Aceste însemnări explică încercările lui N. Bălășescu de mai tirziu, de a tipări un dicționar francez-romîn și invers. Urmează note în latinește, nemțeste, ungurește și romînește, alte poezii,

39. Ne duce la mănăstirea Hodoș : «Că eu după ce am ieșit din mănăstirea Hodoș unde am fost 7 luni», spune el într-o suplică adresată Episcopului Aradului (Ms. nr. 730, f. 272).

însemnări obscene, și nu uita, la N. B. : Ienache Văcărescu I Gramatic român, este în portret bine făcut la D. Iancu Văcărescu, carele ține o carte deschisă în mână în care este scris : «Urmașilor mei Văcărești, Las voo moștenire, creșterea limbei românești și a Patriei cinstire» (p. 13, verso). Apoi găsim «Amestecături» ; la p. 15 o poezie, cu mențiunea la început : «*Kir Gheorghie Pedestrașul (Peșacov)*», desigur unul din familia traducătorilor documentelor de slovenie, și ceea ce ar însemna că poezia este a acestuia. Apoi din nou exerciții în franțuzește și, în sfârșit, însemnări de drept canonic, menționându-se Syntagma Beveregii, canoniștii greci și terminându-se cu Pravila cea mare, îndreptarea legii.

Toate acestea ne dovedesc încă o dată că Nicolae-Nifon Bălășescu a avut o solidă cultură, multilaterală. În plus, el era de o pronunțată, dacă nu chiar exagerată personalitate, ceea ce ne explică în parte, toate «avartardele» vieții sale.

DREPTATEA ȘI PACEA ÎN CARTEA PSALMILOR *

În desfășurarea perpetuă a istoriei neamului omenesc, năzuința spre dreptate și pace a constituit o moștenire prețioasă pentru fiecare generație. Vîrsta ei se socotește astfel a fi egală cu totalitatea numărului de ani de existență a societății omenești. Orînduirile sociale întemeiate pe nedreptate au existat și mai există și azi acolo unde încă se mai menține exploatarea omului de către om, dar ele sînt potrivnice voii lui Dumnezeu, care l-a creat pe om ca el să stăpînească peste peștii mării, peste păsările cerului, peste toate animalele și roadele pămîntului (Gen. I, 26). Dar El n-a voit ca omul să stăpînească și peste alți oameni și să dispună de viața altora după bunul lui plac. Așa se face că primii drepti au fost mai mult păstori decît regi ¹, mai mult lucrători ai pămîntului decît războinici.

Cîntăreții, poeții și filozofii antichității au înălțat cele mai frumoase imne dreptății și păcii, iar oamenii simpli, care veacuri de-a rîndul au simțit povara jugului robiei și au fost încercați de grozăviile atîtor războaie, au năzuit întotdeauna cu însuflețire spre un viitor nu prea îndepărtat, în care să se poată și ei bucura de egalitate, de pace, de belșug și prietenie.

Și în vremea noastră, acea parte din omenire care mai cunoaște încă nedreptatea și robia tinde să ajungă ziua în care în nici un loc de pe pămînt să nu se mai vorbească de neam înrobît, «de silnicie..., de prăpăd și de pustiire» (Is. LX, 18), și toate realizările minunate ale spiritului uman să fie puse în slujba apropierii, vieții și fericirii tuturor popoarelor, «Întrebați pe toți oamenii — zice Fer. Augustin : doriți voi pacea ? Neamul omenesc vă va răspunde într-un singur glas : o doresc, o aștept, o vreau, o iubesc» ².

Participînd activ la toate acțiunile ce se întreprind în vederea instaurării unei păci care să fie profund ancorată în dreptate și care să garanteze și să mențină dreptatea ³, Biserica Ortodoxă Romînă îndeamnă cu stăruință pe toți credincioșii ei să nu precupețească nici un efort în vederea înfăptuirii acestui vis al omenirii de totdeauna. Prin munca lor cinstită și gîndurile lor de bine, ei pot și trebuie să contribuie la instaurarea unui climat prielnic păcii și prosperității tuturor.

Pornind de la aceste considerente, în cele ce urmează, mă voi strădui să analizez pe scurt cele mai caracteristice texte despre dreptate și pace

* Această lucrare de seminar în cadrul cursurilor pentru titlul de magistrat în teologie a fost întocmită sub îndrumarea P. C. Pr. Prof. Vladimir Prelîpcean, care a și dat avizul să fie publicată.

1. Fer. Augustin, *De civitate Dei*, XIX, 15, Migne, P. L., XLI, col. 643.

2. Idem, *Enarratio in psalmum LXXXIV*, 12, Migne P. L., XXXVII, col. 1078.

3. J. L. Hromadka, *Paix et Justice*, în «Documents de la troisième conférence chrétienne pour la paix», Praha, 1960, p. 37.

în Cartea Psalmilor arătînd că, în concepția psalmistului, pacea și dreptatea sînt prezentate ca două realități.

I. DREPTATEA ÎN CARTEA PSALMILOR

a) În Cartea Psalmilor, ca de altfel și în celelalte cărți ale Testamentului Vechi⁴, pentru a se determina ideea de drept și dreptate, se folosesc expresiile : *țedek* (צֶדֶק) și *țedaka* (צֶדִיקָה). Uneori însă și cuvîntul *mișpat* (מִשְׁפָּט) este întrebuințat în sens similar⁵.

Radicalul *țdk* (צדק) de la care derivă *țedek* și *țedaka*, are semnificația originară de : *drept* (Ps. 5, 13 ; 119, 137), *curat* (Ps. 32, 11), *credincios* (Ps. 1, 5—6 ; 34, 18), *fără de răutate* (Ps. 7, 10), *nepărtinitor* (Ps. 7, 12), *iubitor de bine* (Ps. 11, 7), *neprihănit* (Ps. 33, 1 ; 36, 11), *cuvios* (Ps. 37, 28), *înțelept* (Ps. 37, 30), *neșovăitor* (Ps. 37, 31), *neclintit* (Ps. 22, 10), *smerit* (Ps. 69, 29—30), *fără de strîmbătate* (Ps. 92, 16), *milosîrd* (Ps. 112, 5—9) și *adevărat* (Ps. 119, 138). În sens figurat, însă, *țdk* cuprinde întotdeauna ideea de conformitate cu norma de drept morală și religioasă⁶ (Ps. 119, 75).

Și sensurile derivatelor radicalului *țdk* (*țedek* și *țedaka*) sînt foarte multe în Cartea Psalmilor, încît determinarea lor se face avîndu-se în vedere întotdeauna contextul. În cele mai multe locuri din Psalmi însă, dreptatea este caracterizată ca o angajare spre îndeplinirea unei acțiuni oneste, ca o activitate, și mai puțin ca o însușire. Iată cîteva exemple : «Domul face dreptate între neamuri» (Ps. 110, 6).

Dar întîlnim și locuri unde dreptatea este luată în înțelesul de însușire, de virtute personală. Așa, în psalmul 119, cel ce iubește legea se roagă ca întru «dreptatea și credincioșia» Sa, Domnul să-l facă viu (vers. 40 ; vezi și Ps. 143, 1) și să-l mîntuiască (Ps. 72, 2). Iar în psalmul 7,9, același drept cere lui Dumnezeu să-l judece după «dreptatea și nevinovăția» care este întru el. Și poruncile Domnului, pravila și hotărîrile lui sînt drepte și adevărate, mai vrednice de iubit decît aurul și argintul (Ps. 19, 9—11).

În sens religios-moral, prin *țedek* și *țedaka* se redă ideea de plinătate, desăvîrșire, mîntuire, precum și atitudinea justă în raporturile cu semenii, echitate, sinceritate și lipsă de păcate (vezi Ps. 71, 10 ; 72, 3 ; 85, 12—14 ; 89, 17 ; 37, 2).

Și expresia *mișpat*, după cum am amintit mai sus, este folosită adeseori alături de *țedek* și *țedaka* și are un înțeles sinonim cu al acestora. «Fericiți toți cei ce păzesc judecata și observă dreptatea în toate timpurile», — citim în Ps. 106, 3. Or, a păzi judecata nu este nimic altceva decît a lucra cu dreptate, a face dreptate cuiva care merită, potrivit normelor de drept⁷. Identitatea de înțelesuri a acestor cuvinte se poate constata încă și din alte cîteva locuri, unde ele sînt scrise alăturat (Ps. 37, 6 ; 89, 15).

4. Vezi Emil Kautzsch, *Die Derivate des Stammes צדק im alttestamentlichen Sprachgebrauch*, Tübingen, 1881.

5. *Ibidem*, p. 53.

6. *Ibidem*, p. 32.

7. Fer. Augustin, *Enarratio in psalmum CV*, 4, Migne, P. L., XXXVII, col. 1407.

Prin urmare, psalmistul atribuie întotdeauna cuvintelor *ṭedek*, *ṭedaka* și *mišpat* sensul de : activitate juridică, normă de drept, împrejurări de judecată, precum și acela de însușire, de virtute personală, atît cînd se referă la Dumnezeu, cît și atunci cînd îi are în vedere pe oameni.

b) Dacă în păgînism se vorbește despre dreptate ca despre un principiu unitar, permanent, absolut și etern, apoi în concepția Vechiului Testament se vorbește despre un Dumnezeu al cărui atribut esențial este dreptatea. Iată cum citim în Ps. 36 : «Doamne, bunătatea Ta ajunge pînă la ceruri și credincioșia Ta pînă la nouri ; dreptatea Ta este înaltă cît munții, hotărîrile Tale sînt ca adîncul cel nepătruns» (vers. 6—7). El face «să strălucească dreptatea ca lumina soarelui» (Ps. 37, 6) ; «ca soarele în mijlocul zilei face să strălucească pricina cea dreaptă» (Pr. 36, 11). Celor ce-L cunosc, le arată bunătatea Sa și dreptatea Sa celor dreπți cu inima (Ps. 36, 11).

Raportată la credincioși, această dreptate a lui Dumnezeu se manifestă, după concepția psalmistului, ca dreptatea răsplătitoare și dreptatea ajutătoare.

c) *Dreptatea răsplătitoare*. Dumnezeu este drept, El este însuși izvorul dreptății. Raportată la credincioșii Săi (Ps. 81, 12—13 ; 49, 3—23 ; 83, 2—19 ; 110, 6), dreptatea Lui este una pe care nici un adversar nu o corupe, nici un avocat nu o întunecă și nici un martor nu o înșală⁸. Deopotrivă, El încearcă pe cel drept și pe cel nelegiuit (Ps. 11, 5), însă ca Unul ce face numai dreptatea, El iubește faptele bune și celor dreπți le arată fața Sa (Ps. 11, 6—7) . Toți cîți stau la pîndă, încordîndu-și arcu și potrivindu-și pe coardă săgeata pentru a ucide pe locuitorii pașnici ai țării (Ps. 10, 8 ; 11, 2), făptuiesc nedreptatea și nu cunosc pe Domnul, căci «El este numai cu neamul celor dreπți» (Ps. 14, 5) și dreptatea Lui pentru cei răi înseamnă nimicire, iar pentru cei buni ea este mîntuire și binecuvîntare de pace (Ps. 29, 7—11 ; 34, 17—20).

Prin *ṭedaka* și *mišpat*, Iahve nu urmărește nimic altceva decît nimicirea totală a răului și aducerea pe calea cea dreaptă a celor rătăciți. «Dacă vezi un fur, rostește Iahve, prin gura psalmistului, tu ești de partea lui și cu cei desfrînați te întovărășești ; gura ta o înveți la rele și cu limba ta urzești planuri viclene... Iată ce ai făcut și eu am tăcut, de aceea ți-ai închipuit că Eu sînt cu tine. Vreau să te pedepsesc și să pun toate sub ochii tăi» (Ps. 49, 18—21).

Dar, dacă în Vechiul Testament, raporturile lui Iahve față de credincioși erau normate mai mult de dreptatea distributivă și vindicativă, totuși nu se poate susține că el nu și-ar fi manifestat față de aceștia și iubirea sa îndurătoare și iertătoare⁹. Așa se face că noi vorbim și despre o dreptate ajutătoare a lui Dumnezeu.

d) *Dreptatea ajutătoare a lui Dumnezeu*. — În toate acele locuri din Psalmi, unde, alături de *ṭedaka* și *mišpat* întîlnim și expresia *hesed*

8. Fer. Augustin, *Sermo XLVII*, 6, Migne P. L., XXXVIII, col. 299.

9. Vezi Pr. Prof. D. I. Belu, *Despre iubire*, Timișoara, 1945, p. 66.

(דָּן = bunătate, facere de bine, mîntuire, ajutor, binecuvîntare) se are în vedere întotdeauna dreptatea ajutătoare a lui Dumnezeu care, în bunăvoința Sa, nu pedepsește imediat păcatul, ci lasă timp îndelungat credincioșilor Săi să se întoarcă pe calea dreptății. Iar atunci cînd hotărăște totuși pedeapsa, aceasta nu este dictată numai de dreptatea vindicativă, ci și de har ; ea are cu alte cuvinte un scop pedagogic, întrucît prin ea se urmărește îndreptarea celui ce a greșit. Lucrurile acestea pot fi constatate în Ps. 103 (vers. 2—4, 6, 8—14), unde citim : «Binecuvîntează, suflete al meu, pe Domnul și nu uita toate binefacerile Lui. El iartă fărădelegile tale, El vindecă toate boalele tale, El izbăvește din stricăciune viața ta, El te încununează cu bunătate (דָּן) și îndurări... Domnul face dreptate

și cercetează pe cei apăsăți... îndurat și binevoitor este Domnul, îndelung răbdător și mult milosîrd. El nu ceartă pînă în sfîrșit și nu ține deapururi mînia Lui. El nu ne răsplătește după păcatele noastre și nici după fărădelegile noastre, ci cît este de departe cerul de pămînt, atîta de mare este bunătatea Lui... Precum miluiește un părinte pe fiii săi, așa miluiește Domnul...».

Și în Psalmul 101, bunătatea și iubirea lui Dumnezeu, ca părinte și stăpîn al lui Israel, este îmbinată strîns cu ideea de dreptate și puterea ființei celei absolute. El vede în credincioșii Săi chipul Său și îi cheamă la împlinirea poruncilor Sale, acordînd iertare deplină celor ce se abat de la rău. Îndurarea Lui ține deapururi către cei dreپți și dreptatea Lui se revarsă peste fiii fiilor lor (Ps. 103, 17 ; vezi și Ps. 36, 6 și 8 ; 48, 11 ; 108, 5).

Iahve este un Dumnezeu al iubirii și cel dintîi ne iartă, «de șaptezeci de ori cîte șapte». Dar tocmai această iubire cere dreptatea, fiindcă El nu voiește să vadă moartea celor pe care i-a plăsmuit să se bucure de bunătatea Sa. Pentru ei «iubește îndurarea și dreptatea» (Ps. 32, 5). Iar aceste două lucruri, *hesed* și *ṭedaka* s-au însoțit laolaltă, pentru ca nici cea dintîi să nu devină nedreptate și slăbiciune și nici cea de-a doua să nu fie lipsită de dragoste și înțelepciune¹⁰.

În Psalmul 107 (ves. 1, 8, 15, 21 și 31), *hesed* are însemnarea de bunăvoință, iubire, îndurare, iertare, în contrast cu ura păcatului și pedepsirea lui ; iar în Psalmul 78, 38, Iahve este descris ca Dumnezeu cel bogat în îndurare, care «iartă păcatele și nu nimicește ; de multe ori el pune stavilă miniei Sale și nu lasă slobodă toată iușimea Sa». Aici *hesed* poate fi tradus cu har, harul iertării păcatelor. Avraam, Isaac, Iacob și mai ales David s-au împărtășit de harul și bunăvoința lui Dumnezeu (Ps. 105, 9). Îndeosebi, în descrierea raporturilor dintre Iahve și poporul Său, *hesed* alături de *ṭedaka* și *mișpat* exprimă întotdeauna ideea de credincioșie, har și iubire.

Din cele amintite mai sus, putem constata că în Cartea Psalmilor dreptatea lui Dumnezeu este privită ca principala caracteristică a ființei

10. Sf. Vasile cel Mare, *Comentar la Psalmi*, traducere de Pr. Dr. Ol. N. Căciulă, București, 1939, p. 147.

Sale, dar prin aceasta nu este exclusă nici iubirea și nici bunătatea și îndurarea lui Iahve. Psalmistul, prin experiențele sale vii de trăire a sentimentului religios, a exprimat foarte plastic și aceste însușiri ale lui Dumnezeu în mulți dintre psalmii săi.

e) *Iahve ca legiuitor*. — Potrivit concepției psalmistului, Iahve este îndreptățit să facă răspunzători pe toți cei ce săvârșesc răul și nedreptatea dintre membrii poporului Său Israel, întrucât El le-a descoperit prin Moise, Aaron și ceilalți drepti și profeți ai Testamentului Vechi, anumite legi, norme sau comandamente, după care să-și organizeze viața și toate raporturile existente între ei (Ps. 99, 6—7 ; 103, 7 ; 105, 8—10).

În chip expres se vorbește despre Iahve ca legislator în Psalmul 119, 1—3, unde se afirmă că El este autorul Thorei.

Dar în acest psalm, nu se are în vedere numai legea în sensul restrîns de legislație mozaică sau Pentateuhul, ci cuvîntul ebraic Thora (תּוֹרָה) are aici o semnificație mai largă. Ca și în Psalmii 1 și 19, prin lege trebuie să se înțeleagă toată Revelația divină, care constituie o adevărată normă pentru viața celui ce crede¹¹. Cuvîntului Thora, ca și sinonimelor sale, i se pot astfel substitui expresiile : revelație divină, promisiuni profetice, învățăminte profetice și întotdeauna — voință a lui Dumnezeu. Așa se explică și faptul că psalmistul, avînd în vedere atît caracterul religios-moral, cît și cel juridic al normelor și orînduielilor divine, le-a numit pe acestea cînd descoperiri, cuvinte, statoriri, rostiri, învățături, învățăminte, înțeleptiri, așezări, făgăduințe — cînd pravile, hotărîri, porunci, rînduieli, zise îndreptări, spusele Tale etc. (Ps. 119, 4—176).

Fiînd încredințat că legea lui Dumnezeu este dreaptă, adevărată și veșnică, credinciosul nu trebuie numai să o audă, ci și să o învețe, să o ia în considerare, să mediteze asupra ei, să o observe și să o împlinească, căci zice psalmistul : «Drept ești Tu, Doamne, și drepte sînt hotărîrile Tale ! Tu ai legiuit orînduirile Tale cu dreptate și cu tot adevărul» (Ps. 119, 137—138).

f) *Iahve ca cercetător al inimilor credincioșilor Săi*. — În cele mai multe locuri din Psalmi, unde se vorbește despre dreptatea lui Dumnezeu, se are în vedere în primul rînd activitatea sa juridică, pe care El o exercită asupra poporului Său ales (Ps. 81, 12—13 ; 49, 3—23 ; 71, 2—24 ; 122, 5) și asupra tuturor credincioșilor Săi (Ps. 7, 8—9 ; 9, 6 și 9 ; 82, 8 ; 83, 2—19 ; 110, 6 ; 7, 9, 12—13 ; 11, 7 ; 33, 13—15 ; 35, 23—24 ; 37, 33 ; 75, 8).

Procedînd ca un judecător drept, înainte de a pronunța sentința, Iahve examinează cu atenție starea morală a credinciosului și gîndurile sale cele mai ascunse. El cercetează inima și rărunchii (Ps. 7, 10), «privește din înălțimea cerului» și vede pe toți credincioșii Săi, le frămîntă inimile și se uită cu grijă la toate faptele lor» (Ps. 33, 13—15). De sus, El cheamă cerurile și pămîntul ca mărturii pentru judecarea celor vinovați de păcate grele (Ps. 51, 4). Acestea și sînt de fapt pricinile pentru

11. Jean Calès, *Le livre des psaumes*, traduit et commenté, Paris, 1936, t. II, p. 44.

care acuză Domnul pe credincioșii Săi : păcatele și fărădelegile care au ajuns de nesuferit (Ps. 107, 11 și 17). De aceea, pedeapsa este întotdeauna binemeritată (Ps. 94, 15).

Principalele motive pentru care Iahve pedepsește pe credincioșii Săi sînt : lepădarea și căderea în idolatrie (adoptarea cultului lui Baal-Peor, închinarea pe culmi, adorarea lui Iahve sub chipul vițelului de aur), precum și cultul formal pe care-l aduceau cu o gură înșelătoare și o limbă mincinoasă «în timp ce inima lor, pentru El, n-avea statornicie și ei nu erau credincioși legămîntului făcut cu El» (Ps. 78, 36—37). La acestea toate se adaugă, ca o vină și mai vrednică de pedeapsă, decadența morală strîns legată de cultul idolilor. Desfrînările, necurățiile, vărsarea sîngelui nevinovat, minciuna, planurile viclene, judecățile nedrepte, pîra, ocara, asuprirea orfanilor, a văduvelor și a celor lipsiți — iată mulțimea de păcate pe care Iahve le impută supușilor săi. (Vezi și Ps. 51, 17—21 ; 82, 2).

Dar, după concepția psalmistului, nu numai starea morală a poporului ales a fost cercetată de Iahve, ci și a celorlalți credincioși care s-au făcut vinovați de călcarea rînduiei celei drepte. Din locașul Său, El își rotește privirea peste toți credincioșii pămîntului (Ps. 33, 13 și Ps. 108, 9—10).

Neamurile cele războinice sînt risipite de la fața Sa (Ps. 68, 31) și toți cei nedrepți și-au luat partea lor (Ps. 97, 3—5). Edomul, Babilonul și Egiptul sînt pedepsite din cauza înrobirii altor popoare și a sîngelui pe care l-au vărsat purtînd atîtea războaie (Ps. 9, 2—7 ; 78, 43—51 ; 137, 7—8).

Dacă, față de cel bun și drept, Iahve este iubitor și mult îndurat, față de cel necinstit El este aspru și neînduplecat.

g) *Raportul între țedaka (dreptatea) și hema (mînia) lui Dumnezeu în Psalmi.* — În Psalmi, se vorbește uneori, în chip antropomorfic, despre mînia lui Iahve, prin care se înțeleg dreptele sale motive de cercetare a credincioșilor Săi și prin care El nu urmărește nimic altceva decît îndreptarea celui ce greșeste. Pentru exprimarea ei psalmistul întrebuițează diferite expresii ca : *hema* (הַמָּיָה) = aprindere (Ps. 89, 6), *kina* (קִנְיָה) = iuțime, zel, rîvnă (Ps. 89, 5) și *așanta* (אֲשָׁנָה) = mînia Ta (Ps. 80, 6). Peste tot însă, *hema* nu este o patimă care să tulbure liniștea veșnică a Dumnezeirii și nici nu copleșește pe cel asupra căruia se revarsă, dacă acesta vrea bineînțeles să se îndrepte. Referindu-se la Psalmul 79, 5, Fer. Augustin arată că mînia lui Iahve nu este aceea a unui judecător care condamnă fără de bunătațe, ci aceea a unui tată care îndreaptă din iubire¹².

Dacă în unele locuri din Psalmi, *hema* הַמָּיָה este prezentată prin imaginea unui «foc ce mistuia pădurea», a unei «flăcări care arde iarba de pîmînt», trebuie să avem în vedere întotdeauna vorbirea poetică, figurată a psalmistului, căci prin ea nu se urmărește nimic altceva decît ca ei «să

12. Fer. Augustin, *Enarratio in psalmum LXXIX*, 5, Migne P. L., XXXVI, col. 102.

caute numele Tău» (Ps. 83, 15—16) «și să cunoască precum că Tu, al cărui nume Domnul este, Tu singur ești Cel Prea Înalt» (Ps. 83, 18—19).

h) *Raportul între dreptatea și sfințenia lui Dumnezeu.* — Nu o dată s-a reproșat că dreptatea lui Dumnezeu, așa cum este prezentată în cărțile Vechiului Testament, ar fi în contradicție directă cu Sfințenia Lui. Or, dreptatea nu este nimic altceva decât manifestarea sfințeniei dumnezeiești, căci Iahve nu este «un Dumnezeu căruia să-i fie dragă răutatea» (Ps. 5, 5), ci dintru sfințenia locașului Său, El face cunoscută dreptatea Sa prin fapte minunate (Ps. 65, 5—6).

Dar sfințenia lui Iahve este una ființială, întrucît este acordul voinței cu ființa sa cea nepătrunsă, iar dreptatea este o nuanță a sfințeniei, o descoperire a lui Dumnezeu credincioșilor Săi cărora El le-a făcut cunoscută voința Sa.

După concepția psalmistului, numele lui e «mare, înfricoșat și sfînt» și din cerurile Sale sfînte, El a izbăvit pe unsul Său și «i-a răspuns prin faptele mîntuitoare ale dreptei Sale» (Ps. 20, 7 ; 99, 3). De aceea, nimic din ce este necurat : închinare la idoli, minciună, trufie, ucidere, nu vor rămîne nepedepsite.

i) *Dreptatea cu privire la cel credincios în Cartea Psalmilor.* — Vorbind mai pe larg despre dreptatea lui Dumnezeu în Cartea Psalmilor, implicit ne-am ocupat și de problema dreptății cînd aceasta se referă la cel credincios, întrucît prima — dreptatea dumnezeiască — are în vedere întotdeauna pe credinciosul care, aici pe pămînt, împlinește sau nu legea dreptății și a adevărului, atît în relațiile sale cu Dumnezeu, cît și în cele cu sine și cu semenii săi.

În cartea Iov, în cap. I, este schițat în cîteva cuvinte chipul credinciosului care împlinește legea dreptății în toată viața sa : «Fost-a om în țara Uț, cu numele Iov ; și omul acesta era drept și fără prihană... Se temea de Dumnezeu și se ferea de rău» (vers. 1). Aceeași figură este descrisă, însă mai pe larg, și în Psalmul 1, unde citim că un astfel de credincios «nu umblă în sfatul celor fărădelege, în calea păcătoșilor nu stă și în jîlțul batjocoritorilor nu șade... îndeletnicirea lui este legea Domnului și în legea Lui el caută cu mintea zi și noapte» (vers. 1—2). Pentru bunătățile revărsate de sus, el pururea aduce laudă lui Iahve, cîntîndu-i psalmi (Ps. 146, 2). Dar această laudă nu este numai cu vocea, ci și cu toate faptele bune, căci — după cuvîntul Fer. Augustin — a cînta un psalm înseamnă a uni mîna cu vocea, purtînd-o pe instrumentul care se numește psalterion¹³.

Și în alte locuri din psalmi, profilul religios moral al celui drept este bine conturat. Așa se arată că, față de Dumnezeu, el umblă fără prihană și ia aminte cu multă sirguință la toate hotărîrile Lui (Ps. 119, 10). De jertfele cele cu vărsare de sînge la altarele idolești el fuge și numele dumnezeilor străini nu ajunge pe buzele sale. (Ps. 16, 4). Rugăciunea îi este sinceră, izvorită din buze fără vicleșug (Ps. 17, 1), iar în inimă-i sălășluiește numai adevărul (Ps. 15, 2). «Pururea voit-am să fac voia Ta, o

13. Idem, *Enarratio in psalmum CXLVI*, 2, Migne, P. L., XXXVII, col. 1899.

Dumnezeul meu, rostește el plin de încredere și mulțumire, căci legea Ta este în inima mea» (Ps. 40, 9). «Încearcă-mă, Doamne, și ispitește-mă; lămurește ca în cuptor rărunchii și inima mea... căci întru nevinovăția mea am umblat» (Ps. 26, 2) și «pașii mei i-am ținut tare în fâgașurile tale; picioarele mele nu au șovăit» (Ps. 17, 5).

Și în raporturile sale cu semenii, cel drept este dator să cultive numai dreptatea și adevărul și socotește a fi o nedreptate care nu poate fi iertată. acumularea de către unii a bunurilor materiale în detrimentul altora, căci «al Domnului este pământul și toată plinătatea lui, lumea și toți cei ce locuiesc într-însa» (Ps. 24, 1). Omul este numai uzufructuarul și el pururea trebuie să-și aducă aminte de obligațiile pe care le are față de toți cei din jurul său. Aceeași atitudine justă a celui drept față de semenii reiese și din Psalmul 15, unde se spune că el nu face nici un rău aproapelui său și nici birfeală și ocară nu aruncă asupra vecinului său (vers. 3); nu ia mită împotriva celui nevinovat și nici nu împrumută bani cu camătă (vers. 5). Sufletul nu și l-a închinat minciunii, inima și conștiința îi sînt curate, mîinile nevinovate, iar cu jurămint viclean nu se leagă (Ps. 24, 4). Urăște adunarea ucigașilor, a răufăcătorilor și cu nelegiuirii n-are nici un amestec (Ps. 26, 3—5). Fuge de rău și face numai binele (Ps. 34, 15), iar cu cei ce sînt împreună cu el, este pașnic și drept, bineștiind că «omul care trăiește în bună pace, are parte de moștenire fericită» (Ps. 37, 37). Dreptatea lui cu privire la semenii se manifestă astfel nu numai în voința fermă și conștiință de a le respecta drepturile, ci și în a voi și le face binele, în măsura în care le aparține de drept¹⁴. Concepția antropologică înaltă a celui drept se vede mai ales din Psalmul 8, 5—7, unde se arată că omul este încununat cu mărire și cu cinste și că este cu puțin mai mic decît îngerii. Toate cele de pe cer, din apă și de pe pământ i-au fost supuse și se poate folosi de ele pentru a fi fericit el și semenii săi. Dacă săvîrșește păcatul, el se află astfel vinovat, nu numai față de Dumnezeu, ci și față de sine însuși, față de semenii și față de natura întregă.

II. NOȚIUNEA DE PACE ÎN CARTEA PSALMILOR

Nu putem vorbi despre pace în Cartea Psalmilor, fără a arunca în prealabil o privire de ansamblu asupra întregului Vechi Testament arătînd că «peste tot unde se vorbește despre pace și împlinirea ei..., ea este motivată religios, adică este pusă în legătură cu Dumnezeu¹⁵ și mai ales cu venirea lui Mesia.

Sensurile cuvîntului *shalom* (שָׁלוֹם = pace) sînt multiple în Vechiul Testament. De obicei însă această expresie redă ideea de integritate, sănătate, plinătate, lucru isprăvit, desăvîrșit, liniște, salvare, mîntuire, prosperitate și fericire (Isaia IX, 7; Ier. XXIII, 5—6; Miheia V, 3; V, 6). În sens

14. Vezi Diac. Prof. Orest Bucevschi, *Inoățătura creștină despre iubire și dreptate*, art. în «Studii Teologice» nr. 9—10/1953, p. 582.

15. Pr. Prof. Vladimir Prelipean, *Pacea mesianică la profeții Vechiului Testament*, art. în «Studii Teologice», nr. 1—2/1954, p. 6.

mai restrâns, prin pace se înțelege «lipsa a tot ce poate tulbura pe om, fie înlăuntrul său, fie în afară»¹⁶ precum și securitatea de care se bucură un popor care n-are de ce să se teamă de vecinii săi, cu care trăiește în bune relații (Isaia XXI, 4)¹⁷.

Cu privire la creatură, pacea apare ca un bine foarte înalt. Și cum binele aparține firii umane, lucru cert este că și pacea se resfrînge în străfundurile ființei omenеști. «Ea decurge din adevărul faptelor oamenilor»¹⁸. Profetii Vechiului Testament aveau credința fermă în posibilitatea îndepărtării și vindecării ființei umane atinse de păcat. După ei, răul va fi pentru totdeauna înlăturat, iar «pacea nu va mai avea hotar» (Isaia IX, 5—6). Profetul Isaia are viziunea clară a vremurilor cînd popoarele nu se vor mai vrăjmăși între ele, ci vor transforma uneltele de luptă în pluguri și seceri (Isaia II, 2—4). Aceasta, după Iezechiel, va fi atunci cînd se va realiza în chip deplin «legămîntul păcii» (XXXIV, 25). Popoarele vor trăi atunci în pace și nimic nu le va mai speria. Natura va revărsa asupra tuturor, rodu-rile sale bogate, încît «nimeni în țară nu va mai pătîmi de foame» (XXXIV, 27—29). «Locuitorii cetăților... vor ieși și vor aprinde foc, vor arde armele, scuturile și pavezele, arcurile, săgețile, lăncile și sulitele... Nu vor mai aduce lemne din cîmp, nici nu vor tăia din pădure, ci vor arde numai arme» (XXXIX, 9—10).

Și în Cartea Psalmilor, care este o sinteză a Vechiului Testament, pacea este prezentată ca o realitate care aparține unor timpuri viitoare nu prea îndepărtate, ca o stare de prosperitate și fericire a omenirii, cînd «uciderile vor dispărea»¹⁹.

După concepția psalmistului, izvorul binecuvîntat al păcii este însăși Dumnezeu. «Toate se învechesc ca o haină ; ca un veșmînt le vei schimba... dar Tu rămîi același și anii Tăi nu vor avea sfîrșit» (Ps. 102, 27—28). Dumnezeu este iubire zice Sf. Ap. Ioan (I Ioan IV, 8), dar în aceeași măsură El este și pace. Dezarmonia și vrăjmășia izbesc neplăcut urechile sale, fiindcă El nu este Unul Căruia să-i placă răutatea (Ps. 5, 5—7) ci ca Unul care iubește pacea, El și-a așezat cortul în Salem — cetatea păcii —, și locașul Său în Sion. «El a sfărîmat săgețile arcului, scutul, sabia și carele de război» (Ps. 76, 3—4) ; «acolo El a statornicit binecuvîntarea Sa ; viața în veci de veci» (Ps. 133, 1—3).

Dar pacea se răsfrînge, ca un dar dumnezeiesc și în ființa celui credincios și în întreaga natură, căci toate au fost zidite cu dreptate, credincioșie și multă înțelepciune (Ps. 112, 8 ; 104, 5—19). Cel credincios, după concepția psalmistului, trebuie să trăiască în pace și să se bucure de faptele minunate ale lui Iahve, gustînd viața în pace cu toți semenii săi (Ps. 118, 7). Dumnezeu l-a înzestrat în chip deosebit cu darul minții și al vorbirii, i-a sădit în suflet dorul după comuniune ; nu l-a creat desăvîrșit, ci bun și capabil de a ajunge la desăvîrșire, dar numai în comuniune de dragoste cu semenii săi.

16. Pr. Prof. Vladimir Prelipcean, *op. cit.*, p. 1.

17. *Ibidem*.

18. Diac. Prof. Nicolae Nicolaescu, *Apărarea păcii, datoria tuturor cultelor religioase*, art. în «Ortodoxia», nr. 2/1952, p. 288.

19. Vezi Pr. Prof. Nicolae Neaga, *Hristos în Vechiul Testament*, Sibiu, 1944, p. 58.

Nimic nu este asemenea păcii. Pentru oameni ea este un bun de mare preț (Ps. 29, 11)²⁰.

În Psalmul 133 ea este asemănată cu mirul de mare preț și cu roua Hermonului, care se coboară peste tot și toate, rodind bucurie din belșug. «Fugi de rău și fă binele — îndeamnă psalmistul — ca să poți pururea să locuiești în pace» (Ps. 37, 27). «Dă de o parte mînia ta și nu te lăsa stăpînit de tulburare; nu te aprinde foarte, fiindcă aprinderea aduce la rău» (Ps. 37, 8), iar răutatea omoară pe cel nelegiuit (Ps. 34, 22). Omul drept iubește pacea, se roagă lui Dumnezeu pentru a obține acest bun, este prietenul păcii și se străduiește neconținut pentru a-i face și pe alții posesorii tuturor foloaselor ce răsar de pe urma ei. El știe că nu este nimic mai bine și mai frumos decît atunci cînd frații locuiesc împreună» (Ps. 133, 1) și că omul care trăiește în bună pace cu toți ai săi, are parte numai de fericire (Ps. 37, 37). În contrast cu el, cel nedrept este dușmanul și stricătorul păcii. În gura lui nu sînt lucruri de pace și împotriva oamenilor pașnici el urzește planuri viclene (Ps. 35, 20). Trage sabia, arcu și-l încordează și pîndește pe cel drept, căutînd să-l omoare (Ps. 37, 14—32). Dar ochii Domnului caută la răutatea lui și «va șterge de pe pămînt pomenirea lui» (Ps. 34, 17).

Și în cele mai obișnuite formule de urare și de salutare, omul dorește semenului său o viață pașnică, mulțumită, plină de bucurii și fericire. Expresii ca «*shalom leha*» (pace ție), «*shalom alehem*» (pace vouă), «*leh leshalom*» (mergi în pace), se întîlnesc adeseori în Vechiul Testament. Și în Cartea Psalmilor, urarea cea mai frumoasă este urarea de pace adresată Ierusalimului. Iată cum citim în Psalmul 122, 7—8 : «Pacea să domnească între zidurile tale și siguranța în palatele tale. Pentru frații mei dorescu-ți ție pace».

În împărăția mesianică, psalmistul arată în chip poetic că pacea generală și universală va înflori din belșug (Ps. 72, 3). Ea va fi ca o ploaie binefăcătoare ce cade peste pajiștea cosită de curînd și ca roua de dimineață ce umezește pămîntul și înveselește plantele în sezonul cel mai secetos al anului (Ps. 144, 12—14).

*

Rezumînd acum cele arătate pînă aici, putem spune că :

1. În Cartea Psalmilor, care este o sinteză a Vechiului Testament, se vorbește despre dreptatea care este privită atît ca însușire a firii celei nepătrunse, cît mai ales ca activitate, acțiune a lui Dumnezeu.

2. Raportată la credincioși în general, această dreptate divină se manifestă ca : a) dreptate vindictivă, răsplătitoare și b) dreptate ajutătoare.

3. Mînia divină, care este pomenită adeseori în psalmi alături de dreptatea divină, nu este o patimă care să tulbure ființa Dumnezeiască

20. Sf. Vasile cel Mare, *Omilia la psalmul XXVIII, 10*, Migne P. G., XXIX, col. 305 A.

și nici o nedreptate. Ea este mai degrabă o înțeleaptă atitudine a lui Dumnezeu, și întotdeauna ea este unită cu bunătatea Sa.

4. Între sfințenia și dreptatea lui Dumnezeu nu există nici o contradicție, ci mai degrabă o legătură fiască, dreptatea nefiind nimic altceva decît manifestarea sfințeniei divine.

5. Cu privire la omul credincios, dreptatea constă, după concepția psalmistului, în a cunoaște și a împlini voia lui Dumnezeu, în a împlini toate datoriile și obligațiile privitoare la persoana proprie, precum și în a respecta viața, și a-i face tot binele posibil.

6. Cît despre pace, aceasta este prezentată în psalmi ca un bun foarte înalt ce trebuie să fie în oameni și între oameni. De aici marea obligație a tuturor credincioșilor de a depune toate eforturile pentru ca pacea să se instaureze definitiv în lume și războaiele să fie stăvilite — după cuvintele psalmistului — «pînă la capătul pămîntului» (Ps. 46, 10).

TIPURI DE SINOADE PREVĂZUTE DE SFINTELE CANOANE *

După întemeierea Bisericii creștine, deși fiecare dintre Apostoli avea autoritate suficientă pentru a hotări asupra unor neînțelegeri care se produceau în Biserică, referitoare la învățătura Evanghelică și la viața creștină, totuși ei se adunau laolaltă pentru toate chestiunile mai importante și le rezolvau în comun¹. Astfel Sfântul Evangelist Luca ne relatează² cum Sfinții Apostoli se adunau, fie singuri, fie împreună cu preoții pe care îi hirotoniseră, pentru a hotări în comun asupra Bisericii care se înfiripa și nu se poate spune că adunările acestor ucenici ai dumnezeiescului învățător nu ar merita numele de sinoade³.

Prin exemplul lor, Sfinții Apostoli au dat succesorilor lor directive în activitatea lor și nici o problemă mai importantă n-a fost altfel rezolvată decât în comun. Astfel, episcopii începură să se adune și să aleagă iască sinoade încă înainte de sfârșitul secolului al II-lea. Tertulian spune că, din vremea aceea, se țineau sinoade în Orient, unde toate Bisericile unei provincii se adunau în același loc, pentru a trata în comun problemele cele mai importante⁴. Apolinarie de Hierapolis relatează că în Asia creștinii s-au adunat «de multe ori și în multe locuri» (πολλάκις καὶ πολλὰ καὶ τῆς Ἀσίας) pentru a examina doctrina lui Montan și a partizanilor

* Lucrare de seminar în cadrul cursurilor pentru titlul de magistrat în teologie, întocmită sub îndrumarea P. C. Pr. Prof. Liviu Stan, care a dat și avizul pentru publicare.

1. Dr. Nicodim Mihaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoțite de comentarii*, vol. I, p. I, trad. de Uroș Kovincici și Dr. Nicolae Popovici, Arad, 1931, p. 244.

2. *Faptele Sfinților Apostoli*, I, 15; VI, 2; XV, 1—32; XX, 17—18.

3. Cuvîntul «*σύνδοχος*» a însemnat la început o adunare laică. El se întâlnește la Pliniu, *Hist. nat.*, I, XXXV, cap. IX, sect. XXXV, cu sensul de întrunire sau adunare deliberantă (Charles Joseph Hefele, *Histoire des Conciles d'après les documents originaux*, trad. de H. Leclercq, t. I, 1, Paris, 1907, p. 1, nota 1). Mai târziu el s-a întrebuințat exclusiv pentru a designa adunarea bisericească, adică întrunirea conducătorilor bisericești, convocați pentru a hotări asupra problemelor religioase. Cu această accepțiune îl găsim, pentru prima dată, în canonul 37 Apostolic («*Δεύτερον τοῦ ἑτοῦς σύνοδος γινέσθω τῶν ἐπισκόπων*», C. F. Παλλης (Γ. Δ) καὶ ποτλης (Μ) Σύνταγμα τῶν θεῶν καὶ τῶν κανόνων... T. II, Ἀθήνηαι, 1852, p. 50). Acest cuvînt este identic cu «concil» și «sobor».

4. El arată numărul episcopilor care se adunau, importanța problemelor care se tratau și marea înțelegere a bisericii care se reprezenta prin sinod: «Auguntur praecepta per graecias illas certis in locis concilia ex universis ecclesiis, per quae altiora quaedam in commune tractantur, et ipsa praesentatio totius nominis christiani magna veneratione celebratur (L. de Jejun, c. XIII, Baronius, anno 173, nota 19 la Louis Thomassin, *Ancienne et nouvelle discipline de l'Eglise* (ediția franceză a scrierii: *Vetus et Nova ecclesiae disciplina*), t. V Bar-Le-Duc, 1864, p. 216; comp. Alletz, *Dictionnaire des conciles*, suivi d'une collection de canones les plus remarquables, nouvelle édition argumentée... par l'Abbé Fisjean, Paris 1858, p. VI.

săi⁵. În primele secole s-au ținut, mai ales, un mare număr de sinoade pentru rezolvarea problemei Paștilor⁶. Din câte se pare, nici numărul celor care s-au adunat pentru chestiunea botezului ereticilor nu a fost mai mic⁷.

În acest timp nu apare însă nici o dispoziție cu privire la întrunirea sinoadelor. Se văd doar câteva urme într-o scrisoare a lui Firmilian, episcop din Cezareea Capadociei, trimisă Sfântului Ciprian, în care spune că se adunau, în fiecare an, pentru a se consulta în problemele circumscripțiilor lor bisericești⁸.

Cu vremea însă, numărul excesiv de noi erezii care se ridică în Orient — datorită intensei vieți religioase trăite aici — făcu necesară adunarea sinoadelor, pentru a întări autoritatea adevărilor de credință sau a practicilor izvorite din învățătura Mântuitorului și a Sfinților Apostoli⁹.

Sinoadele au primit diferite nume și au fost împărțite după caracterul lor local, particular, general sau universal, periodic ori accidental, după scopul pe care îl urmăreau, după calitatea și numărul membrilor care le compuneau, după teritoriul administrativ bisericesc pe care acești membrii îl reprezentau. Cum Biserica, încă de la început, s-a acomodat împărțirii teritoriale-administrative a imperiului roman¹⁰, vom întâlni sinoade provinciale (eparhiale sau metropolitane), sinoade exarhale (diecezane sau patriarhale), sinoade naționale; toate acestea erau periodice sau ordinare. Au existat însă și sinoade accidentale sau extraordinare, ivite din necesitate, cum au fost sinoadele episcopilor vecini, sinoade instanțe de judecată, sinoade endemice, sinoade ecumenice¹¹. Toate acestea sînt oglin-

5. Citat de Eusebiu, *Hist. eccl.*, I, V, c. XVI, Migne P. G., t. XX, col. 468, după Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, 1, p. 127.

6. Vezi Hefele-Leclercq *op. cit.*, t. I, 1, pp. 133—150; comp. Duchesne, (L.), *Histoire ancienne de l'Eglise*, t. I, Paris, 1906, pp. 285—292.

7. Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, 1, pp. 172—191.

8. «Qua ex causa necessario apud nos fit, ut per singulos annos seniores et praepositi in unum conveniamus, ad dispondenda ea, quae curae nostrae commissa sint. Ut si qua graviora sunt, communi consilio dirigantur», cf. Epist. LXXV, Migne P. L., t. III, col. 1101 sq., la Thomassin, *op. cit.*, t. V, p. 217; comp. Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, 1, p. 178.

9. Puțin timp înainte de adunarea Sinodului de la Niceea, împăratul Lucinius, declara pe față ostil creștinismului, interzise ținerea sinoadelor, știind foarte bine, după cum arată Eusebiu, că era imposibil de a reglementa problemele bisericești mai importante printr-un alt mijloc (Eusebiu, *De vita Constantini*, I, I, c. LI, Migne P. G., t. XX, col. 165, după Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, 1, pp. 548—549, nota 2; comp. Alletz, *op. cit.*, p. VII).

10. Acest lucru se poate observa chiar din epoca apostolică, dar el apare și mai evident după Constantin cel Mare, care, luînd ca bază orînduirea politică a lui Dioclețian, împărți imperiul în patru prefecturi: Orientul, Iliricul, Italia și Galia. Prefecturile erau alcătuite din mai multe dieceze. Diecezele la rîndul lor, cuprindeau mai multe provincii. Provinciile se numeau la greci «ἐπορχία». Această denumire a trecut și în terminologia bisericească și se înțelegea prin ea provincia bisericească ce cuprindea mai multe orașe care aveau câte un episcop. Circumscripția acestuia — a episcopului — era alcătuită, prin urmare, dintr-un oraș și eventualele sate din împrejurimi și purta numele de «παροικία» (can. 34 Apostolic și 9 Antiohia) sau «ἐνορία». În fruntea unei provincii bisericești, adică a unei eparhii se afla episcopul din orașul capitală, cu titlul de mitropolit (can. 4 Sin. I Ecumenic). În fruntea unei dieceze bisericești se găsea episcopul din capitala diecezei (can. 2 Sin. II Ecumenic), cu titlul de exarh sau patriarh (Eusebiu Popovici, *Istoria Bisericească Universală*, trad. de Athanasie Mironescu, vol. I, București, 1901, p. 426; Pr. C. Dron, *Canoanele, texte și interpretare*, vol. II, București, 1925, pp. 22—23; N. Milas, *op. cit.*, I, 2, p. 92).

11. Această distincție a sinoadelor este foarte veche. Fer. Augustin arată că de atunci

dite în Sfintele Canoane, din care putem afla fie cine le convoca, fie cum erau alcătuite precum și când se întruneau și problemele pe care le tratau.

SINODUL PROVINCIAL

Cel mai frecvent sinod din primele secole ale creștinismului este sinodul provincial, lucru pe care-l putem constata și din faptul că el este menționat de multe canoane.

În izvoarele canonice, acest sinod se numește, de obicei, sinod eparhial, fiindcă pe atunci cuvântul eparhie avea înțelesul curent de provincie, iar un astfel de sinod reprezenta adunarea episcopilor din fiecare eparhie (καθ' ἐκάστην ἐπαρχίαν)¹² sau dintr-o provincie bisericească condusă de un mitropolit, fapt pentru care, acestei adunări, i se mai spune și sinod mitropolitan.

Sinodul provincial își are originea în practica Bisericii din primele veacuri. Această practică este exprimată chiar în Canoanele Apostolice. Astfel, principiul sinodalității este cuprins deja în canonul 34 Apostolic, căci prin el se dispune ca să fie încredințată conducerea circumscriptiei bisericești sinodului tuturor episcopilor sub președinția episcopului protos al acelei mari unități bisericești teritoriale, iar pentru ca problemele mai însemnate, referitoare la Biserică, să fie rezolvate în sinoade și pentru ca aceasta să devină o normă permanentă în Biserică, canonul 37 Apostolic, care nu poate fi mai tardiv decât secolul al III-lea, hotărăște ca «De două ori pe an să se țină sinodul episcopilor». Din faptul că, Sinodul I Ecumenic de la Niceea (325), confirmă, cu autoritatea sa, ca și canoanele 34 și 37 Apostolic, această veche datină sau, mai bine zis, îi dă o regularitate și mai constantă, spunând prin canonul 5: «...s-a socotit că este bine să se țină sinoade de două ori pe an în fiecare eparhie, în tot anul», putem deduce că, din timpurile lui Firmilian și a Sfintului Ciprian, aceste sinoade s-au ținut în toți anii. Sinodul IV Ecumenic de la Calcedon (451), văzînd dezbinările cauzate prin întreruperea sinoadelor provinciale, dădu un nou canon (19)¹³ pentru a reînnoi ținerea acestora, de două ori pe an.

Dreptul și datoria de a convoca sinodul provincial aparține mitropolitului, care este șeful și întîistătătorul episcopilor din circumscripția sa bisericească, numită eparhie. «Însă să nu poată oarecare de sine să țină sinodul fără aceia, cărora li s-au încredințat mitropoliile», conchide canonul 20 al Sinodului de la Antiohia. Dacă vreunul din mitropoliți ar neglija această datorie a sa, fără de vreo constrîngere externă, sau fără vreun

existau mai multe feluri de sinoade: «ipsa concilia quae per singulas regiones, vel provincias fiunt, plenariorum, conciliorum auctoritati, quae fiunt ex universo orbe christiano, sine ullis ambagibus cedunt (*De bapt. cont. Donat.* II, c. III, nota 4, la Alletz, *op. cit.*, p. 13).

12. Canonul 5 de la Sinodul I Ecumenic în Sintagma, t. II, p. 124.

13. «A venit la cunoștința noastră că în eparhii nu se țin sinoadele episcopilor prescise de canoane și din cauza aceasta se neglijează multe afaceri bisericești, care necesită soluționare. Deci Sf. Sinod hotărăște, potrivit canoanelor Sf. Părinți, că episcopii din fiecare eparhie să se întrunească de două ori pe an la un loc».

motiv justificat, acela, după canonul 6¹⁴ al Sinodului VII Ecumenic, se va supune pedepselor canonice (τοῖς κανονικοῖς ἐπιτιμίαις ὑποκείσθω).¹⁵

Cu privire la timpul în care sinoadele provinciale trebuie să se țină, canonul 37 Apostolic dispune că acesta trebuie să se întrunească «...anume odată în a patra săptămână a Cincizecimii, iar a doua oară în a douăsprezecea zi a lunii Octombrie». Sinodul de la Niceea (can. 5) fixează pe primul înainte de lăsatul secului și al doilea toamna : «...Iar sinoadele să se țină, unul adică înainte de Patruzecime, ca, suprimînd toată micimea de suflet, să se aducă lui Dumnezeu dar curat ; iar al doilea pe la timpul toamnei». Sinodul antiohian (can. 20) pune pe primul în a patra săptămână după Paști iar pe al doilea la 15 octombrie : «...întîi adică după a treia săptămână a sărbătorii Paștilor, astfel ca în a patra săptămână a Cincizecimii să se încheie sinodul, cel din capitală înștiințînd pe (episcopii) eparhioți ; iar sinodul al doilea să se țină la Idele lui Octombrie, care este a zecea zi a lunii Iperverteu». Părinții Sinodului de la Calcedon, prin canonul 19, lasă în grija mitropolitului ca el să fixeze atît timpul cît și locul unde să se țină sinodul : «...Deci Sfîntul Sinod hotărăște, potrivit canoanelor Sfîntilor Părinți, că episcopii din fiecare eparhie să se întrunească de două ori pe an la un loc unde ar socoti episcopul mitropoliei».

Această era spiritul vechilor sinoade provinciale. Ele au fost foarte frecvente în primele șase veacuri. După aceea însă, din cauza diferitelor dificultăți pe care le întîmpinau, ele s-au mai rărit. Orientalii, care țineau mai ales aceste sinoade, au fost primii care consimțiră la reducerea lor. Astfel părinții Sinodului Quini-sext (Trulan, 692), modifică dispozițiile sinoadelor anterioare, potrivit cărora sinodul provincial trebuia să se țină de două ori în fiecare an, și rînduiesc, prin canonul 8¹⁶, ca aceste sinoade să se țină, în fiecare provincie mitropolitană, o singură dată pe an, în localitatea în care va dispune mitropolitul. Această hotărîre a fost reînnoită de către Părinții Sinodului VII Ecumenic, prin canonul 6¹⁷.

Sinoadele devin încă și mai rari în Occident, unde alcătuirea imperiului nu era favorabilă din cauza incursiunilor popoarelor migratoare și a războaielor dintre conducători¹⁸.

Trebuie să menționăm faptul că existau și pedepse pentru cei care se obțineau de a veni la sinod, fără un motiv îndreptățit. Potrivit canonului 40 de la Laodiceea, episcopii nu puteau lipsi de la aceste sinoade «fără numai dacă ar lipsi din cauza vreunei eventualități extraordi-

14. «...Iar dacă vreunul dintre mitropoliți nu ar purta grijă a se face aceasta, afară de nevoie, sau de silă, sau de vreo pricină binecuvîntată, să fie supus pedepselor canonice...».

15. *Sintagma*, t. II, p. 577.

16. «...Deoarece însă din cauza năvălirii barbarilor precum și din alte pricini eventuale, este imposibil ca înaintestătătorii Bisericii să țină de două ori pe an sinoade, se hotărăște ca în fiecare eparhie să se țină sinodul în orice caz odată pe an de către suszișii episcopi».

17. «...dar din pricina dificultăților și a lipselor pentru călătorie a celor ce se adună (la sinod), cuvioșii părinți ai sinodului VI au hotărît să se țină numai decît și cu orice chip odată pe an și cele defectuoase să se îndrepte».

18. Alletz, *op. cit.*, p. XI.

nare»¹⁹. Părinții Sinodului Calcedonian dispun, prin canonul 19, ca episcopii care nu se vor afla la sinod să primească un fel de muștrare (ἐπίπληξις) care deși era frățască (ἀδελφικῶς), trebuie privită totuși ca pedeapsă²⁰. Aceeași muștrare este prevăzută și de canonul 8 Trulan.

În ce privește chestiunile care se tratau la sinoadele provinciale, constatăm că ele rezolvau, încă de la apariția lor, probleme referitoare la învățătura de credință și la disciplina Bisericii, indiferent de ordinea și cuvintele prin care aceste probleme sînt arătate în canoane.

Canonul 37 Apostolic dispune ca aceste sinoade să cerceteze «dogmele dreptei credințe și să hotărască în privința controverselor bisericesti ce se vor ivi» iar canonul 20 de la Antiohia arată că ele trebuie ținute «Pentru trebuințele bisericesti și pentru dezlegarea pricinilor controversate». Canonul 40 de la Laodiceea spune în această privință : «Se cuvine ca episcopii, chemați fiind la sinod... să meargă și să învețe, sau să se învețe (διδάσκειν ἢ διδάσκεισθαι) pentru îndreptarea Bisericii și a celorlalți». Sinodul II Ecumenic, ținut la Constantinopol (381), prin canonul 2, pune spre examinare sinodului provincial, problemele provinciei : «Este clar — spune acest canon — că sinodul eparhiei va cîrmui cele ale fiecărei eparhii». Canonul 19 de la Calcedon are de asemenea un cuprins universal : «Să se aranjeze toate cîte ar obveni». Dar Părinții Sinodului VII Ecumenic, prin canonul 6, împart problemele, care cad în competența acestui sinod, în canonice și evanghelice (περὶ κανονικῶν καὶ εὐαγγελικῶν πραγμάτων)²¹.

În probleme canonice, comentatorii²² pun tot ceea ce se referă la alegerea episcopilor, la puterea judecătorească și la altele asemănătoare ; iar între problemele evanghelice tot ce se referă la doctrină, la administrarea tainelor și la celelalte porunci dumnezeiești.

Și într-adevăr, dacă pentru hirotonia episcopului sînt necesari doi sau trei episcopi (can. 1 apostolic), alegerea și instituirea lui este de competența sinodului provincial, lucru care este prevăzut de mai multe canoane. Canonul 4 al Sinodului I Ecumenic²³ orînduiește ca episcopul să fie așezat (καθίστασθαι) de către sinodul tuturor episcopilor din respectiva circumscripție mitropolitană ; dacă nu pot veni toți la sinod, să fie prezenți cel puțin trei, în acest caz ceilalți să-și dea consimțămîntul lor prin scrisori și apoi să aibă loc hirotonia (χειροτονίαν). Canonul 6, a

19. «ἐμὴ δὲ ἀνωμαλίαν. Dionisie cel mic a tradus aceste cuvinte prin «aegritudinem» iar alții prin «infirmițatem». Cf. Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, 2, p. 1019 ; Balsamon remarcă cu dreptate că acest cuvînt, în acest caz, are înțelesul de boală. Cf. Guilielmus Beveregius, *Συνοδικόν* sive pandectae canonum... 1672, p. 471.

20. «...Iar episcopii, care nu vor veni, ci rămînînd în cetățile lor și sînt sănătoși și liberi de orice afacere inevitabilă și urgentă, să se mustre frățeste».

21. *Sintagma*, t. II, p. 677.

22. Balsamon și Zonara în comentariile lor la canonul 6 al Sin. VII Ecumenic, *Sintagma*, pp. 778—779.

23. «Se cuvine ca episcopul în general să se așeze de către toți episcopii din eparhie ; iar dacă ar fi cu greu aceasta, sau din cauza unei nevoi stăruitoare, sau din cauza depărțării drumului, să se adune cel puțin trei la un loc, împreună alegători făcîndu-se și cei absenți și consimțînd prin scrisori, apoi să se facă hirotonia».

aceluiași sinod, întregește această dispoziție arătînd că, dacă eventual nu sînt de acord toți episcopii asupra persoanei candidatului, «să aibă putere votul celor mai mulți». Aceeași dispoziție este cuprinsă și în canoanele 19 Antiohia, 12 Laodiceea, 13, 49, 50 Cartagina, 28 Sinodul IV Ecumenic, 3 Sinodul VII Ecumenic. În cazul cînd unii episcopi absentează de la sinod, ceilalți pot face alegerea în lipsa lor (canonul 6 Sardica).

În Biserica veche se întîmpla, uneori, ca un episcop hirotonit să nu se poată duce la scaunul său, din diferite motive. În acest caz sinodul provincial era acela care hotăra asupra drepturilor pe care acești episcopi le puteau exercita (canoanele 16, 17, 18 Antiohia) și tot el întemeia noile episcopii (canonul 98 Cartagina) ²⁴.

Dar la sinoadele provinciale puteau veni și toți aceia cărora li se părea că au fost nedreptățiți pentru a fi judecați (canonul 20 Antiohia ²⁵, 17 Sinodul IV Ecumenic ²⁶). Nu trebuie să se creadă însă că sinodul provincial este destinat exclusiv cercetării asupra valabilității sentințelor de excomunicare date de episcopi, adică să judece apelurile celor excluși din obștea creștină — clerici sau mireni — (canoanele 5 Sinodul I Ecumenic, 6 Antiohia ²⁷), pentru că sinodul provincial primește și acuze introduse în mod direct împotriva oricărui, chiar și contra episcopilor (canoanele 74 Apostolic, 19 Cartagina, 9 Sinodul IV Ecumenic ²⁸). Acuza însă nu se primea de la orișicine, ci numai de la persoane demne de încredere. Canoanele 75 Apostolic și 21 al Sinodului IV Ecumenic ²⁹ cer ca aceste persoane să fie bine verificate, iar canonul 6 al Sinodului II Ecumenic interzice cu desăvîrșire primirea ca acuzatori, în chestiuni religioase, a ereticilor, schismaticilor, a clericilor caterisiți, a laicilor excluși din Biserică etc.

Cînd sentința era dată în sinod cu vot unanim, aceasta rămînea neschimbată (can. 15 Antiohia ³⁰). Cei care nu se supuneau hotărîrii date nu mai puteau beneficia de recurs la un for superior (can. 4 Antiohia).

Deoarece însă datoria principală a sinoadelor provinciale, după cuvintele canonului 6 al Sinodului VII Ecumenic, este de «a păzi dumne-

24. «S-a hotărît și aceea ca popoarele care niciodată nu au avut episcopii săi proprii, nicidecum nu vor primi, decît numai dacă se hotărăște de sinodul complet al fiecărei eparhii și de primatele, și cu consimțămîntul aceluia, sub a cărei cîrmuire se află acea biserică».

25. «...Ca la aceste sinoade să vină presbiterii și diaconii și toți celor ce li se pare că sînt nedreptățiți, și de la sinod să dobîndească judecată».

26. «...Se permite celor ce zic că au fost nedreptățiți să se adreseze la sinodul eparhiei».

27. «...Dacă cineva a fost excomunicat de episcopul său acela să nu se primească de alții, dacă nu s-ar primi de însuși episcopul său sau ținîndu-se sinod și prezentîndu-se s-ar apăra...».

28. «...Iar dacă un cleric ar avea litigiu cu episcopul său propriu sau și cu altul, să se judece de sinodul eparhial».

29. «Clerici sau laicii, reclamînd pe episcopi sau pe clerici să nu se admită la acuzare simplamente și fără cercetare, decît numai după ce mai înainte se va examina renumele lor».

30. «Dacă vreun episcop, pîrit pentru oarecare vinovății, s-ar judeca de către toți episcopii din eparhie și toți de acord ar aduce împotriva lui o hotărîre, acesta să nu se mai judece de alții, și să rămîna întărită sentința dată cu unanimitate de către episcopii din eparhie».

dispoziția potrivit căreia sinoadele generale trebuie să se întrunească în fiecare an, la timpul determinat (21 august) și a hotărât ca aceste sinoade să se convoace numai atunci când se ivește o astfel de necesitate care se referă la întreaga biserică; în rest, să se țină sinoadele eparhiale ordinare, la care să se dezbată toate problemele care privesc fiecare eparhie.

După izvoarele canonice, în cercul de competență a sinoadelor diece-zane intrau aceleași probleme ca și în cel al sinoadelor provinciale, cu excepția că la acestea se anunțau și data Sfințelor Paști, pentru anul următor (canoanele 34, 51, 73⁴² Cartagina). În privința disciplinei bisericești, ele reprezentau puterea judecătorească ca ultimă instanță, la care se judecau problemele nerezolvate de sinoadele provinciale (canonul 6 Sinodul II Ecumenic)⁴³. Ele reglementau neînțelegerile care se iveau între clerici sau episcopi și mitropolitul locului (can. 9⁴⁴, 17⁴⁵ ale Sinodului IV Ecumenic) și judeca pe acesta, din urmă, când era învinuit de schismă sau de erezie (can. 1 Sinodul III Ecumenic)⁴⁶.

Când anumite dieceze mai importante au devenit patriarhate (de la Sinodul IV Ecumenic), respectivele lor sinoade diece-zane s-au numit și ele sinoade patriarhale dobîndind în același timp o greutate mai mare în raport cu sinoadele exarhale sau diece-zane obișnuite⁴⁷.

SINODUL NAȚIONAL

Originea sinodului național o găsim în canonul 34 Apostolic potrivit căruia: «Se cuvine ca episcopii fiecărui neam (ethnos-popor) să cunoască (să cinstească) pe cel dintîi dintre dînsii și să-l socotească pe acesta drept căpetenie și nimic mai important să nu facă fără părerea aceluia, și numai pe acelea să le facă fiecare (episcop) cîte se referă la eparhia lui

frații, ci de cîte ori va cere trebuința obștească... iar pricinile care nu sînt comune, să se judece în eparhiile proprii».

42. «...După cum ne amintim încă de mult am făcut cunoscut, că în fiecare an avem să ne întrunim spre a ne sfătui și dacă se pare sfinților voastre, cînd vom fi adunați împreună, atunci să se publice ziua Sfințelor Paști, prin delegații care se vor afla la sinod».

43. «...Și dacă s-ar întîmpla că eparhiotii nu ar putea îndrepta vinovățiile aduse episcopului, atunci ei să meargă la mai marele Sinod al episcopilor din acea dieceză, convocați pentru chestiunea respectivă».

44. «...Iar dacă un episcop sau cleric ar avea controversă cu mitropolitul aceleiași eparhii, să se adreseze exarhului diecezei».

45. «...Iar dacă cineva s-ar nedreptăți de mitropolitul său să se judece de exarhul diecezei».

46. «...dacă vreun mitropolit eparhial s-a dezbinat de sfințul și ecumenicul sinod și a trecut sau va trece în viitor la adunarea celor dezbinați... va fi de datoria episcopilor din eparhie de a mitropoliților de prinprejur, care au credință ortodoxă, să-l scoată definitiv din treapta episcopoească».

47. În Biserica de Apus prin sinoade diece-zane se înțeleg adunările pe care fiecare episcop le ține împreună cu clerul de sub jurisdicția lui (Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, l. p. 6). De aceea și originea lor a fost găsită în statul presviterilor din Ierusalim (Phillips, art. *Concil*, în «Dictionnaire encyclopédique de la Théologie Catholique» (Welte et Wetzler), t. V, Paris, 1868, troisième édition, traduit de l'allemand par Goschler, p. 90.

și la ținuturile de sub stăpânirea ei. Dar nici acela (căpetenia) să nu facă ceva fără socotința tuturor, căci astfel va fi înțelegere...».

Din felul în care este formulat și după termenii pe care îi întrebuințează, acest canon datează lucru care este îndeobște recunoscut⁴⁸, din epoca dinaintea organizării mitropoliilor în cadrul provinciilor statului roman, deci dintr-o vreme când circumscripțiile teritoriale bisericești, numite mai târziu mitropolii, nu coincideau întru totul unităților administrative civile, numite provincii sau eparhii. Se spune totuși, uneori, că în totalitatea sa, acest canon consacră organizarea mitropolitană în cadrul Bisericii. De fapt este numai o asemănare între organizația mitropolitană și între aceea cu caracter etnic, de care este vorba în canonul 34 Apostolic, căci analizând cuprinsul acestui canon, vedem că el exprimă și consacră pentru organizarea Bisericii, pe lângă celelalte principii și în primul rând, principiul etnic.

«Se știe doar că noul tip de provincie romană, creat de Dioclețian (an. 303), nu a devenit cadrul obligatoriu pentru organizarea unităților bisericești corespunzătoare decât din vremea lui Constantin cel Mare și mai precis de la Sinodul I Ecumenic, prin ale cărui canoane (4, 5, 6) se introduce organizarea teritorială a mitropoliilor, în cadrul și în limitele provinciilor romane»⁴⁹.

Deci, din epoca din care datează rînduielile cuprinse în Canoanele Apostolice și pînă la Dioclețian, organizarea provinciilor romane a avut mai mult un caracter etnic decât unul prevalent administrativ, care se impune abia prin reforma lui Dioclețian.

Istoria ne arată apoi că organizarea circumscripțiilor bisericești a urmat calea organizării firești a credincioșilor, grupați în unități etnice. Statul roman, cuceritor, le recunoștea acestora individualitatea și le garanta minime libertăți naționale și religioase, spre a-și asigura supunerea din partea lor. De aici reiese și mai clar faptul că textul canonului 34 Apostolic se referă la unități teritoriale bisericești, organizate în cadrul etnic⁵⁰.

Firește însă că dispoziția canonului 34 Apostolic nu este obligatorie, în sensul că ea ar impune numaidecît organizarea unor unități bisericești autocefale în cadrul național. Canonul permite și consacră totuși acest principiu, pe care Biserica are latitudinea să-l aplice oricînd, după cum apreciază, putînd să nu fie aplicat în orice împrejurare.

Din faptul că Sinodul de la Antiohia, prin canonul 9, referindu-se, de data aceasta, la sinodul mitropolitan, repetă, aproape cuvînt cu cuvînt,

48. Pr. Prof. Liviu Stan, *Autocefalia și Autonomia în Ortodoxie*, în rev. «Mitropolia Olteniei», nr. 5—6, mai-iunie, Craiova, 1961, p. 285.

49. Idem, *ibidem*, p. 286.

50. «Opinia după care cuvîntul «etnos» din textul canonului, nu ar exprima noțiunea de «popor» sau «neam», ci noțiunea de «ținut» sau de «populație», este cu totul greșită. Ea reprezintă doar încercarea de a găsi alibiuri împotriva recunoașterii principiului etnic în anumite cazuri concrete, — ca temei pentru organizarea unor biserici autocefale. Caracterul artificial al unei asemenea opinii este relevat și de faptul că cei care au susținut-o au conces totuși că în vremea în care este vorba, s-a ținut seama și la organizarea provinciilor romane, în mod special și în primul rând de principiul etnic». Idem, *ibidem*.

canonul 34 Apostolic, putem constata că sinodul național era o realitate cunoscută de sinodali, la care se referă canonul 9 al Sinodului din Antiohia și care s-a ținut pînă la această dată și se mai ținea.

Dar chiar și după ce Biserica, însușindu-și împărțirea teritorială-administrativă a imperiului, s-a organizat pe eparhii și dieceze, dintre care unele au devenit, mai târziu, patriarhate, și deși canonul 2 al Sinodului II Ecumenic a supus pe toți episcopii și mitropoliții protoierarhilor care stăteau în fruntea diecezelor, totuși au mai rămas încă multe biserici, fie dinafara imperiului, fie chiar din interiorul lui, care nu făceau parte din nici una din diecezele existente. Astfel Balsamon, în comentariul său la canonul 8 al Sinodului III Ecumenic de la Efes (431), zice : «Să nu ți se pară miraculos dacă și după acestea vei auzi de alte Biserici autocefale (ἐτέρας ἐκκλησίας αὐτοκεφάλους) ca de pildă a Bulgariei, a Ciprului, a Iberiei⁵¹. Mitropoliții acestor Biserici au rămas autocefali (αὐτοκέφαλοι), adică nu au avut superiori asupra lor ci erau de sine stătători, conducînd singuri circumscripția lor bisericească, fără vreun amestec dinafară.

Și într-adevăr, protoierarul Ciprului era independent, din cele mai vechi timpuri și a rămas independent, deși patriarhul Antiohiei căuta să și-l subordoneze ; această independență i s-a recunoscut prin canonul 8 al Sinodului III Ecumenic, care a fost reînnoit de canonul 39 Trulan.

Dar cuvintele din canonul 6 al primului Sinod Ecumenic : «Asemenea... și în celelalte eparhii să se păstreze prerogativele pe seama Bisericilor» ne arată și mai limpede că și independența unităților bisericești provinciale — în afara celor menționate în acest canon — trebuie privită ca legitimă, deoarece aceasta se întemeiază pe vechimea obiceiului (τὰ ἀρχαία ἔθνη κρατεῖτω).

Și într-adevăr, făcînd abstracție de împărțirea Bisericii pe eparhii și dieceze, care a intrat în uz și a fost consacrată de Sfintele Canoane, multe Biserici, încă de la început, au avut o tendință firească, îndreptățită de împrejurările istorice și de mediul geografic, de a se consolida și organiza în cadrul și limitele aceluiași popor, lucru care în cele din urmă s-a și realizat. Așa este cazul în secolul V cu Bisericile Monofizită, Coptă și Armeană, și după ele toate Bisericile Răsăritului.

Toate acestea, conformîndu-se principiilor canonice, s-au condus prin sinoade care au fost și sînt naționale.

SINODUL EPISCOPILOR VECINI

Sinoadele întîlnite pînă acum au, după cum am văzut, un caracter periodic, în sensul că ele se întîlneau o dată sau de două ori pe an, în zile anumite, dinainte stabilite. Canoanele mai atestă însă și existența unor altfel de sinoade, despre care va fi vorba în continuare, și anume sinoade care se țineau din necesitate, adică ele se întruneau numai atunci cînd exista vreo problemă imperioasă care cerea să fie dezbătută urgent.

51. *Sîntăgma*, t. II, p. 171 ; *Milaș, Canoanele*, I, 2, p. 159.

Unul din aceste sinoade este și cel la care luau parte episcopii din provinciile (eparhiile) învecinate (ἀπὸ τῆς πλησιοχώρου ἐπαρχίας⁵²). Acest sinod nu este întâlnit rar în istoria bisericească⁵³ dar este menționat de puține canoane. Aceste canoane ne arată că sinodul episcopilor vecini era un for judecătoresc superior sinoadelor provinciale. La capitolul respectiv, am văzut că dacă în privința unei acuze ridicată împotriva unui episcop, toți membrii sinodului provincial, adică toți episcopii din eparhie împreună cu mitropolitul, erau de aceeași părere și hotărîrea lor era unanimă, atunci sentința lor rămînea neschimbată și nu mai avea loc nici un fel de apel împotriva ei (can. 15 Antiohia⁵⁴). Dimpotrivă, dacă la deliberare nu erau de acord toți episcopii din sinod, pentru acest caz canonul 14 de la Antiohia⁵⁵ dispune ca mitropolitul să cheme încă vreo cîțiva episcopi din provinciile învecinate, care împreună cu episcopii provinciei respective, să dezbată problema controversată. Sinodul, astfel alcătuit, dispunea de o autoritate mai mare și, dacă trebuia, putea să și caterisească pe cei vinovați, lucru pe care îl constatăm din canonul 4 de la Sardica⁵⁶.

Atît Milaș, în comentariul la acest canon⁵⁷, cît și Hefele⁵⁸ neagă existența acestui for judecătoresc, alcătuit din episcopii eparhiilor învecinate, menționat de canoanele 14 Antiohia, 3, 4⁵⁹ și 5⁶⁰ de la Sardica, înțelegînd prin «episcopi învecinați» pe episcopii aceleiași eparhii (provincii mitropolitane) în care se afla și episcopul acuzat și, prin urmare, cred că în aceste canoane se vorbește despre sinodul ordinar provincial (eparhial), dar Zonara și Balsamon, în comentariile lor⁶¹ arată limpede că în aceste canoane este atestat un for de judecată la care participau episcopii care se aflau în provinciile învecinate. Noi credem că aceștia din urmă au dreptate, căci canoanele 3, 4 și 5 de la Sardica sînt clare în această privință. Potrivit canonului 6⁶², al aceluiași sinod episcopii provinciilor învecinate trebuiau să ia parte și la instituirea mitropolitului.

52. Canonul XIV antiohian, *Sinodicon*, p. 444.

53. Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, 1, p. 6.

54. Vezi mai sus, nota 30.

55. «Dacă vreun episcop s-ar judeca pentru oarecare învinuire, apoi s-ar întîmpla să nu fie de acord în privința lui episcopii din eparhie, unii adică declarîndu-l nevinovat pe cel ce se judecă, iar alții vinovat; spre a scăpa de toată îndoiala, Sf. Sinod a hotărît ca episcopul mitropoliei să cheme din provinciile învecinate pe alți cîțiva episcopi care să hotărască și să dezlege îndoiala, spre a întări împreună cu (episcopii) cei ai eparhiei pricina supusă (spre judecare)».

56. «Dacă vreunul dintre episcopi s-ar caterisi prin sentința episcopilor, care se află în vecinătate».

57. Milaș, *Canoanele*, II, 1, p. 127.

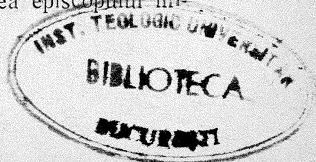
58. Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, 2, pp. 767—768.

59. «...ca prin episcopii vecini ai eparhiei, de ar trebui, să se înnoiască judecata».

60. «...și ar socoti că este cu dreptate a se cerceta din nou pricina lui și va crede de cuviință să scrie episcopilor învecinați cu eparhia, că aceștia să cerceteze cu deamănîntul și cu temeinicie și să aducă sentință în chestiune, potrivit fidelității adevărului».

61. *Sinodicon*, t. I, pp. 487—488.

62. «Trebuie să se cheme însă și episcopii învecinați pentru așezarea episcopului mitropoliei».

SINODUL EPISCOPIILOR CA INSTANȚĂ DE JUDECĂTĂ

Am văzut cum, pentru rezolvarea problemelor controversate și în general pentru judecată, canoanele prescriu ca să se întrunească regulat, la timpuri hotărâte, sinoadele provinciale și diecezane. Dar pentru cazul cînd, din cauza unor greutăți mai mari (ca de exemplu, cele arătate în canoanele 8 al Sinodului Trulan și 6 al Sinodului VII Ecumenic)⁶³ nu s-ar putea convoca sinoade ordinare, deși trebuie să se decidă urgent asupra vreunei acuze ridicate împotriva unui episcop, presbiter sau diacon, canonul 12 de la Cartagina⁶⁴ dispune să se constituiască un for judecătoresc extraordinar. În ce privește numărul episcopilor care trebuie să fie prezenți pentru pronunțarea caterisirii unui episcop, sinoadele de pînă acum n-au precizat, ci doar au arătat că trebuie mai mulți. Canonul prezent hotărăște că acest for judecătoresc să fie alcătuit din 12 episcopi, cînd ar trebui să se pronunțe asupra unui episcop, din 6 episcopi, plus episcopul locului pentru presbiteri, iar pentru diaconi din 3 episcopi. Dar aceasta se determina în raport cu numărul episcopilor care se aflau într-o provincie bisericească (eparhie).

Din canonul 4 al Sinodului I Ecumenic și 4 de la Antiohia, constatăm că preotul sau diaconul poate fi caterisit și numai de episcopul lor propriu, așa că dispoziția canonului 12 de la Cartagina, potrivit căruia, pentru presbiteri ar trebui 7 episcopi și pentru diaconi 3 episcopi, se referă numai la cazul cînd aceștia — crezînd că li s-a făcut o nedreptate — ar vrea să se adreseze uni for judecătoresc mai înalt, în calitate de a doua instanță, și firește numai atunci cînd este imposibilă convocarea sinodului ordinar provincial.

SINODUL ENDEMIC — NUMIT ȘI SINOD PERMANENT

Acest sinod prezintă o formă neobișnuită și cu totul specială⁶⁵. Cu toate interzicerile legale și cu toate că principalele scaune episcopale țineau în permanență reprezentanți speciali la Constantinopol, totuși, în capitala imperiului se aflau întotdeauna numeroși episcopi din provinciile bisericești ale celorlalte exarhate (patriarhate)⁶⁶. Diferite probleme sau neînțelegeri cu credincioșii, cu preoții sau cu mitropoliții lor erau aduse de ei și supuse toate spre a fi rezolvate la curte. Împăratul, care desigur nu putea să trateze problemele bisericești, lăsa revizuirea și hotăr-

63. Vezi mai sus, nota 16 și 17.

64. «Potrivit celor hotărâte la sinoadele din vechime, propun ca dacă vreun episcop (ceea ce să nu se întîmple) ar cădea în vreo învinovățire și obvin multe piedici încît nu se pot aduna mai mulți, atunci, pentru ca (cel învinuit) să nu rămînă sub acuză, săse audieze de 12 episcopi, iar presbiterul de 6 episcopi și de al său, și diaconul de trei».

65. Despre originea și natura acestui tip de sinod, în Biserica Ortodoxă nu există studii amănunțite în afară de acela cuprins în lucrarea lui P. Lapin, *Sobor kak Vissii organ tercoovnoi vlasti*, Kazan, 1909, pp. 261—289 și în afara celui al prof. B. K. Stephanides, *Die geschichtliche Entwicklung der Synoden des Patriarchats von Konstantinopol*, în «Zeitschrift für Kirchengeschichte», Berlin, 1936, t. 55, pp. 122—157.

66. J. Pargoire, *L'Eglise Byzantine de 527 à 847*, troisième édition, Paris, 1923, pp. 55—56.

rîrea asupra acestora pe seama și în grija episcopului capitalei. Dar, în virtutea principiilor canonice, el nu făcea acest lucru de unul singur. De obicei se întrunea cu ceilalți episcopi care se găseau (ἐνδημοῦντες) în capitală pentru diferite treburi și cu ei se consulta, examina și soluționa problemele care îi erau conferite de împărat⁶⁷. Întîlnirile acestor episcopi, la început întîmplătoare, deveniră, în scurt timp, o instituție, «cea mai caracteristică a patriarhatului ecumenic»⁶⁸. S-a ajuns chiar la designarea unora dintre ei pentru a locui temporar la Constantinopol și a îndeplini aici rolul de sfetnici ai Scaunului patriarhal. Astfel a luat ființă obiceiul de a se aduna σύνοδος ἐνδημοῦσα (adică sinodul episcopilor care se aflau la Constantinopol), ca sinod permanent⁶⁹.

Din moment ce acest sinod se ținea în capitală în prezența episcopului acesteia, era și natural ca acesta să-l și prezideze.

În privința timpului în care a apărut acest sinod la Scaunul de Constantinopol, învățații au opinii diferite. Unii stabilesc originea lui în timpul patriarhului Nectarie, alții în vremea Sf. Ioan Gură de Aur⁷⁰. Dar toți sînt de acord că acest sinod a apărut după Sinodul II Ecumenic care a înălțat în întîietate (canonul 3) pe episcopul Constantinopolului după episcopul Romei.

În sinodul endemic se reglementau de obicei neînțelegerile survenite între episcopi sau mitropoliți, aparținînd diferitelor exarhate. Într-un asemenea sinod a rezolvat Nectarie de Constantinopol, la 394, neînțelegerea dintre Agapius și Bagadius, cu privire la episcopia de Bostra, în Arabia, din dieceza Antiohiei⁷¹. Succesorul său, Sf. Ioan Gură de Aur, la sesizarea Sf. Ambrozie, depune prin sinod endemic, pentru purtarea lui scandaloasă, pe Gherontius, fost cleric al bisericii din Milan, care ajunge episcop la Nicomidia, în Bitinia și deci făcea parte din dieceza Pontului⁷², iar la anul 400 ținu un alt sinod endemic pentru a depune pe Antonin, exarhul Efesului⁷³.

Începînd activitatea sa după Sinodul II Ecumenic, sinodul constantinopolitan-endemic apare, pînă la Sinodul calcedonian, ca un fenomen întemeiat pe obicei. Astfel, cu ocazia Sinodului IV Ecumenic, Anatolie al Constantinopolului a precizat că s-a ținut de mult «obiceiul» ca episcopii care se află ocazional în capitală să se adune și să ia hotărîri în cauzele bisericești care ar surveni⁷⁴. După cum reiese din cuvintele patriarhului Anatolie și din alte mărturii istorice mai clare, la sinoadele endemice s-a rezolvat, în afară de problemele disciplinare și alte treburi bisericești.

67. Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. II, 2, pp. 1263—1264.

68. Louis Bréhier, *Le monde Byzantin*, t. II (Les institutions de l'empire byzantin), Paris, 1949, p. 490.

69. Idem, *op. cit.*, p. 448; Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. I, 1, p. 8.

70. Lapin, *op. cit.*, p. 261; Thomassin, *op. cit.*, t. V, p. 222.

71. Pargoire, *op. cit.*, p. 65; Duchesne, *op. cit.*, t. II, p. 623.

72. Theodoret, *Hist. eccl.*, I, V, cap. XXVIII, la Werner, art. *Constantinople* (Patriarcat et conciles de), în «Dict. encycl. de la Théol. Cathol.», t. V, p. 294.

73. Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. II, 2, p. 824; Thomassin, *op. cit.*, t. V, pp. 222—223.

74. Lapin, *op. cit.*, p. 262; Jos. Zhishman, *Die Synoden und die Episcopal-Ämter in der Morgenländischen Kirche*, Wien, 1867, p. 4.

După cum se știe, Sinodul din Calcedon i-a acordat patriarhului de Constantinopol dreptul și puterea de a conduce cele trei dieceze : Tracia, Asia și Pontul. În spiritul legislației bisericești, el trebuia să conducă treburile bisericii sale locale prin intermediul soboarelor din toate episcopatele. Dar în acest patriarhat mărit, nu era posibil să se convoace, de fiecare dată, toți episcopii pentru a hotărî asupra problemelor mai importante. Convocarea unor astfel de sinoade presupunea, ca să nu mai vorbim de diferitele împrejurări neprielnice, un timp mai mult sau mai puțin îndelungat. Între acestea, multe din problemele bisericești care apăreau instantaneu trebuiau rezolvate fără amânare și patriarhii erau nevoiți, pentru aceasta, să recurgă la acea formă de exprimare a principiului sobornicesc care exista deja pe lângă scaunul lor, cu atât mai mult cu cât această formă nu a fost desființată, ci întărită de Sinodul calcedonian, prin canoanele 9 și 17. Un asemenea sinod a ținut Ghenadie al Constantinopolului între anii 458—459, la care au luat parte 81 episcopi, sinod care a dat și un canon contra simoniei ⁷⁵.

Dar se înțelege că, cu schimbarea situației juridico-bisericești a episcopului de Constantinopol, în virtutea hotărîrilor Sinodului calcedonian, sinodul endemic a trebuit să primească alt sens canonic și, ca organ al conducerii patriarhale, să schimbe atribuțiile sale, primind, puțin câte puțin, altă organizație. În raport cu competența sa, el se apropie de sinoadele diecezane legiferate prin canoanele bisericii și acest sinod ne apare, din ce în ce mai mult, ca un organ permanent suprem de conducere a patriarhatului de Constantinopol.

Trebuie însă precizat că acest sinod nu era instanța ultimă la care se înaintau apelurile sinoadelor diecezane sau exarhale, ci sinodul endemic se bucura numai de o autoritate egală cu acestora, pe care uneori, după împrejurări sau la alegere, le înlocuiau, lucru care reiese destul de clar din canoanele 9 și 17 ale Sinodului IV Ecumenic, care spun: «Iar dacă un episcop sau cleric ar avea controversă cu mitropolitul aceleiași eparhii, să se adreseze exarhului diecezei ⁷⁶ sau cetății împărătești a Constan-

75. Milaș, *Canoanele*, t. I, 1, p. 58.

76. Am văzut că prin exarhi se înțelegeau acei mitropoliți superiori care aveau sub jurisdicția lor mai multe provincii bisericești și își aveau reședința în capitala diecezei; dar este cît se poate de evident că în canoanele de față prin exarhi se înțeleg patriarhii propriu-ziși (numire pe care au luat-o, începînd de la acest sinod, exarhii). Astfel, în Novela 123 împăratul Justinian reproducînd textul canonului 9 de la Calcedon, a pus în locul cuvîntului «exarhi» pe cel de «patriarhi» (Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. II, 2, p. 795). De asemenea Aristen, în comentariul aceluiași canon arată că acești doi termeni sînt identici (*Sintagma*, t. II, p. 262). Deși acest lucru este cît se poate de clar, el a fost totuși diferit interpretat, atît de canoniștii apuseni cît și de cei răsăriteni. În Apus frîu liber în înțelegerea greșită a acestui canon l-a dat traducerea incorectă din colecția de canoane latinești a lui Dionisie cel Mic († 512), care a redat cuvîntul «ἐξάρχων» prin «primaten»: «petat primatem dioceseos», Migne, P. L., t. 67, col. 173 BC la C. Troijki, art. *O smisle 9-go i 17-go kanonov Halkidonskogo sobora* în rev. «Jurnal Moscovscoi Patriarhii», Fevral (2), 1961, p. 57; Hefele-Leclercq, *op. cit.*, t. II, 2, p. 796. Dată fiind această traducere, papa Nicolae I, în scrisoarea trimisă împăratului bizantin, Mihail al III-lea, la 865, arată că al 9-lea canon calcedonian îi da lui putere asupra întregii biserici și dreptul de a judeca pe toți patriarhii (Milaș, *Canoanele*, I, 2, pp. 212—218). În Răsărit, Aristen, în comentariul la canonul 9 de la Calcedon, dă patriarhului de Constantinopol dreptul de a judeca pe toți mitropoliții din toate

tinopolului și la acela să se judece». Sinodul endemic era deci facultativ.

Că scaunul constantinopolitan nu avea, nici chiar prin sinodul endemic, autoritate asupra tuturor mitropoliților din celelalte patriarhii, constatăm din comentariul lui Zonara la canonul 17 calcedonian : «Dar scaunul constantinopolitan — zice el — nu este desemnat ca judecător asupra tuturor mitropoliților fără excepție, ci numai asupra celor ce se găsesc sub jurisdicția sa ; deoarece el nu poate chema la judecata sa pe mitropoliții Siriei, sau a Palestinei și Feniciei sau a Egiptului contra voinței lor, ci mitropoliții Siriei stau sub jurisdicția patriarhului de Antiohia ; cei din Palestina stau sub jurisdicția patriarhului de Ierusalim, iar cei din Egipt sînt supuși judecății patriarhului de la Alexandria, de la care primesc hirotonia și cărora sînt supuși ⁷⁷.

SINODUL ECUMENIC ⁷⁸

Canonistii definesc sinodul ecumenic ca fiind «adunarea păstorilor și învățătorilor Bisericii, dacă e posibil din toate părțile lumii creștine, spre a decide în comun asupra afacerilor întregii Biserici. Hotărârile acestea sînt primite apoi și recunoscute de întreaga Biserică» ⁷⁹.

Mărturiile canonice despre sinoadele ecumenice sînt cuprinse în înseși canoanele celor 7 Sinoade Ecumenice, care formează partea principală a Codului canonic al Bisericii. De fapt în canoane nu se află dispoziții referitoare la convocarea și ținerea lor, dar sinoadele ecumenice sînt arătate de acestea ca foruri cu cea mai mare autoritate, a căror hotărîri dogmatice sînt infailibile, iar cele disciplinare fără vreo posibilitate de apel.

Deși primul Sinod Ecumenic s-a ținut în anul 325, totuși această noțiune, exprimată în cuvinte, o găsim, pentru prima dată, în canonul 6 ⁸⁰ al celui de-al doilea Sinod Ecumenic, ținut la Constantinopol (381). La Sinodul III Ecumenic, de la Efes (431), această titulatură este întrebuințată

celelalte patriarhate (*Sintagma*, t. II, pp. 262—263 ; Hefele-Leclercq, *op. cit.*, II, p. 795). Dar Marcul al Ancirei și alții merg și mai departe, spunînd că patriarhul Constantinopolului, prin canoanele 9 și 17 ale Sinodului IV Ecumenic, a primit dreptul de instanță supremă de apel și dreptul de a judeca pe toți ceilalți patriarhi. Acest subiect a fost tratat pe larg de Troițki în articolul citat ; a se vedea mai ales concluziile, pp. 63—64.

⁷⁷. *Sintagma*, t. II, p. 260 ; cf. Mîlaș, *Canoanele*, I, 2, p. 236.

⁷⁸. Din punct de vedere etimologic acest cuvînt vine din limba greacă de la verbul *οἰκῶ* - *ō* - *ἵσθαι*, *οἰκῆσα*, *οἰκῆκα* și înseamnă a trăi în casa sa, a sta, a locui, de unde la formă pasivă — a fi locuit, iar *ἡ οἰκουμένη* (*γῆ*) este pămîntul locuit, universul, toată lumea. Dar, întrucît, în vechime, imperiul roman se identifica cu «dumea întreagă», prin termenul *οἰκουμένη* (*γῆ*), orbis terrarum, se înțelegea nu numai toată lumea, ci și imperiul roman singur, așa cum reiese și din Evanghelia după Luca «ἐξῆλθεν δόγμα παρὰ καίσαρος Αὐγούστου ἀπογράφειν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην» = ieșit-a poruncă de la împăratul August să se scrie toată lumea (împărăția) ; de aici rezultă că prin expresia «sinod ecumenic» se poate tot atît de corect înțelege «sinoade ale imperiului» cu ale cărui granițe, la început, Biserica se identifica.

⁷⁹. Mîlaș, *Dreptul Bisericesc*, p. 237 ; Hefele definește noțiunea sinodului ecumenic la fel, numai că adaugă «sub președinția papei sau a delegaților lui» (*op. cit.*, t. I, 1, p. 4).

⁸⁰. «...Sau să tulbure sinodul ecumenic...».

mai des și anume câteodată în canoanele 1⁸¹, 3⁸², 7⁸³, iar în canonul 8⁸⁴, a aceluiași sinod, este menționată de două ori.

Din istorie vedem că e posibil ca un sinod convocat cu scopul de a fi ecumenic să nu poată avea această calitate și deci să nu fie rinduit în această categorie. Așa e cazul cu sinodul zis «tilhăresc» ținut la Efes (449) ; dar se poate întâmpla și invers. Astfel, Sinodul de la 381, ținut la Constantinopol, care n-a fost la început decât un sinod general, la care au participat cei patru protoierarhi orientali : de Constantinopol, Alexandria, Antiohia și Ierusalim și mulți alți mitropoliți și episcopi din Răsărit, a intra în rîndul sinoadelor ecumenice, în urma primirii hotărîrilor lui de către întreaga Biserică.

Numărul membrilor participanți la un asemenea sinod nu este decisiv pentru caracterul său ecumenic ; la unele sinoade particulare au luat parte un număr mai mare de episcopi ca la unele sinoade ecumenice⁸⁵. Prin «ecumenic» deci nu trebuie să înțelegem că la aceste sinoade luau parte toți episcopii din lume, deoarece acesta era și imposibil. Dar caracterul universal al acestor sinoade depinde de alte criterii, dintre care cel mai însemnat este acela că hotărîrile lor trebuie primite de toate bisericile, fie că reprezentanții lor au luat parte la ele sau nu. Fără această condiție un sinod chiar dacă s-ar autointitula «ecumenic» el nu poate avea această calitate.

Trebuie remarcat faptul că sinoadele ecumenice nu sînt instituții ordinare ale Bisericii exclusiv, ca celelalte sinoade întîlnite pînă acum, ci ele reprezintă, în istorie, evenimente rari care au avut importanță nu numai pentru Biserică, ci și pentru stat. Istoria celor 7 Sinoade Ecumenice ne arată că pricinile convocărilor, obiectele dezbaterilor, personalitățile care aveau să se sfătuiască asupra problemelor care erau de dezbătut, în fine, expunerea hotărîrilor nu erau numai de natură religios-bisericească, ci și civilă. De aceea, pentru stabilirea locului și timpului sinoadelor, pentru siguranța membrilor, pentru garantarea publicării hotărîrilor sinodale, un rol hotărîtor l-a avut puterea seculară. De fapt, toate aceste sinoade au fost convocate de împărați⁸⁶, iar hotărîrile emise de acestea erau întărite de ei ca legi imperiale, pentru bunul mers și liniștea imperiului.

Din actele sinoadelor ecumenice, din care fac parte canoanele, ca cele mai autentice, putem afla problemele bisericesti care intră în cercul de competență a acestora. Astfel constatăm că la aceste sinoade se definea,

81. «Sfîntul și ecumenicul sinod...»

82. «...care cred cu acest ortodox și ecumenic sinod...»

83. «...sînt supuși hotărîrii acestui sfînt sinod ecumenic...»

84. «...deci sfîntul și ecumenicul sinod a hotărît să se păzească» ; «...sfîntul și ecumenicul sinod a hotărît să fie fără valoare».

85. Așa, de exemplu, la Sinodul II Ecumenic au luat parte numai 150 episcopi, în timp ce la cîteva sinoade locale, mai ales la cele de la Cartagina, au luat parte un număr îndoit de episcopi (Milaș, *Dreptul bisericesc*, p. 237).

86. Sinodul I Ecumenic a fost convocat de Constantin cel Mare ; Sin. II Ecum., de Teodosie I (cel Mare) ; Sin. III Ecum., de Teodosie II (cel Mic) ; Sin. IV Ecum., de Marcian ; Sin. V Ecum., de Justinian ; Sin. VI Ecum., de Constantin Pogonatul ; Sin. VII Ecum., de împărăteasa Irina ; cf. J. Forget, art. *Conciles*, în «Diction. de Théol. Cathol.», vol. III, 1, col. 645 ; Phillips, art. cit., pp. 92—94 ; Hefele-Leclercq, op. cit., t. I, 1, pp. 9—10.

pe baza Sf. Scripturi și a Sf. Tradiții, învățătura de credință și se expunea în formă de simboale (can. 7 al Sinodului III Ecumenic⁸⁷). Se examina și se întărea tradiția adevărată a Bisericii, deosebindu-se de cea falsă (can. 1 al Sinodului II Ecumenic⁸⁸). Se revizuiu toate hotărârile dogmatice și canonice a sinoadelor anterioare (canonul 1 al Sinodului IV Ecumenic⁸⁹; 8, 16, 25, 29 Trulan etc.). Prin ele se exercita cea mai înaltă putere judecătorească asupra conducătorilor bisericești și chiar asupra Bisericilor particulare (can. 1, 3 ecumenic; 12, 32, 56, 81, Trulan) și tot ele elaborau hotărâri pozitive pentru întreaga Biserică, cu privire la organizarea, administrarea și viața Bisericii.

Prin hotărârile lor dogmatice și canonice, sinoadele ecumenice au contribuit mai mult decât orice în Biserică la întărirea credinței, la înlăturarea ereziilor și schismelor, la îmbunătățirea disciplinei bisericești.

*

Biserica a deprins de la Sfinții ei învățători să păstreze nealterate învățăturile ei de credință și să mențină principiile de viață, primite de la dumnezeiescul ei întemeietor. Acest lucru l-a făcut, după exemplul Sfinților Apostoli, prin sinoadе. Sinoadеle au fost instituite și au ajuns indispensabile pentru propășirea și conducerea Bisericii datorită faptului că chipul văzut al acesteia este alcătuit din elementul uman. Lucrările acestor sinoadе sînt oglindite în hotărârile lor dogmatice și disciplinare, care constituie și actele cele mai autentice ale acestora — Sfintele Canoane.

După Sf. Scriptură și Sf. Tradiție noi nu avem monumente mai sfinte decât hotărârile dogmatice ale sinoadelor ecumenice. Există o astfel de venerație pentru aceste mari soboare, că în Biserica Ortodoxă li s-au închinat zile speciale unora dintre cele mai însemnate dintre ele⁹⁰.

Sinoadеle particulare: provinciale, diecezane, naționale etc., au importanța lor proprie mai ales în problemele de disciplină bisericească deoarece cu toate că ele pot promulga și hotărâri privitoare la credință, aceste hotărâri n-au caracterul infailibil pe care-l au hotărârile sinoadelor ecumenice, și de aceea au nevoie să fie confirmate prin consensus ecclesiae dispersae.

87. «Citindu-se acestea, Sfîntul Sinod a hotărît că nimănui nu-i este permis să propună sau să scrie sau să alcătuiască altă credință, afară de cea hotărîtă de către Sfinții Părinți adunați în cetatea Niceei, împreună cu Sf. Duh».

88. «Sfinții Părinți adunați în Constantinopol au hotărît să nu se desființeze credința celor 380 părinți adunați în Niceea Bîlîniei».

89. «Am hotărît să rămînă în vigoare canoanele așezate de către Sf. Părinți la toate sinoadеle de pînă acum».

90. Așa Duminica a VII-a după Paști este închinată Sfinților Părinți ai Soborului I Ecumenic de la Niceea; a VI-a Duminică după Rusalii, Sf. Părinți ai Soborului IV Ecumenic; a XXI-a Duminică după Rusalii, tuturor Părinților ai Sinodului VII Ecumenic.

În asemenea situație, pavlicianismul din peninsula Balcanică se întărește și mai mult, dar nu rămîne la forma lui originară, ci își schimbă întru cîțva aspectul doctrinar, constituind astfel baza altei erezii, aceea a bogomililor, fiind o reformă a massalianismului și pavlicianismului¹⁰.

Promotorul bogomilismului a fost preotul bulgar cu numele de Ieremia, care a trăit în prima jumătate a domniei țarului Petru (927—968), așa după cum mărturisește presviterul Cosma din Tesalonic, un contemporan al țarului Samuil (976—1014), cînd spune că «pe pămîntul bulgăresc se ivi un preot cu numele «Bogomil», dar care mai drept ar fi trebuit să se fi numit Bogo-nemil (lui Dumnezeu, neplăcut)»¹¹.

Datele din izvoare, pe care ni le dă cu privire la preotul Bogomil, patriarhul Constantinopolului Teofilact, presviterul Cosma, sinodicul țarului Boris, care amintește de trei ori pe blestematul «Bogomil» și pe adepții lui : Mihail, Todor, Dobre, Ștefan, Vasile și Petru precum și informațiile din izvoarele evului mediu apărute pe pămîntul rusesc și manuscrisul paleo-slav de la 1210, care zice că preotul Bogomil «a răspîndit în Bulgaria eresul maniheic», nu ne dau posibilitatea să determinăm nici cînd s-a născut preotul Bogomil și nici în ce a constatat activitatea sa literară și misionară¹². Pentru acest lucru, nu toți cercetătorii au fost de acord că Ieremia sau Bogomil este unul și același. Izvoarele grecești menționează numai pe preotul Bogomil, pe cînd izvoarele slave atribuie preotului Ieremia ceea ce în altele se acordă preotului Bogomil. Presviterul Cosma, izvorul cel mai bun, nu cunoaște de loc pe preotul Ieremia, ci numai pe preotul Bogomil, așa după cum am spus mai sus.

Criticii au ajuns la concluzia că Ieremia și Bogomil e același, numit Bogomil ca mirean și Ieremia ca monah¹³.

În această privință sîntem de părere că preotul Bogomil s-a numit la început Ieremia și nu Bogomil, căci după obiceiul celor mai multe secte dualiste, conducătorul purta două nume și în general ei își alegeau pentru al doilea nume un personaj evanghelic sau numele unui discipol al apostolilor de la care apoi deriva și numele sectei¹⁴.

Fondatorul bogomilismului a ales pe acela de Teofil, iubitor de Dumnezeu, iar în limba bulgară, Bogomil, adică Bogo = Dumnezeu, mile = prieten, de unde după cercetătorii moderni și-a luat și numele secta. Alții deduc numele de la Bogo și milui = Doamne miluește-ne, întrucît se repetă adesea la ei această rugăciune, precum și de la traducerea bulgară a grecescului εὐχίται = bogomoli, iar în ultima variantă — bogomili¹⁵.

10. Idem, p. 82.

11. Al. Iordan, *Izvoarele bogomilice. Predica presbiterului Cosma*, București 1938, p. 4.

12. D. Anghelov, *op. cit.*, pp. 84—85; cf. B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 259.

13. B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 258; F. Vernet, *Bogomiles*, art. în «Diet. de Théol. Cath.», t. II, Paris, 1923, col. 927.

14. În prima jumătate a secolului al II-lea, gnosticismul alexandrin avea ca reprezentant pe gnosticul Basilide, care se lăuda a fi discipolul unui Glaucias, interpret al Sfîntului Apostol Petru, iar marile erezii: arianismul, macedonianismul, nestorianismul etc. poartă numele întemeietorilor lor (*Ist. Bis. Univ.*, vol. II, p. 119).

15. E. Zigaben, *Panoplia dogmatică*, tit. XXVII, M.P.G.; t. 130, col. 1289; *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, p. 80.

Unul din cei care nu admit că Ieremia a fost bulgar și s-a numit «Bogomil», ci un oarecare Ieremia a organizat erezia, este Isidor Ieșan ¹⁶.

Recent, V. Kiselkov ¹⁷ încearcă să respingă de asemenea opinia despre existența părintelui Bogomil ca personaj istoric : «Părintele Bogomil, ca personalitate și promotor al ereziei bogomile bulgare, în general, nu a existat niciodată în Bulgaria. Kiselkov pune în evidență lipsa de date și izvoare istorice bizantine și latine în această problemă... Unele elemente din izvoarele istorice ruse, privind personalitatea și activitatea părintelui Bogomil, nu pot avea o valoare demonstrativă. Ele au apărut într-o epocă ulterioară, mai ales pe baza învățăturii preoțești a lui Cosma și sub influența doctrinei eretice din Novgorod».

Ca răspuns lui Kiselkov scrie B. Primov ¹⁸, referindu-se la informațiile ce le aflăm în opera lui Cosma și Sinodiconul țarului Boris, subliniind veridicitatea acestor mărturii și imposibilitatea de a tăgădui existența preotului Bogomil, precum și faptul că toate elementele din izvoarele bizantino-eline referitoare la erezie sînt posterioare lui Bogomil.

Apărut la începutul veacului al X-lea în Bulgaria, Bogomilismul a rezistat vreme de secole celor mai aprigi persecuții, care nu au reușit să-l distrugă, ci, dimpotrivă, au ajutat la o largă răspindire a lui în țările vecine. El pătrunde cu ușurință în masele populare prin simplitatea predicilor și interpretarea ușoară și fantastică a doctrinei. Avînd caracter și de mișcare socială, el a constituit întotdeauna «un sprijin fanatic și puternic al tuturor partidelor care militau pentru independența Bulgariei și a tuturor răscoalelor care aveau aceeași tendință» ¹⁹. Astfel în anul 1084, un grup de bogomili conduce în frunte cu Traulus răscoala din Plovdiv și tot el opune rezistență cruciadei a III-a. Fiind așa de puternic din anul 1140, pînă în anul 1160, s-au convocat patru sinoade pentru combaterea lui ²⁰ ; alte două s-au ținut la Tîrnovo în anul 1211 și în anul 1350 ²¹. Toate acestea duc la eliberarea din anul 1185, — cînd, sub conducerea lui Petru și Asan, boierii din Tîrnovo, populația vlahă și bulgară — ajutată de românii de la nordul Dunării și de Cumani — s-au răscolat și au distrus garnizoanele bizantine din Bulgaria răsăriteană ²².

Ioniță Caloian, fiind ajutat de ei, le dă libertate și-i sprijină în răscoala lor la Filipopole (1205), înlăturînd cruciații francezi, iar în secolul al XIV-lea au luat parte la luptele dinastice ²³ (1341).

Pe timpul țarului Samuil, erezia pătrunse la curtea domnitorului, încît fiul și nora și aproape toată familia a fost prinsă în mrejele ereziei

16. Isidor Ieșan, *Secta patarenă în Balcani și în Dacia Traiană împreună cu istoria Balcanului pînă la ocuparea ei definitivă prin Osman*, București, 1912, p. 718.

17. V. Kiselkov, *A existat vreodată părintele Bogomil?* În *Istor. Pregled*, 2 (1958), pp. 57—67, recenzie în rev. «Mitropolia Olteniei», an, XII (1960), p. 117.

18. B. Primov, *Părintele Bogomil și mișcarea bogomililor*, în *Istor. Pregled*, 6 (1958), pp. 96—112, recenzie, idem, *ibidem*.

19. *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, p. 83.

20. *Istoria Romîniei*, ed. A.R.P.R., vol. II, 1961, p. 12.

21. *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, p. 84.

22. *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 12.

23. *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, p. 84.

care se opunea religiei promovate de imperiul bizantin, dușman al statului bulgar²⁴. Era așa ed răspîndit, încît se relatează că în unele regiuni ca aceea Vidinului în anul 1360 cu greu se putea găsi un creștin nebogomil²⁵. Cu toată prigoana deslănțuită de țarii Boris (1211) și Alexandru (1350), în secolul al XVII-lea se constată că un număr de 14 sate înșirate între Nicopole și Filipopole sînt încă locuite de adepți ai vechii erezii²⁶.

Descriind bătălia de la Vidin și cucerirea cetății de Baiazid, în anul 1398, C. Jirecek²⁷ spune că turcii au prefăcut în pustietăți provincii întregi și pretutindenii au dat flăcării minăstirile și bisericile. Locuitorii de la șesuri au fugit în munți și acolo au înființat orașe noi. Unii au emigrat în Valahia, în Ungaria și în Serbia. Foarte mulți bulgari, mai ales bogomili, au primit islamismul.

Din Bulgaria, bogomilismul pătrunde la Constantinopol. În anul 1118, împăratul Alexe Coman află de existența și progresul lor în oraș. Șeful lor era medicul Vasile înconjurat de 12 tovarăși, pe care-i numea ca pe cei 12 apostoli. Fiind prins, împăratul se prefăcu că vrea să treacă de partea lui, cu scopul de a afla toate învățăturile sectei, în timp ce un tahigraf ascuns în spatele unei perdele a scris cuvintele lui. După ce termină, se ridică perdeaua și, în prezența membrilor de seamă ai clerului și împăratului, el încercă să-l convertească. Nici blîndețea și nici torturile nu putură să-l facă să renunțe la erorile sale, fapt pentru care fu condamnat la moarte și ars în hipodrom. De asemenea sinodul din Constantinopol (1140), hotărî să se arunce în foc scrierile lui Constantin Crysomalas impregnate de ideile sectei și depunerea din scaun a doi episcopi de Capadocia sub acuzație de bogomilism. Pentru aceleași învățături este închis călugărul atonit Nifon, iar sinoadele ținute la Constantinopol în anii 1316 și 1325 condamnă bogomilismul²⁸.

În Serbia bogomilismul nu s-a putut dezvolta pașnic, căci un sinod ad-hoc îl condamnă, iar jupanul Ștefan Nemanja (c. 1168—1196), îl extermină cu pedepse severe, conform legilor bizantine cu privire la eretici care prevedeau arderea lor de vii, tăierea limbii, exilarea etc.²⁹

Sub numele de creștini ce și-au luat, ei au devenit numeroși și tari în Bosnia și Herțegovina, supuse suveranității Ungariei, iar din anul 1371, formară chiar un stat independent. Ridicîndu-se împotriva stăpînirii ungare și romano-catolice, sînt persecutați de regii maghiari și scaunul Romei, care tindea a latiniza Bosnia și-i numeau «patareni», sub care numire voiau a se înțelege sau «drojdia societății» de la milanezul «pataria» sau vestitori zeloși ai rugăciunii «Pater noster»³⁰. Pe timpul

24. Simion Reli, *op. cit.*, p. 34.

25. *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, p. 84.

26. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 30; Al. Piru, *op. cit.*, p. 238.

27. *Geschichte der Bulgaren*, Praga, 1876, p. 461; F. Vernet, *art. cit.*, col. 928; Isidor Ieșan, *op. cit.*, p. 794.

28. Wetzer, *Basile*, art. în «Dict. de Théol. Cath.», ed. III, t. II, Paris, 1869, p. 376; Chalandon, *op. cit.*, p. 319.

29. Simion Reli, *op. cit.*, p. 34.

30. E. Popovici, *op. cit.*, vol. III, p. 137.

Banului Culin, bogomilismul devine religia statului ³¹, iar Ștefan Twartko al II-lea trece pe față la bogomilism ³². Când episcopul latin a emigrat de acolo la Djakovar în Slavonia, căpetenia lor numit «Bătrînul» (și bunicul Djed) luă și titlul de «episcop al Bisericii Bosniei» ³³. Totuși, în cele din urmă datorită persecuțiilor, o parte dintre ei trece la catolicism, iar restul la mahomedanism ³⁴. El se ramifică sub diferite numiri în Rusia unde și astăzi avem urme din secta patarenă la Lipoveni și Scapeți, apoi trecînd Marea Adriatică ajunge în Italia, Spania, Franța, Belgia, Boemia, Albania și Germania, în nordul Americii și în Ungaria, iar în secolul al XIV-lea străbate și spre minăstirile de la Muntele Athos ³⁵.

În Apus, bogomilii sînt cunoscuți în secolul al XI-lea, sub numele de «cathari» mai întîi în nordul Italiei și sudul Franței. Cathari înseamnă «curați» de la cuvîntul grecesc καθαροί, de unde la germani «Ketzer = eretici». De altfel se mai numeau și «Bulgari» sau «Bugris», apoi «Paulicani», «Vameși», «Patareni» și «Păcătoși», «Creștini buni», «oameni buni», «boni christiani, boni homines». Grecii îi numeau : «εὐχῆται» rugători.

Ei se sting abia în secolul al XIV-lea, după unele persecuții, deoarece erau considerați periculoși pentru întreaga ordine socială și par a fi contopiți cu alte secte ³⁶.

Catharii se întîlniră cu valdensii în sudul Franței în orașul Albi (Alby, Albige) și din acest amestec se nasc albigensii, adică eretici din albi, care nu erau altceva decît catari puri. Papa Inocențiu III în anul 1208, trimise pe Petru de Castelnau spre a-i converti, dar ei asasinîndu-l, Papa pornește împotriva lor o cruciadă care dură de la anul 1209 pînă în anul 1229, cruciadă plină de jafuri și cruzime. Papa Grigore al IX-lea (1227—1241) înființă instanța bisericească de instrucție și pedeapsă și o încredință în anul 1232 ordinului dominicanilor, care reuși prin cruzimea lor să distrugă pe albigensi ³⁷.

Doctrina lor este în general asemănătoare cu a bogomililor, cu singura deosebire că minciuna este interzisă sub orice formă, în vreme ce la bogomili este admisă pentru a se sustrage de la persecuții. Influența bogomilismului asupra lor se observă și din faptul că la Sinodul de la Saint Felix (1167), s-au supus hotărîrilor delegatului de la Constantinopole, căci acolo s-au păstrat tradițiile primitive ³⁸.

Din Franța bogomilismul s-a răspîndit în Spania. Primele știri le avem din timpul papei Calist II (1143—1144), iar ultimele din anul 1292.

31. I. Ieșan, *op. cit.*, p. 692.

32. *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, pp. 84—85.

33. E. Popovici, *op. cit.*, vol. III, p. 137.

34. Simion Reli, *op. cit.*, p. 35.

35. I. A. Gandrea, *op. cit.*, pp. 61—63 ; cf. N. Cartoian, *op. cit.* p. 25 ; Episcopul Melchisedec, *Lipovenismul, adică schismaticii sau rascolnicii și ereticii rusești*, București, 1871, p. 265 ; Ciuhandu, *op. cit.*, an. VII (1913), p. 285 ; I. Ieșan, *op. cit.*, p. 674.

36. E. Popovici, *op. cit.*, vol. III, pp. 140—141.

37. F. Vernet, *Albigéois*, art. în «Dict. de Théol. Cath.», t. I, Paris, 1923, col. 680—682 ; C. Schmidt, *Histoire et doctrine de la secte des Cathares ou Albigeois*, Paris, 1848.

38. St. Runciman, *op. cit.*, p. 68.

În Germania știrile datează din anul 1159. La Oxford regele Henric al II-lea convocă un sinod pentru examinarea problemei catarilor ³⁹.

Pătrunderea credințelor acestei secte și la poporul nostru pe care le întâlnim sub forma unor povești impregnate de idei bogomilice se datoresc legăturilor neconținute cu sudul Dunării și emigrării elementelor bogomile dintre care unele au fost așezate în Transilvania. Apariția lor în folclorul românesc poate fi pusă în legătură cu pătrunderea fugărilor din sudul Dunării, petrecută în timpul persecuțiilor din veacul al XII-lea și al XIII-lea, pe vremea regilor Ștefan Nemanian, Boris și Alexandru ⁴⁰.

Nu negăm faptul că acești bogomili au fost răspândiți și la noi, dar așa cum reiese din relatările misionarilor catolici către scaunul papal că în localitățile : Flămînda, Slobozia și Cioplea s-au așezat pavlicienii emigrați care aveau biserici și preoți catolici ⁴¹, conchidem că ei au trecut la catolicism în masă, așa după cum sînt cei din Cioplea care nu-și mai păstrează decît limba bulgară, iar restul fiind răspândiți în număr mic prin diferite sate s-au asimilat cu localnicii.

Urme de bogomilism s-ar părea că se descoperă și azi, ca aceea de «catari» la Rîmnicul Vlciilor ⁴².

DOCTRINA BOGOMILILOR

Învățătura bogomililor are ca fundament dualismul maniheo-persan, sprijinit pe lupta dintre cele două principii : principiul binelui și principiul răului.

După concepția lor, Dumnezeu este antropomorfic și are trup dintr-o substanță fină, care nu se poate cuprinde cu simțurile. El poate fi văzut prin cele trei înfățișări ale Sale : «Tatăl ca moșneag cu barbă, Fiul un tînăr în floarea vîrstei, iar Sf. Duh ca un tînăr îmberb» ⁴³.

Neînțelegînd mărturia Evangheliei că : «Avraam a născut pe Isaac, Isaac a născut pe Iacob și Iacob a născut pe Iuda și frații lui» (Mt. I, 2), mărturisesc că Tatăl a născut pe Fiul, Fiul a născut pe Sf. Duh, iar Acesta a născut pe Iuda trădătorul și doisprezece apostoli ⁴⁴. Fiul mai mare al lui Dumnezeu s-a numit Satanael. El s-a revoltat împotriva Tatălui și a fost aruncat din cer împreună cu un număr de îngeri, dar, avînd puterea creatoare și-a creat pentru sine o lume proprie, pămîntul. Încercînd să facă pe om, a reușit să facă un chip la fel cu al îngerilor din lut și apă însă, așezîndu-l în picioare, o parte din apă a ieșit prin degetul cel mare de la piciorul drept și a luat formă de șarpe. Suflînd asupra chipului să-i dea viață, duhul ieși prin același deget și dădu

39. *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, pp. 87—88.

40. *Istoria Romîniei*, vol. II, p. 192.

41. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 31.

42. A. Sacerdoțeanu, «*Catarii*» la Rîmnicul Vlciilor, art. în rev. «*Mitropolia Olteniei*», an. XII (1961), p. 317.

43. E. Zîgăben, *Panoplia dogmatică*, M.P.G., t. 130, col. 1320 B.

44. Idem, col. 1293 C.

viață șarpelui, care de atunci deveni înțelept, iar chipul rămase neînsuflețit.

În asemenea situație, Satanael ceru de la Tatăl un suflet pentru Adam, cerere care i-a fost îndeplinită cu condiția ca Adam și urmașii lui să fie stăpîniți de amîndoi. Invidios pe Adam și Eva care trăiau în fericire, seduce pe Eva și are cu ea un fiu, Cain și o fiică gemene Calomela. Cain descinde astfel din cel rău, iar Abel născut din Adam și Eva este reprezentantul binelui. Cain omoară pe Abel, iar Tatăl văzînd această faptă retrace puterea creatoare a lui Satanael, îl aruncă în tartar, îi taie din nume și finalul «el», care arăta origina sa dumnezeiască și rămîne doar stăpin al lumii, numindu-se de acum «Satan».

Oamenii neputînd rezista răului, după cum nădăjduia Dumnezeu, după 5500 de ani, a emanat din Sine Logosul divin numit cînd Hristos, cînd Arhanghelul Mihail.

Logosul a coborît din cer, a pătruns în Fecioara Maria prin urechea dreaptă și s-a născut cu trup aparent ⁴⁵.

Auzînd îngerii care au căzut din cer că prin Logos oamenii vor lua locul lor, sub îndemnul lui Satanael, s-au căsătorit cu fetele oamenilor ca să poată merge seminția lor înapoi în cer.

Din căsătoria acestora s-au născut «giganții», care împreună cu oamenii au luptat contra lui Satanael. Acesta de ciudă dădu potopul în urma căruia a scăpat doar Noe, pentru că i-a slujit lui.

De asemenea, Moise, a fost un instrument al lui Satanael, care a înșelat poporul, a făcut minuni cu ajutorul lui și a primit de la el legile pe muntele Sinai ⁴⁶.

Dar Logosul este răstignit și moare, iar după înviere se înalță la Dumnezeu Tatăl și stă de-a dreapta Lui în locul lui Satan. De aici El a emanat pe Duhul Sfînt, care urmează să-i desăvîrșească opera și apoi se va întoarce și El la Tatăl.

Ei pretindeau că singurii oameni în care nu locuiesc demonii, ci Duhul Sfînt, ar fi bogomilii și din această cauză ei se mai numesc și «Θεοτόκος» ⁴⁷.

Negau moartea și credeau că se îmbracă într-un corp fără durere (după moarte), asemănător cu cel al lui Hristos, iar vechiul corp pe care-l au de la Satan și care este închisoarea sufletului se destramă ⁴⁸.

Contestă între Pentateuhul ca operă a lui Satan și rețin psalmii, șasesprezece profeți și Noul Testament, cărora le dă o interpretare alegorică ⁴⁹. Nu recunoșteau hotărîrile Sfintelor Sinoade și scrierile Sfinților Părinți. Pe Sf. Vasile, Grigore și Ioan îi numeau apostoli și prooroci mincinoși ⁵⁰.

45. *Ibidem*, col. 1293—1305.

46. E. Voronca, *op. cit.*, p. 248; cf. I. Mihălcescu, *Istoria Bisericească Universală de la 1054 pînă azi*, București, 1932, p. 28; E. Zigaben, *Panoplia Dogmatică*, M.P.G., t. 130, col. 1305.

47. E. Zigaben, *Panoplia Dogmatică*, M.P.G., t. 130, col. 1317 B.

48. *Idem*, col. 1317 C.

49. *Idem*, col. 1292 B.

50. Sf. Simeon al Tesalonicului, *Dialogus contra haereses*, M.P.G., t. 155, col. 68 A-B.

Biserica este pretutindeni unde se întâlnesc adevărații credincioși, adică bogomilii, iar celelalte Biserici sînt locuința lui Satan cu demonii lui, așa cum este Biserica sf. Sofia din Constantinopol și Templul din Ierusalim ⁵¹.

Înlăturînd slujbele bisericesti și afirmînd că «nu Apostolii ne-au transmis liturghia și împărtășania, ci Ioan Gură de Aur ⁵², nu țineau nici sărbătorile și nici duminica pe care o socoteau «zi obișnuită» ⁵³.

Sfinta Liturghie și aducerea de jertfe în Biserică sînt în folosul Satanei și a diavolilor lui ⁵⁴.

Dintre Sf. Taine, pe care ei le resping în general, practicau un botez fără apă, spiritual și numai la oamenii maturi.

Copiii fiind mici și neînțelegînd adevărurile de credință, nu trebuie botezați, iar cei ce intră în comunitate sînt botezați din nou prin «Sfîntul Duh» ⁵⁵.

Bogomilii considerau Sfînta Euharistie ca un sacrificiu adus de monilor, iar pîinea și vinul erau socotite reprezentantele răului, care deci nu se transformau în Trupul și Sângele Domnului.

Spovedania nu e necesară și preotul neavînd nici o putere de a ierta păcatele, bogomilii au introdus mărturisirea între credincioși, spunîndu-și unul altuia păcatele ⁵⁶.

Disprețuiau Sf. Cruce pentru faptul că a fost răstignit pe ea Fiul lui Dumnezeu ⁵⁷. Ea este un obiect plăcut diavolului, dar urîtă de Dumnezeu. Crucea este un lemn obișnuit și nu are nimic sfînt și de aceea o și numeau : «dușman al lui Dumnezeu», «semn al fiarei apocaliptice», «spînzurătoare» ⁵⁸ etc.

Icoanelor nu se cuvine cinstire, pentru că numai păgînii se închină la idoli, iar neexistînd sfinții nu pot exista sfintele moaște în biserici.

Sfînta Fecioară Maria nu este Născătoare de Dumnezeu și de aceea nici nu o cinstesc, ci o defăimează ⁵⁹.

Cu o deosebită ură se ridicau împotriva clerului celorlalte biserici, învinuindu-l că trăiește în trîndăvie, în beție, exploatare și viață păcătoasă, plină de tot felul de vicii, numindu-i farisei orbi.

Nu recunoșteau hirotonia prin care se primește harul care sfințește, căci ziceau : cum pot fi sfinți care trăiesc în felul acesta ?

Călugării erau învinuiți că duc o viață lumească, iar pustnicii nu sînt de folos comunității, deoarece s-au retras din sînul comunității și urmăresc o mîntuire egoistă, numai pentru ei ⁶⁰.

51. E. Zigaben, *Panoplia Dogmatică*, M.P.G., t. 130, col. 1313 C.D.-

52. Al. Iordan, *op. cit.*, p. 16.

53. D. Anghelov, *op. cit.*, p. 151.

54. Idem, p. 139.

55. *Ibidem*, pp. 135—137.

56. *Ibidem*, p. 140.

57. E. Zigaben, *Panoplia Dogmatică*, M.P.G., t. 130, col. 1309—1312 A.B.

58. D. Anghelov, *op. cit.*, p. 142.

59. Al. Iordan, *op. cit.*, p. 23.

60. D. Anghelov, *op. cit.*, pp. 130—132; cf. Al. Iordan, *op. cit.*, pp. 16, 53.

Nu credeau în învierea morților la a doua venire, căci atunci vor fi judecate numai sufletele, iar trupurile fiind făcute de Satan rămîneau în pămînt și nu mai puteau fi unite cu sufletele care deveneau curate ⁶¹.

Mărturiseau că iad nu există, ci numai un purgatoriu, pe care îl identificau cu viața pămîntească ⁶².

ORGANIZAREA ȘI CULTUL BOGOMILILOR

Bogomilii erau împărțiți în trei grupe ⁶³: «ascultători», «credincioși» și «desăvîrșiți». «Ascultătorii» sînt începătorii care ascultă predica și se pregătesc să primească învățătura lor. Acestora li se predica morala evanghelică, dar nu li se descoperea învățătura tainică a ereziei.

«Credincioșii» sînt cei care au primit botezul și au posibilitatea să pătrundă mai adînc în tainele învățăturii lor. Trecerea de la «ascultător» la «credincios» se făcea printr-o pregătire deosebită în post, rugăciune și viață modestă. După această perioadă de pregătire candidatul primea «botezul al doilea» de la «Duhul Sfînt», punîndu-i-se pe cap Evanghelia după Ioan din care citeau începutul, iar cei adunați citeau sau cîntau rugăciunea «Tatăl nostru» cu care încheiau ritualul ⁶⁴.

După unii, toți cei adunați îl scuipau pe candidat în semn de repulsie față de omul vechi, apoi îl spălau cu un burete cu apă murdară ca să nu mai rămînă urmă de la botezul cu apă și după aceea urma ritualul mai sus amintit ⁶⁵.

«Desăvîrșiții» erau treapta cea mai înaltă și ei erau introduși în toate tainele comunității și aveau dreptul să predice. Ajungînd la această treaptă ei primeau Duhul Sfînt prin punerea mîinilor (un fel de hirotonie) prin care se curățau de orice păcat. Aceștia se socoteau «locuitori ai raiului» și se numeau «crinii cîmpiei», «sarea pămîntului», «apostoli», «om înțelept» etc. ⁶⁶.

Patriarhul Teofilact vorbind de această împărțire a bogomililor amintește de o grupă a celor mai activi care predicau dogme streine bisericii, apoi de a doua grupă, a celor care nu au putut să înțeleagă pe deplin învățătura, dar care s-au supus și au primit «erezia» și a treia grupă a celor care nici nu au predicat, nici nu au învățat și nici nu au făcut ceva în duhul celor rele ⁶⁷.

61. Idem, p. 147; E. Voronca, *op. cit.*, p. 251.

62. I. Ieșan, *op. cit.*, p. 727.

63. Spre deosebire de bogomili, catarii erau împărțiți numai în două grupe: credincioși și desăvîrșiți (perfecti). A se vedea F. Vernet, *Albigois*, art. cit., col. 679.

64. D. Anghelov, *op. cit.*, pp. 187—188; cf. E. Zigaben, *Panoplia Dogmatică*, M.P.G., t. 130, col. 1312 C.

65. D. Anghelov, *op. cit.*, p. 189.

66. Idem, pp. 190—191; catarii numeau această primire a Duhului Sfînt «Consolamentum» adică sîntîrire sau binecuvîntare prin care puteau să meargă la Dumnezeu. Mulți îl primeau în ultimul moment al vieții și ca să nu-l piardă se lăsau să moară de foame chiar dacă mai aveau viață. Femeile cu copii mici, în urma binecuvîntării nu mai dădeau piept copiilor. Această stare o numeau «Endura» și se practica mai mult de catarii din Franța (Voronca, *op. cit.*, p. 251; F. Vernet, *Albigois*, art. cit., col. 679).

67. D. Anghelov, *op. cit.*, p. 183.

Candidatul pentru treapta «desăvârșiților» era introdus în cosmogonia bogomililor și învăța tilcuirea alegorică a evangheliilor. Tot acum făcea cunoștință și cu «cartea tainică», Evanghelia după Ioan. El trebuia de șapte ori în zi și noapte să se roage, să postească și să îmbrace numai o cămașă, să nu mănânce carne și să renunțe la orice avere⁶⁸.

Pe lângă această împărțire bogomilii erau organizați și în comunități în care intrau numai «credincioșii» și «desăvârșiții». În fruntea comunității se afla episcopul numit astfel în analogie cu Biserica oficială. În Bosnia se numea «Djed» (moș), iar în Macedonia «episcop» și «vlădică». Sub ascultarea lui stăteau apostolii numiți în Bosnia «gosti și starci», iar în Italia «filii și diaconi»⁶⁹.

Episcopul era ajutat în pastorația sa de doi «fii»: «fiul mai mare» și «fiul mai mic». La moartea episcopului succeda automat «fiul mai mare», iar acestuia îi urma diaconul «fiul mai mic» și comunitatea alegea numai pe diacon.

Hirotonia era făcută printr-un act simplu ca la botez și o săvârșea episcopul pentru gradele inferioare, iar acesta la rîndul său era hirotonit de gradele inferioare⁷⁰.

Apostolii călătoreau și întăreau în credință pe credincioși.

Nu admiteau biserica (clădirile) și totuși în Franța de sud și în Bosnia au existat, dar fără forme, fără pictură, turnuri și colpote.

Aveau casele lor de rugăciune în care se găsea o masă, care ținea locul Sf. Altar și care era acoperită cu un văl alb unde era așezat Noul Testament din care citeau și tilcuiau. Permanent aici sta o sentinelă ca nu cumva să vină diavolul și să întoarcă vreo filă⁷¹.

Viața religioasă cuprindea patru manifestări deosebite: a) adunări comune pentru rugăciune în care săvârșeau și o scurtă liturghie, al cărei centru era rostirea rugăciunii «Tatăl nostru», apoi urma frîngerea pîinii și împărțirea ei membrilor comunității; b) spovedirea în comun a membrilor comunității în care rolul important îl juca «diedul sau dedețul», care ierta păcatele prin punerea mîinilor pe capul celui ce se mărturisea; c) primirea ascultătorilor în rîndul credincioșilor și d) primirea credincioșilor în sinul desăvârșiților. Ei se adunau adesea pentru îndeplinirea acestor ritualuri noaptea în locuri ascunse⁷².

Deoarece nu admiteau învierea morților, la capul defunctului nu se făcea decît o scurtă ceremonie. Peste morminte se punea o piatră masivă, fără cruce, iar cîteodată înfrumusețată cu înflorituri naturale la colțuri. Astfel de cimitire bogomile din secolele XIV și XV se păstrează în Bosnia⁷³.

68. Idem, p. 190.

69. F. Racki, *Bogumili i Patéreni și Abhandlungen über die Bogumilen und Paterenen in der Abth (Rad) der Slav. Academie*, VII, VIII, p. 183, apud I. Ieșan, *op. cit.*, p. 719.

70. *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, p. 83.

71. I. Ieșan, *op. cit.*, pp. 719—720; Bogomilii aveau biserici construite în Castoria, Salonic, Crușova etc. (idem, p. 697).

72. D. Anghelov, *op. cit.*, pp. 192—194.

73. Simion Reli, *op. cit.*, p. 34.

IDEI ETICE ȘI SOCIALE ALE BOGOMILILOR

Învățăturile morale ale bogomililor erau amintite întotdeauna la botez și erau extrase din Evanghелиi și în special din Evanghелиa după Ioan pe care ei o prețuiau și o foloseau cel mai mult.

Candidatul care voia să îmbrățișeze doctrina lor, trebuia să păzească învățătura Evanghелиei, să se roage, să postească, să fie curat de orice păcat și să nu posede nimic, să sufere răul și să fie smerit, să iubească adevărul, să nu fure, să disprețuiască serviciul bisericesc și liturghia, considerată vorbărie goală ⁷⁴.

Socoteau că mîntuirea se obține numai printr-o viață dusă în sărăcie și asceză, prin sobrietate în îmbrăcăminte și hrană, prin eliberarea sufletelor din închisoarea trupului ⁷⁵.

Se abțineau de la consumarea cărnii, brînzei, ouălor și tot ce era de proveniență animală, precum și de la uciderea oricărui animal în afară de șarpe, în care, după credința lor, se reîncarnează cei nepurificați ⁷⁶. Vegetalele erau singura hrană permisă. Războiul era interzis. Propovăduiau celibatul — βεβαιούντες δὲ τὸ δόγμα τῆς ἀγαπίας ⁷⁷.

Căsătoria o socoteau ca lege a lui Mamona. Păcatul se continuă prin căsătorie la infinit. Femeile erau considerate egale în drepturi cu bărbații și ele puteau intra în cercul «desăvîrșiților» și totodată puteau să îndeplinească și funcția de îndrumător în credință ⁷⁸.

Față de muncă întîlnim la bogomili două tendințe. Una a celor «desăvîrșiți», care propovăduiau numai cuvîntul și se dedicau vieții ascetice și alta «a urmașilor de rînd» care munceau și întrețineau pe cei «desăvîrșiți».

Sărăcia era slăvită de ei și săracul era considerat ca un om drept și sfînt, căruia îi era asigurată «împărăția cerurilor» ⁷⁹.

În sînul comunității lor se desfășura și o activitate economică, în sensul că, comunitatea întreținea pe «desăvîrșiți» și ajuta pe cei săraci și bolnavi. Despre principiile lor sociale ne informează presbiterul Cosma : «Defăimează pe bogați, învață pe ai lor să nu se supună stăpînului lor ; invidiază pe rege, batjocoresc pe bătrîni, calomniază pe boieri ; socot că sînt urîți cei ce lucrează stăpînului său și poruncesc fiecărui servitor să nu mai lucreze stăpînului său» ⁸⁰.

Bogații sînt slujitorii diavolului și de aceea cel ce voia să intre în comunitatea lor, prin botez se lepăda de orice avuție și se obliga să trăiască modest și smerit.

74. D. Anghelov, *op. cit.*, pp. 170—171 ; Al. Piru, *op. cit.*, p. 237.

75. Simion Reli, *op. cit.*, p. 34 ; I. Ieșan, *op. cit.*, p. 717.

76. E. Voronca, *op. cit.*, p. 249 ; cf. *Ist. Bis. Univ.*, vol. II, p. 82 ; F. Vernet, *Albigois*, art. cit., col. 679.

77. E. Zigaben, *Panoplia Dogmatică*, M.P.G., t. 130, col. 1325 D.

78. D. Anghelov, *op. cit.*, p. 178.

79. Idem, p. 180.

80. Al. Iordan, *op. cit.*, p. 42.

«calcă porunca ta... și crucea o țin în mîinile sale, iară din rostul lor grăiește diavolul...»⁹³.

Nici în cele de față nu poate fi vorba de o legendă bogomilă, deoarece ei nu admiteau învierea trupului, nici cultul îngerilor și nici Sf. Cruce, despre care se mărturisește în Apocalips. Și acesta este⁹⁴ de asemenea o carte apocrifă creștină, asupra căruia ne putem întări convingerea mai mult, gîndindu-ne că alături de scrisorile apostolilor către comunități, prin care căutau să întărească în credință pe cei botezați de curînd, apăreau o seamă de scrisori cu diferite probleme care frămîntau pe creștini și pentru a le da o mai mare autoritate le treceau pe seama apostolilor, scrisori care nu sînt altceva decît apocrife creștine.

Ultimul text bogomilic după B. P. Hașdeu este «Cugetări în ora morții», text care s-a dovedit că nu este decît «o reunire de fragmente din Dioptra lui Filip Solitarul, Evhologiu sau Molitfelnic, viața Sf. Vasile cel Nou, cuvinte din diverse omilii (Efrem Sirul, Ioan Gură de Aur, Origen)⁹⁵, care nu au nimic comun cu bogomilii, ci cuprind învățături creștine.

Un text în care întîlnim urme de bogomilism și care «rămînînd în literatura noastră izolat, fără ecou» așa după cum afirmă autorul⁹⁶ este în «ms. B.A.R.P.R. nr. 130 în niște învățături cînd s-au pricit Satana cu Dumnezeu și cîndu-ș posti fiul lui Dumnezeu în 40 de zile și în 40 de nopți, după aceea se sui în măgura Eleonului»⁹⁷.

Comparînd modelul acestei legende cu pericopa din Evanghelia după Matei (IV, 1—11) și ceilalți Evangheliști (Mc. I, 12—13 ; Lc. IV, 1—13) credem că aceasta este o istorisire reală din viața Mîntuitorului Iisus Hristos, petrecută înainte de a-și începe activitatea și care marchează liniile mari ale activității sale mesianice.

Ceea ce ne face să ne convingem de acest adevăr, este însuși cuprinsul pericopiei, care zice despre Iisus Hristos : «Și postind patruzeci de zile și patruzeci de nopți, după aceea a flămînzit...» (IV, 2). E vorba deci de temeiul scripturistic pe baza căruia și azi creștinii țin cele două posturi de patruzeci de zile : postul Nașterii Domnului și postul Sfințelor Paști, posturi pe care bogomilii nu le practicau, așa după cum am văzut în expunerea doctrinei lor, ci țineau ca zile de post luna, miercurea și vinerea.

Dacă pericopa ar fi fost o legendă a bogomililor, fără îndoială că Fiul lui Dumnezeu nu ar fi citat din Vechiul Testament pe care ei îl

93. B. P. Hașdeu, *op. cit.*, p. 418.

94. Astfel a fost corespondența Sf. Apostol Pavel cu Seneca sau Epistola Domnului nostru Iisus Hristos care apare în literatura noastră abia în secolul al XIV-lea (N. Cartojan, *op. cit.*, p. 100).

95. Al. Piru, *op. cit.*, p. 73; cf. D. Russo, *Studii bizantino-romine*, București, 1907, p. 86.

96. Al. Piru, *op. cit.*, p. 242.

97. Idem, p. 241.

considerau opera lui Satan și din care El aduce mărturie zicînd : «...nu numai cu pîine trăiește omul, ci omul trăiește și cu tot cuvîntul, ce iese din gura Domnului» (Deut. VIII, 3 ; cf. Mt. IV, 4 ; Lc. IV, 4) și «Să nu ispitești pe Domnul Dumnezeuul tău...» (Deut. VI, 16 ; cf. Mt. IV, 7 ; Lc. IV, 12).

Ispitirea lui Iisus Hristos rămîne pentru noi creștinii o faptă reală înfățișată în Evanghelii de autori care au fost martori oculari ai vieții și activității Mîntuitorului nostru Iisus Hristos⁹⁸, care a trăit și a întemeiat Biserica creștină înainte de preotul Bogomil.

O singură legendă despre «creația omului» pe care ne-o expune Eutimie Zigaben⁹⁹ este autentic bogomilă. Legenda cuprinde credința bogomililor că omul este făcut cu trup de Satanael, iar sufletul este dat de Dumnezeu.

Întrucît cadrează cu concepția dualistă a bogomililor și legenda cu privire la «zapisul încheiat între Adam și Satana pentru stăpînirea pămîntului»¹⁰⁰, care datează din prima jumătate a secolului al XVII-lea și publicat în 1883 de M. Gaster, este bogomilă. O întîlnim sub forma diferitelor povestiri în Bucovina, Moldova, Ardeal și Banat¹⁰¹, iar în diferite locuri sub titlul de «Cîntecul lui Adam sau Versul lui Adam»¹⁰².

Unii¹⁰³ afirmă că această legendă a pătruns chiar în pictura bisericească printre frescele exterioare ale bisericilor de la Voroneț, Vatra Moldoviței și Sucevița, iar după alții¹⁰⁴ și la mînăstirea Cozia.

De asemenea se consideră ca legendă bogomilică «Povestea lui Satanael, cum s-au trufit împotriva ziditorului Dumnezeu cu gîndul și cum au căzut din ceriu de s-au făcut din înger luminat... drac», semnalată de N. Cartoian și datată poate din secolul al XVII-lea (ms. B.A.R.P.R., nr. 1282)¹⁰⁵.

Totuși¹⁰⁶, acest punct care a fost așa de mult susținut începe să fie părăsit atunci cînd se vorbește de literatura apocrifă a Vechiului Testament și a Noului Testament, fără chiar să se amintească ceva de bogomilism.

98. Diac. Prof. N. Nicolaescu, *Studiul Noului Testament*, manual pentru uzul studenților Institutelor Teologice, București, 1956, p. 35.

99. E. Zigaben, *Panoplia Dogmatică*, Migne P. G., t. 130, col. 1293—1296.

100. Al. Piru, *op. cit.*, p. 239.

101. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 37 ; Simion Reli, *op. cit.*, pp. 39—40.

102. Al. Piru, *op. cit.*, p. 240.

103. Henry Paul, *De l'originalité des peintures bucoviniennes dans l'application des principes byzantines*. Communications au premier Congrès d'Etudes Byzantines à Bucarest, 1921, p. 21 ; cf. N. Cartoian, *op. cit.*, p. 54 ; Simion Reli, *op. cit.*, p. 40.

104. Al. Piru, *op. cit.*, p. 239.

105. Idem, pp. 240—241.

106. Tot în legătură cu crearea lumii, există cîteva legende maniheiste în care Dumnezeu apare creatorul ființelor bune (cal, bou, albină), iar Satana creator al ființelor rele (viespe, liliac, șarpe), care își au origina în miturile dualiste iraniene și au venit la noi din sudul Rusiei (a se vedea I. A. Candrea, *op. cit.*, și Al. Piru, *op. cit.*, p. 242).

Constatăm aceasta în lucrarea ¹⁰⁷ profesorului de la universitatea din Belgrad, Pavel Popovici, apoi la Dragutin Prohaska ¹⁰⁸ și la unul din cei mai buni istorici ai literaturii bulgare Ivan Ivanov ¹⁰⁹.

În urma acestora deducem că monumentele literare prin care s-a crezut că se poate susține existența bogolismului printre români, sînt în parte producții literare anterioare bogolismului slav, care se reduc la vechea literatură apocrifă, primită în sens creștin sau după cum s-a dovedit în cele din urmă la unele apocrife creștine posterioare ¹¹⁰.

Reținem din cele expuse pînă aici că :

1. Bogolismul s-a dezvoltat din erezia maniheilor și pavlicienilor și are la bază credința maniheistă în cele două principii : principiul binelui și principiul răului.

2. Centrul de organizare și răspîndire în celelalte țări a fost Bulgaria.

3. Din moment ce bogolismul a existat cu o învățătură și o organizare a sa, credem că și preotul Bogomil a existat.

4. Doctrina lor dualistă este cu totul streină de adevărata învățătură a Bisericii Ortodoxe și a crede că bogolismul a influențat întrucîtva cultul și învățătura noastră este o ficțiune.

5. Răspîndirea lor în țara noastră a fost într-un număr foarte mic, ceea ce a făcut ca ei să nu aibă o organizare și un centru de propagandă.

6. Singura influență asupra literaturii noastre se reduce la cîteva legende pe care le-am indicat.

107. *Pregled srpsko Knjevnosti*, ed. III, Belgrad, 1913, apud N. Cartoian, *op. cit.*, p. 46.

108. *Das Kroatischserbisches Schriftum in Bosnien und Herzegovina*, Zagreb, 1915, apud Simion Reli, *op. cit.*, p. 42.

109. *Bogomilski Knighi*, Sofia, 1925, p. 69.

110. D. Russo, *op. cit.*, p. 76.

SCRIERI OMILETICE ÎMPOTRIVA SUPERSTIȚIILOR ÎN BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ *

Introducere. Starea de progres sau regres în viața duhovnicească este în funcție de valoarea concepțiilor religioase ale credincioșilor. Și acestea sînt cu atît mai valoroase cu cît sînt universal valabile în toate dimensiunile trăirilor omenesti. Afirmația aceasta se poate verifica din fiecare pagină a istoriei religiilor în general și a Bisericii creștine în special.

De aceea, nu e de mirare că de la cel dintîi sobor al Apostolilor pînă la cel mai recent sobor, prin care-și manifestă puterea de a învăța și conduce, Biserica creștină a luat și ia măsuri necesare pentru păstrarea purității concepției creștine și pentru ferirea ei de orice rătăcire și falsificare. Cel dintîi pas pe care l-a făcut Biserica creștină în lumea greco-romană a fost că a declarat un război necruțător împotriva superstițiilor păgîne. Și ea a făcut același lucru și în sînul ei, curățind cu metodă și rîvnă apostolică ereziile iudaizante și superstițiile de tot felul ce încercau s-o invadeze. Ceea ce a mișcat Biserica în lupta ei împotriva superstițiilor a fost năzuința ei sfîntă de a păstra curată învățătura creștină, fiindcă mîntuirea nu este posibilă decît pe temeiul acestei învățături.

Cînd însă rătăcirile căutau să îmbrace o părută haină evanghelică și să împrumute, prin înșelăciune, autoritatea Bisericii, atunci ea intervenea direct, veștejind rătăcirea doctrinară și demascînd pe autorii acesteia. Așa a procedat Biserica în primele veacuri creștine prin opera apologetilor și a polemiștilor și prin hotărîrile sinoadelor locale și a celor ecumenice din epoca patristică. Alte mijloace prin care Biserica a combătut pe impostorii doctrinari au fost și colecționarea de omilii dogmatice și morale din epoca post-patristică, iar în perioada modernă, ea s-a apărut împotriva superstițiilor și a erorilor de tot felul prin scrieri apologetice, opere oratorice, tîlcuiri ale textelor sfinte, predici, meditații și scrieri ce combăteau erorile dogmatice și superstițiile.

Moștenitoarea credincioasă a acestei năzuințe de a păstra curată, pînă la sfîrșitul veacurilor, a rămas învățătura Mîntuitorului. Am putea spune că această năzuință constituie una dintre trăsăturile esențiale ale ortodoxiei Bisericii noastre. Ca să ne încredințăm că așa stau lucrurile, nu avem decît să cercetăm catalogul manuscriselor și al tipăriturilor

* Această lucrare de seminar din cadrul cursurilor pentru titlul de magistrin în teologie a fost alcătuită sub îndrumarea P. C. Dîac, Prof. N. Balca, care a dat și avizul să fie publicată.

noastre bisericești apărute în decursul veacurilor. Fără a recurge la manifestări negative și nici la Index, Biserica noastră a urmat drumul ortodoxiei creștine, adică de a prezenta învătătura ei în mod sincer, simplu și onest, opunându-se însă hotărît rătăcirilor și superstițiilor de tot felul care, mai ales în Evul Mediu, au invadat câmpul spiritual al Bisericii.

O sumară cercetare, pe care o încercăm în lucrarea de față, va dezvălui admirabila operă de abolire a obscurantismului, superstițiilor și falsului misticism, întreprinsă de Biserica Ortodoxă Română prin cuvîntul vorbit și scris, în trecut și astăzi.

I. LUPTA ÎMPOTRIVA SUPERSTIȚIILOR ÎN ISTORIA LITERATURII RELIGIOASE ROMINEȘTI

1. *Cele dintîi scrieri romînești.* Cercetînd manuscrisele provenite din activitatea minunată a minăstirii din Peri-Maramureș, cît și tipăriturile romînești ale diaconului Coressi, am ajuns la convingerea fermă că acestea au fost totodată și cei dintîi soli ai luminării poporului și îndreptări luminate pentru preoțimea Bisericii noastre din acele timpuri, în lupta acesteia împotriva neștiinței și a necunoașterii adevăratei învățături creștine.

Lumina spirituală sau «înțelegerea» — în graiul lui Coressi — și îndreptarea a tot ceea ce era greșit, clarificarea a tot ceea ce era nelămurit, a fost îndemnul care a scos la iveală primele monumente ale literaturii romînești¹. Scopul acestei «înțelegeri», pentru care Coressi spune că a ostent «ispitind și socotind», a fost nespus de progresist pentru acele timpuri în care au apărut zorile vieții noastre culturale: «ca să căpătăm aici pe pămînt pace și iubire și să fim luminați de binecuvîntare»².

La toate acestea, se adaugă atitudinea hotărîtă împotriva superstițiilor, pe care o ia Coressi în lucrarea lui de culturalizare, atît de limpede arătată într-una din predosloviile sale: «noi, nebunii, — zice el — dacă ne bolnăvim, mergem la nescari muieri, carele pre noi descîntă, deacă una nu poate folosi, noi ispitim și la zece și doazeci, că nu gîndim cu jale nemica nu putem folosi, cu fărîmătura sau cu altă drăcie, să ne noaă ajute că toate dăscîntarea nu e altă bunătate nemeca, ce numai drăcie»³.

2. *Tîlcul Evangheliei: Cazaniile.* În aceste timpuri ale începuturilor culturii noastre, cea mai potrivită cale pentru îndreptarea și luminarea credincioșilor a fost predica prin care se făcea explicarea Sfintei Scripturi. De aceea, tîlcul Evangheliei sau Cazania, apărută pentru prima dată

1. «Am scris acestea — zice Coressi — ca să fie poporul rumînești să înțeleagă și să învețe rumînii cine-s creștini, cum grăește Sfîntulu Pavelu ap-slu către Corinteni 14 capete, că mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțales decît zece mie de cuvinte neînțelese» (Evangheliierul romînesc tipărit de Diac. Coressi, Brașov 1561, în predoslovie) Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia Romînească Veche*, 1508—1830, t. I, 1508—1716, București 1903, p. 45.

2. Evangheliierul slavonesc 1562, predoslovie reproducă în *Bibliografia Romînească Veche*, t. I, p. 47.

3. Citat în *Istoria literaturii romine*, Editura de Stat Didactică și Pedagogică, București, 1955, p. 22.

la 1564, iar alta la 1581, devine un fel de îndreptar pentru educația religioasă, morală și cetățenească din acea vreme. Pe lângă explicarea Sfintei Scripturi, Cazania a mai fost și un mijloc de critică necruțătoare a greșelilor pe care le făceau credincioșii. Și această critică se făcea fără nici o deosebire de stare și pe temeul Sfintei Scripturi : «am ispitit și am aflat că toate tilcuiesc și adeverează și întăresc cu Sf. Scriptură și mie tare plăcută și am scris cu tiparul fraților : ce frații mei, unde ceartă această carte pe vlădici, popi, călugări și pe domni, nu ceartă pre cei buni, ce pre cei răi. Bunii să nu ia pre sine și care vor fi cu vină certați ei se pocăiesc și să lase răutatea și să umble cu dreptate» ⁴.

Același scop «de înțelegere și îndreptare» îl urmăresc și Evangheliile cu învățătură din 1580 și cea din 1641 a lui Ghenadie și Ilie Jorest ⁵. Că atât autorii Cazaniilor cât și acei ai Evangheliilor cu învățătură aveau în vedere combaterea superstițiilor ce căuta să falsifice învățătura creștină o vădește și Udriște Năsturel în predoslovie Evangheliei învățătoare a lui Matei Basarab, tipărită la Govora în 1642, prin cuvintele : «și nemica, numai mila rudei mele creștinilor, m-au îndemnat spre aceasta că văzui în neamul nostru mulți unii ca aceia oameni, de amîndouă cetele : proști și sufletești care pentru necuviință se depărtează cu învățături străine și cu proastă și scurtă minte a lor răzlușindu-se din credința adevărată... Derept aceea eu cu rîvnă am pohtit pentru frații mei și cugetai că scot această sfîntă carte ce se cheamă evanghelie învățătoare... acest izvor de apă dulce și pururea curătoriu, adăpătoaria de suflete omenеști» ⁶.

Deci, tilcul Evangheliei, Evanghelia învățătoare sau Cazania, cea mai veche operă omiletică pentru întreg ciclul duminical și festiv al anului bisericesc, în Biserica Ortodoxă Romînă a avut un întreg rol : a răspîndit învățătura curată, pur ortodoxă ⁷, a contribuit la răspîndirea scrisului și limbii romînești ⁸ și a format conștiința sănătoasă a clerului și a credincioșilor prin lărgirea orizontului de cunoștință și cultivare a credinței explicite. «Lumina nestinsă a stălucirii de minte... care arde ca focul lucrării sale tot felul de hresturi» ⁹, a fost și Cazania (1643) mitropolitului Varlaam, numită pe drept cuvînt «cartea romînească de învățătură», cartea de căpetenie a credincioșilor. În prefața ediției din 1644 de la minăstirea Dealu, ea este socotită cel mai potrivit mijloc de reabilitare a omului ¹⁰, iar mitropolitul Antim Ivireanul afirmă că lucrarea ei este mai de folos pentru creștini decît însăși citirea Sfintei Scripturi : «Că de n-ar fi fost dascăli pentru tilcuirea scripturilor n-am pricepe adevărul lor» ¹¹.

4. *Tilcul Evangheliei*, Brașov, 1564 ; B.R.V., t. I, p. 51.

5. B.R.V., t. I, p. 118.

6. *Evanghelie cu învățătură*, Govora 1642 (predoslovie reproducă în B.R.V., t. I, p. 121).

7. Cazania lui Coressi e traducerea textului slavon a omiliilor grecești scrise de patriarhul Ioan Calekas din Constantinopol (1534—1547).

8. *Istoria Bisericii Ortodoxe Romîne*, manual pentru Institutul Teologic, vol. I, București, 1957, p. 427.

9. *Bibliografia Romînească Veche*, t. I, p. 123.

10. «cu care scriptură ne învățăm și ne ajutorim să putem ajunge într-acea des-tinicie dinții care a avut-o pînă nu căzuse», *Bibl. Rom. Veche*, t. I, p. 145.

11. Antim Ivireanul, *Didahii*, București 1888, vol. I, pp. 160—161.

Limpezimea învățăturilor creștine și frumusețea graiului romînesc au sortit Cazaniei lui Varlaam o largă răspîndire în mijlocul obștei romînești, ceea ce a făcut ca ea să îplinească o neasemănat de rodnică slujbă de luminare în mijlocul «seminției romînești» de pretutindeni.

3. *Alte cărți religioase ortodoxe* : a) Grija marelui mitropolit Varlaam al Moldovei de a păstra nealterat adevărul Sfintei Scripturi o ilustrează «*Răspunsul la Cetehismul calvinesc*», Iași 1645, în prefața căruia marele ierarh spune că face aceasta «împotriva celor care cearcă și ispitesc în tot chipul să poată afla pe neștine prostan, să-l sperie de mărturia Scripturii sfinte». El consideră că este o imperioasă datorie a lui să ia atitudine față de «tîlcul cel rău, al celor ce tîlcuiesc și strîmbează Scriptura sfîntă» și arată că motivul rătăcirii este tocmai «întunerecul și neînțelegerea ce au întru Scriptura sfîntă pe care o tîlcuiesc după voia și volnicia lor»¹².

b) Setea după adevăr și dreapta înțelegere face ca, după treizeci de ani, să apară în București «*Cheia înțelesului*», tradusă de mitropolitul Varlaam al Ungrovlahiei, după Ioanichie Galeotovschi al Cernigovului, București 1678, iar la Iași 1683, scrierea lui Simeon al Tesalonicului : «*În contra ereziilor*».

c) În același scop, mitropolitul Antim Ivireanul tipărește la Snagov, în 1699, «*Cartea sau lumina*», pe care o împarte «gratuit pravoslavnicilor creștini». În prefață, el descrie modul în care se produce alterarea învățăturii Sfintei Scripturi din partea acelor care «cu dejghinări, erese sau alte înoiri strămută rău sf. Scriptură... uneori tîlcuindu-le rău, alteori rumpîndu-le și împiedicîndu-le din rînduiala lor. Iară cînd nu pot cu întorsături ca acestea să-și îplinească înoirile lor, împreună și pre cea deșartă înțelepciune a veacului acesta — dar nu pre cea bună, — ci pre cea înșelătoare, o împreună cu bogoslovია. Aduc mărturii... scornite din capul lor, pun înainte epistolii ascunse (apocrife), află visuri și descoperiri muerești, aduc istorii băsmuitoare, pilde nefăcute și neauzite și scripturi ereticești»¹³.

Toată activitatea predicatorială a lui Antim Ivireanul este închinată luminării credincioșilor, lăsîndu-ne în acest scop tezaurul *Didahiilor*, învîțînd : «că este necesar să tindem spre progres și să nu ne complacem în starea pe loc ca viermele în grean»¹⁴.

d) În 1691, se tipărește în București «*Mărgăritarul sf. Ioan Hrisostom*» tradus de Șerban și Radu Greceanu. Intenția laudabilă a traducătorilor este aceeași grijă sfîntă pentru luminarea și izbăvirea credincioșilor de obscurantism și superstiție : «ce lucru mai slăvit și mai laudat — spun ei în prefață — este în lume, decît den neștiut a face știut și a cîștiga pe cei ce n-au ce le lipsește... a povățui la lumină pe cei ce trăiesc în întunerecul necunoștinței și al neștiinței, al greșelii în rătăcire și cădere»¹⁵.

12. B.R.V., t. I, p. 151.

13. În prefața cărții *Bibliografia Romîneasă Veche*, t. I, p. 371.

14. Antim Ivireanu, *Predici*, Ed. Academiei R.P.R., București, 1962, p. 173.

15. *Bibliografia Romîneasă Veche*, t. I, p. 317.

în cadrul acestei lucrări, cuvîntul Sfîntului Ioan Hrisostom înfierează superstiția în cuvinte ca acestea : «ce creștini sunt aceia care păzesc basme iudaicești și elinești și ursitorile și vrăjile și astrologiile... și obriciri de zile și de luni și de ani și trepetnicele»¹⁶.

e) Tot în această perioadă de timp circula *Indicele de cărți oprite*, după modelul celui tradus de Staico grămăticul și slujitorul Bisericii Domnești din Tîrgoviște (1667)¹⁷.

f) În 1669 apare la Bălgrad «*Chiriacodromion*»-ul. Aparația lui e calificată ca fiind o «izbăvire din moartea rațională», «căci cu adevărat moarte cuvîntătorului suflet este ne-Dumnezeirea și necunoștința științei și a înțelegerii cuvintelor dzești»¹⁸.

De la cea dintîi Cazanie și pînă la acest Chiriocodrom, ca și de aci pînă la Chiriacodromul lui Nichifor Theotoke, tradus de diaconul și viitorul mitropolit Grigorie Niculescu la 1801 și cel al mitropolitului Veniamin Costache de la 1811 — ca și în perioada de timp pînă ce apar cele dintîi lucrări omiletice originale, ca un fir roșu călăuzitor, în aceste traduceri și colecții de predici, se vede grija mare de a explica în chip ortodox și rațional și de a prezenta cît se poate mai realist învățătura creștină, atît împotriva abaterilor dogmatice și morale, cît mai ales împotriva ingoranței și a superstiției cunoscută sub numele de credință deșartă.

g) În predosloviile cărților de cult și mai ales ale Mineiilor, găsim idei și sfaturi cum să fie combătute superstițiile. Așa, în Mineiul pe iunie 1780, episcopul Filaret, vorbind despre obiceiurile și praznicile păgînești, spune : «aceste perierghii sînt ale celor vechi, iar noi cei ce ne-am lepădat de acel vechi om și ne-am îmbrăcat în cel nou, vedem altfel»¹⁹. La Mineiul din august, vorbește împotriva sărbătorilor băbești : «sărbătorind nou să nu fim următori neamurilor celor lipsiți de cunoștința de Dzeu, care într-adins izvodesc praznice pentru a-și putea împlini întru acelea poftele lor... nici pentru trîndăvie să iscodim sărbători, ci pentru îndeletnicirea cu sf. Scripturi și cunoștința de Dzeu»²⁰.

h) *Traduceri din Sfinții Părinți*. De mare importanță în lupta împotriva ignoranței și a superstiției este apariția *Exaimeronului* Sf. Vasile cel Mare și cuvinte ale Sf. Grigorie Teologul, cuprinse în «*Cuvinte*» tipărite de mitropolitul Grigorie Dascălu, București 1826²¹. Este cea dintîi explicare despre facerea lumii, apărută în limba noastră, care a risipit multe din miturile și legendele bogomilice și superstițioase care circulau prin intermediul manuscriselor și cărților populare.

16. *Mărgăritarele* Sf. Ioan Hrisostom, București 1691, p. 135.

17. Ms. nr. 1570, Biblioteca Academiei Romîne redat în întregime de N. Cartoian în *Cărțile populare în literatura romînească*, vol. I, Buc. 1929, p. 267.

18. *Bibliografia Romînească Veche*, t. I, p. 371.

19. *Mineiul pe iunie 1780*, p. 1; *Bibl. Rom. Veche*, t. II (1716—1808), Buc., 1910, p. 261.

20. *Mineiul pe august*, *Bibl. Rom. Veche*, t. II, p. 267.

21. Traducerea *Exaimeronului* este opera lui Ilarion Dascălul și revăzută de Grigore; D. Fecioru, *Bibliografia traducerilor în romînește din literatura patristică*, vol. I, fasc. I, Buc. 1937, p. 58.

Tot mitropolitul Grigorie, în 1827, traduce «*Cuvintele*» Sf. Ioan Hrisostom, care cuprind la capitolul «catihisis» mult material împotriva superstițiilor «și a celor ce întrebuintează vrăjitorii sau baiere sau descîntece, care toate sînt streine de creștinătate»²².

Tot lui îi datorăm «*Puțul*», «*Împărțire de griu*» și «*Cuvinte*»-le lui Casian, care conțin omiliile Sfîntului Ioan Gură de Aur împotriva descîntecelor, vrăjilor și a altor practici superstițioase²³.

De la apariția acestora, mai în fiecare deceniu au apărut în traducere, omilii și scrieri ale Sfîntilor Părinți și s-a reeditat Cazania lui Varlaam și Chiriadromul în ediții tot mai bune, ceea ce dovedește că niciodată predica nu a fost lipsită de material necesar luptei împotriva obscurantismului, a superstițiilor și a rătăcirilor de tot felul și niciodată n-a lipsit în Biserica Romînă preocuparea de a lumina pe credincioși și de a-i feri de rătăcire de la credința ortodoxă, luminată de rațiune.

II. CARȚI FAVORABILE RASPINDIRII CONCEPȚIILOR SUPERSTIȚIOASE

Lumea cărturărească de la noi își dădea limpede seama de lipsa de valoare și chiar de primejdia pe care o prezentau pentru cultura noastră superstițiile. Cu toate acestea, datorită literaturii religioase apocrife și a răspîndirii cărților populare, mult gustate de cărturari și de popor, încă din secolul XVI s-au răspîndit o serie de cărți cu conținut astrologic : rojdanicul, gromovnicul, trepetnicul, și explicarea viselor, circulînd în manuscrise pînă la finele secolului XVIII.

Ceea ce a prilejuit tipărirea acestor scrieri a fost calendarul, acest magazin literar, în care «elemente veridice — informații utile și sfaturi practice — stau alături de povești fastastice și pline de superstiții, caracteristice mentalității feudale»²⁴.

Numai acestor influențe dăunătoare se datorește apariția unor cărți pline de superstiții, cărți oprite de Biserică. Această literatură stricătoare de suflete a fost combătută chiar de unii preoți-cărturari de seamă ai literaturii noastre²⁵ ca : popa Ion Romînu din Sîmpetriul Hunedorei (1620), Dascălul Petcu Soanul din Brașov (1733)²⁶, Ion Romînul, care a tălmăcit «almanace» pentru Constantin Brîncoveanu, Mihail Striblițchi «protoierei» (1785) ș. a. Acești cărturari conștienți nu pot fi acuzați de a

22. *Cuvinte*, traducere de Grigore Dascălul, Buc., 1827, f. 178r—182v.

23. *Puțul* Sf. Ioan Hrisostom, traducere de Grigore Dascălul, Buzău, 1833, fila (M) ; *Împărțire de griu* (idem), Material antisuperstițios, pp. 127—135.

24. Mircea Tomescu, *Calendarele românești 1733—1830*, studiu și bibliografie. Editura de Stat Didactică și Pedagogică, Buc. 1957, p. 19.

25. N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, Buc. 1929, vol. I, pp. 174 și 179.

26. Calendari acum întîia rumînescu alcătuitu de pe cel sîrbesc. Așezatu-s-a pe limba rumînească ca întru 100 de ani să slujească ca și cel slavonesc într-acest chip au fostu, fiindu de un mare astrolog la Kiev scosu de un mare dohtor muscalu s-au tălmăcițu într-acest chip precum acum s-au izvoditu și precum în izvod am aflat, acum în stambă nouă s-au dat în Brașov 1733. N. Cartoian, *op. cit.*, vol. I, p. 176.

fi fost colportori de concepții obscurantiste și pline de superstiții. Dimpotrivă, aceștia au contribuit la trezirea noastră culturală, cu toate influențele bune ale acesteia, ținând cont și de condițiile timpului și de preferințele cititorilor. Este concludent în această privință faptul că aceste cărți apar alături de cărțile de ritual și de traduceri din Sfintii Părinți și de alte scrieri ce combăteau cu vigoare asemenea aberații și superstiții. De la mitropolitul Varlaam, care în «Cele 7 Taine a lui Evstratie logofătul tipărită de Mitr. Varlaam» (1644), reproduce hotărîrea soborului de la Ancira contra celor ce caută în stele» sau «fac alte meșteșuguri să cunoască mișcarea lucrurilor neștiute» — și pînă la Sinopsa Mitropolitului Iacov Putneanul (1802) și «Păstoriceasca datorie» a episcopului Petru Pavel Aron, Biserica combate și condamnă aceste scrieri menite să mulțumească curiozitatea și imaginația iubitorilor de ficțiuni.

Pentru asemenea cărturari, literatura astrologică nu valora nimic, ba, mai mult, ea reprezenta o primejdie. Acest fapt ni-l dovedește popa Mihai Striblițchi, în prefața unei asemenea cărți, intitulată : «Curioaznică arătare a celor ci iubesc a cerca vrednice învățături de fiziognomie», Iași 1785. El spune că a tipărit această carte «nu ca să fie sau să poată ia a fi deșteptare sau a crede deșărtăciunilor, sau spre oarecare îndelungate gînduri, ci numai la vremi slobode să poată sluji la oarecare veselie, mai ales la cei ce sînt politicoși și învățați, a le socoti, și cu subțire minte a le judeca, nu pentru cei proști, căci ori mărgăritarul înaintea porcilor, ori această carte înaintea celor proști, tot una este»²⁷. Aceasta o dovedește și faptul că din același tipar de sub care a ieșit calendarul pe 100 de ani, apare cartea lui Serghie Macreu, Iubitorul de înțelepciune, tradus și tipărit de Veniamin Costache, Iași 1831, arătînd că credințele și spusele astrologice înjosesc demnitatea omului, desființează libertatea acestuia, fapta bună, sfatul moral, buna orînduială și introduc hazardul (p. 146). Împotriva credințelor deșarte astrologice și a sărbătorilor băbești, el purcede cu prețioase argumente raționale. Cu timpul, calendarele cu cuprins astrologic cad în desuetudine, apărînd almanahurile și calendarele eparhiale, înlocuind elementele artrologice și superstițioase cu ample scrieri, predici, conferințe și articole împotriva sărbătorilor și leacurilor băbești, a vrăjilor și a descîntecelor²⁸.

Un sprijin puternic și eficace în această privință îl dau conferințele populare organizate de diferite asociații religioase și culturale, prin publicarea cărora se îmbogățește literatura antisuperstițioasă²⁹.

Deosebit aport în lupta împotriva superstițiilor aduc diferite publicații în serii : biblioteci de popularizare, ca : «Ia și citește», «Mărgăritele lumii» ș. a.

27. *Bibliografia Romîneasă Veche*, t. II, p. 305.

28. Vezi Calendarul editat de Mitropolitul Gurie ; *Calendarul Romînului* (Sebeș, Mitr. Sibiuului etc.).

29. Ciclurile de conferințe pastorale ținute în toate Eparhiile Bisericii Ortodoxe Romîne.

III. SCRIERI OMILETICE ȘI STUDII AUXILIARE ÎNDREPTATE ÎN MOD SPECIAL ÎMPOTRIVA SUPERSTIȚIILOR

În afară de omiliile Sfinților Părinți, traduse în limba română și în care se combat superstițiile și de predicile cuprinse în cazanii ș chiriaco-dromioane, au apărut în Biserica Ortodoxă Română și câteva lucrări omiletice de sinteză, în care problema superstițiilor și a combaterii acestora e discutată din toate punctele de vedere. În cele ce urmează, vom expune cuprinsul unora din aceste scrieri :

1. *Sinopsis sau adunare de multe învățături*, tipărită cu osteneala și toată cheltuiala mitropolitului Iacov Putneanul al Moldovei, Iași 1757.

Partea I cuprinde învățături cu privire la administrarea Sfințelor Taine de către preoți, iar partea II cuprinde explicarea Decalogului, — explicații urmate de ample învățături împotriva practicelor necreștinești ale credinței deșarte, pe care el le numește «fapte antichriste». «Credința în visuri, farmece și vrăji este lucru diavolesc și cine descîntă sau se descîntă acela nu are parte cu Hristos»³¹.

Faptul că la descîntece se folosește numele lui Hristos și al Maicii Domnului, precum și al sfinților nu trebuie să amăgească pe nimeni, căci este o înșelătorie a diavolului, prin care acesta pescuiește pe oameni : «în ce chip și pescarul cînd vînează cu undița, nu o aruncă singură în apă, că dacă văd peștii fug, ci pune și hrană în undiță. Într-acest chip și este descîntecul, că de ar pune numele diavolului, nici un om nu l-ar descînta, dar ca să înșele pe creștini și să meargă în muncă pentru acestea pome-nește numele sfinților»³².

În afară de unele practici condamnabile, unii se lasă ademeniți și de credințe deșarte, în legătură cu anumite întîmplări obișnuite, cărora aceștia le dau semnificații profetice. Autorul îi sfătuiește pe credincioși să nu ia în seamă asemenea întîmplări firești : «nici cînd cîntă corbul sau cioara sau coțofana sau altă ceva din cele trăgătoare pe pămînt, să nu ziceți că a cîntat de rău, căci cine zice acestea face pe Dumnezeu min-cinos, carele a făcut pe corb iproci (și celelalte), căci ce este vinovat corbul sau altă pasăre» ?

Adîncind problema combaterii superstițiilor, autorii acestor lucrări argumentează că nu există un destin, de aceea nu există nici prevestire rea sau bună, ci voia liberă a omului determină binele sau răul în viață : «nici să ziceți că cutarele are noroc rău, căci toți oamenii a unui Dum-nezeu zidire sînt, iar Dumnezeu pe toți oamenii i-au făcut buni și sfinți, dar oamenii pentru că îi supără diavolul se fac din ei și răi și năsilnici... de vreme ce Dumnezeu a lăsat pe om în voia și volnicia lui, ori binele să iubească, ori răul ; singur omul este vinovat»³³.

Pentru a arăta netemeinicia superstițiilor, autorul adunării de multe învățături recurge la argumente istorice, arătînd că multe din obiceiurile

31. Iacob, Mitropolitul Bucovinei, *Sinopsisul, adunare de multe învățături*, Iași 1757, cap. AI, fila O.

32. Idem, fila B.

33. Idem, fila MT.

superstițioase nu sînt altceva decît obiceiuri din resturile credințelor popoarelor păgîne. Ca exemplificare, aduce anumite datini pe care creștinii le practică în preajma sărbătorilor creștinești, fără a ști măcar sensul sau motivul lor. Așa, ed exemplu, obiceiul de a face focuri în Joia Mare, pentru a sări peste ele, nu este altceva decît o rămășiță păgînă din cultul adus zeului în cinstea căruia se aprindeau focuri și se sărea peste ele ca și cum s-ar aduce pe sine jertfă zeului ³⁴.

De asemenea, obiceiul de a se uda sau a se arunca în rîuri în ziua a doua de Paști, sau la Sf. Gheorghe, este rămășița practicilor păgîne în legătură cu zeul apelor.

De asemenea, obiceiul paparudelor își are obîrșia în cultul zeului rodurilor, Kupral, în cinstea căruia se îmbrăcau cu frunze și se udau, «iar prostimea crede că ar lua vindecări prin călcarea cucilor, iar dela paparude să poruncească norilor să plouă...» ³⁵.

După înșirarea mai multor obiceiuri-superstiții și după ce explică obîrșia lor istorică, autorul îndeamnă pe creștini, odată ce știu acestea, să părăsească aceste obiceiuri, fiindcă ele sînt incompatibile cu calitatea de creștin. Cei care se lasă seduși, din neștiință o fac și «se aseamănă dobitoacelor în această lume, iar în cea lume vor fi părtași chinurilor veșnice» ³⁶.

Făcînd comparație între datinile-superstiții și între concepțiile și practicile ce-și au obîrșia în superstițiile amintite, se arată în Sinopsis că datinile sînt superstiții «mai acoperite și mai mici, căci cele mai multe se fac neștiindu-se ce închipuiesc, dar concepțiile și practicile sueprstițioase sînt semne de orbire a minții».

În continuare, Sinopisa se ocupă de cei care suduiesc legea, sufletul, crucea și alte lucruri sfinte, răutate incomparabilă nici cu obiceiul păgînilor, nici cu al diavolilor, că «ei nici una din acestea nu fac ca să-și ocărase legea sau pe stăpînul lor» ³⁷. Obiceiul de a înjura este o boală sufletească ce nu se poate tămădui decît prin convertirea conștiinței în taina spovedaniei și prin părăsirea acestui obicei ³⁸.

Cauza tuturor credințelor deșarte și a urmărilor nefaste pentru oameni este ignoranța, «orbirea minții»; de aceea Sinopsa propune ca îndreptare, să se facă prin luminarea sufletului și prin învățătura cărții. Cartea se încheie cu sfatul ca: «fiecare părinte să-și dea feciorii la carte» ³⁹, căci «învățătura este lumină și cunoștința credinței adevărate, înălțare a firii omenești» ⁴⁰. Omul învățat este «rațional», cel neînvățat este «dobitocesc». Apropiind pe om de lumina cărții, aceasta îl izbăvește din întunericul necunoștinței și aceasta este mîntuirea ⁴¹.

34. Idem, fila MT.

35. Idem, fila HD.

36. *Ibidem*.

37. *Ibidem*, verso.

38. *Ibidem*, fila NH.

39. *Ibidem*, fila NL.

40. *Ibidem*.

41. *Ibidem*, fila NE.

Sinopsa mitropolitului Iacob Putneanul reprezintă un pas progresist de mare însemnătate în cultura și educația poporului nostru în secolul XVIII și ea arată grija pe care Biserica Ortodoxă Română o avea de a lumina pe credincioși. Scrisă, ca fond și formă, ca o predică, ea a fost dată preoților cu porunca să se citească de-a pururi prin sfintele biserici, în diferite rînduri «și de unde veți lăsa să începeți altădată și sfîrșindu-se iarăși să le începeți că doară s-ar putea desvolta (credincioșii) și de tot a se părăsi de acele obiceiuri rele și vechi închipuiri ai celor de demult închinători de idoli»⁴².

Apărută într-un timp cînd școala romînească se pregătea să-și deschidă porțile masei mari a poporului nostru, Sinopsa poate fi considerată făclie înaintemergătoare a acestui eveniment. Pentru pitorescul expunerii, vom căuta să redăm în cele ce urmează, cît mai multe idei din această lucrare.

2. Cu aceeași preocupare și aproape cu același cuprins, apare în vestul țării lucrarea lui Dositei Obredovici : *«Sfaturile înțelegerii cei sănătoase»*, prelucrată în romînește de Hrisostomul eminescian Dimitrie Tichindeal, în Buda 1802. Se accentuează că aceste datini au un rol istoric pentru noi, dovedindu-ne origina romană, dar ele nu trebuie să ne condamne la sălbăticie și retrogradare.

Cuvîntul începe cu datinile la romîni «dela strămoșii noștri romani»: lupercalia, fornicalia, umbracolarum și atîtea altele, dar noi, măcar că sîntem strănepoții romanilor, precum se poate vedea din obiceiurile aceste de acum ce le țin romîni, acestea ar trebui să fie părăsite, din pricină că moșii noștri multe rele pentru ele au răbdat și nu e drept ca și noi pentru lucrurile lor să petrecem, că de vom crede ca ei, ca ei vom fi idolatrii și nu creștini luminați⁴³. Tot din «vremile cele dedemult» — zice autorul — s-au obișnuit romîni să facă descîntece și vrăji și pînă în ziua de astăzi (însă prostimea), așa încît cînd aceștia se nasc vrăjesc, cînd se botează vrăjesc, cînd se însoară sau mărită, cînd intră în biserică. cînd stau sau ies din biserică tot vrăjesc, la sărbători mari vrăjesc, cînd se betejesc și cînd mor încă vrăjesc și ca să poată merge sufletul la Dumnezeu vrăjesc, cînd cumpără, cînd vînd, cînd merg să fure, cînd merg la judecată vrăjesc și toată întîmplarea și tot meșteșugul au a lor osebite descîntece și farmece și pentru fiecare descîntec are vrăjitoarea osebit dar, cinste și plată. Cînd ar vrea omul să arate deosebi fiecare descîntătură — care mai bine ar fi fost nici să nu fi mai auzit de dînsule ce fac vrăjitoarele, ce cuvinte idolești și turcești întrebuintează în vrăjile și minciunile lor și cum oamenii cei proști le țin și le cred ca pe niște legi firești și dumnezeiești — i-ar trebui adevărat multă hîrtie și mult să vorbească»⁴⁴.

42. Fila AI a în față.

43. *Sfaturile înțelegerii cei sănătoase* prin bineînțeleptul Dositei Obradovici, întocmită, iară acuma întîia dată întoarse depe limba sîrbească și întru acest chip în limba Dako-Romînească așezate în Buda s-au tipărit în tipografia orientalicească a Universității Pesti, 1802, pp. 35—36.

44. Idem, pp. 37—38.

Arătînd cît de înrădăcinată este această plagă a superstițiilor în popor, Țichindeal povestește un episod din satul Belinți, unde el era «învățător tinerimii». În anul 1794, protopopul Ioan Petrovici al Hasieșului, auzind că s-ar afla în comună «vrăjitoarea de la Drăgoești, a poruncit de au luat dela dînsa ce a adunat pentru minciunile ei și le-a împărțit la săraci, iară pe dînsa cu rușine au scos-o afară din sat și cu pază trimițîndu-o din sat în sat, pînă la Drăgoești, spunîndu-i că supt mai grea pedeapsă va fi de se va mai arăta, iar oamenii din sat strigau, zicînd că protopopul nostru n-are lege și-i mai rău decît turcii, că nu lasă vrăjitoarele în sat»⁴⁵.

Față de această tristă situație și chiar datorită străduințelor sale personale în această privință, roadele pozitive nu s-au putut vedea imediat. Din această pricină, Țichindeal exclama : «multe nevoi și supărări dela oamenii cei proști capătă aceia care vreau să le strice sărbătorile cele idolești și obiceiurile cele bătrîne prin care cad ei în barbarie și tiranie»⁴⁶.

Autorul consideră lupta împotriva superstițiilor ca o datorie izvo-rîtă din «dragostea cea creștinească și cea de obște omenească» ; ea trebuie îndeplinită chiar cu prețul vieții : «ce gîndești, pentru ce altă au răstignit pe Hristos și L-au omorît, nu pentru altă ceva, ci pentru că a vrut să deschidă ochii norodului și să arate care este acea preacurată și dreaptă credință și care e cea deșartă credință»⁴⁷.

Iar lupta ce trebuie dusă împotriva superstițiilor stă în aceea de a arăta norodului să știe și să cunoască lămurit că «creștinătatea și dreapta credință nu se cuprinde în fieștece obiceiuri»⁴⁸.

La părerea unui oarecare Serafim că e riscant a desrădăcina credințele deșarte, pentru a nu se dărîma dreapta credință, Țichindeal răspunde că «se poate credința cea deșartă săpa și desrădăcina, fără nici o primejdie, dacă se caută adevărul cu înțelegerea cea sănătoasă și cu inima curată». Criteriul este : conformitatea cu Sfînta Evanghelie, cu mintea cea sănătoasă (rațiunea) și cu folosul cel de obște»⁴⁹. El definește superstiția : «deșartă, adecă nebună și neînțeleaptă credere». «Multe a crede, la toate a crede și de spaimă și de frică a crede aceasta-și e credința adevărată» ? Superstițiosul se teme de necunoscut, de ceea ce n-a văzut «de aceea cu cît omul este mai prost mai neînțelegător și mai crud (copilăros) cu atît e mai mult îndeșert credincios...» «crede săracu bloj (otova) și ce e și ce nu e și ce a auzit și ce n-a auzit... acest lucru deșteaptă într-însul niște întunecări și tari simțiri : se sparie și de mare frică crede». Față de această goală credință, «credința cea luminată și înțeleaptă numai inima noastră poate a simți dulceața și mîngierea ce produce ea»⁵⁰.

45. Idem, p. 38.

46. Idem, p. 39.

47. Idem, p. 46.

48. Idem, pp. 78—79.

49. Idem, p. 82.

50. Idem, p. 85.

Autorul caută să explice și motivul pentru care superstițioșii țin cu habotnicie la obiceiuri, sărbători și ceremonii fără sens. Aceasta se întâmplă din cauză că superstițiosul nu are noțiunea clară a măsurii și discernământul calității : «cînd crede el va, sau mai mult, și, toate să creadă sau nemica». «De aceea cel cu credința deșartă dacă acele și acelea obiceiuri, ținemonii și praznice nu ține, el e fără de lege și fără de Dumnezeu, ce zicea credința cea deșartă (despre Hristos) acest om nu e dela Dumnezeu că nu păzește Sîmbăta».

«Dar slava binechivernisitorului cerului și al pămîntului ca prin filosofie a deschis ochii oamenilor, că cei luminați nu se întreabă care e de biserica răsăritului sau cea a apusului, ci care este bun, care este om, făcător de bine și de omenie și vrednic, că toate obiceiurile și ținemoniile fără de dragostea Evangheliei nu sînt nimica alta ci numai o credință deșartă»⁵¹.

Tichindeal vede temeiul ce-l îndeamnă a lupta împotriva superstițiilor în cuvîntul Mîntuitorului : «de te va sminti pe tine ochiul, scoate-l pre el» și zice : «nu e vorba aci de ochiul fizic, ci de obiceiuri și rînduieli cari ni se par sfinte și plecăciuni ce ni se par iubite, însă cum vedem și cunoaștem ele sînt protivnice înțelepciunii cei sănătoase și a folosului de obște»⁵².

Ca modalitate de a stîrpi din popor superstiția, ca și în Sinopsa lui Iacob Putneanul, «*Sfaturile înțelegerii cei sănătoase*» propune învățătura, căreia îi consacră o cuvîntare aparte, intitulată : «îmbătrînesc, totdeauna învățînd»⁵³, pentru că nici faptele bune nu se pot înfăptui fără luminarea minții, «izvorul faptelor bune este întruluminarea minții»⁵⁴.

Deși cartea se încheie cu sublinierea acestui principiu, am ales ca încheiere a rezumatului prea scurt al acestei valoroase cărți, programul de apostolat al luminării poporului, pe care autorul îl cuprinde în aceste cuvinte : «Prea înalta înțelepciune în ceriu să stea deasupra de stele, ca să desrădăcinez răutatea din lume : acestea sînt ostenelele mele»⁵⁵.

«*Sfaturile înțelegerii sănătoase*» poate fi considerat a fi un manifest al luptei ce trebuie dusă pentru luminarea poporului și desrădăcinarea ignoranței și a superstiției; care a căutat să înobileze conștiințele cărturarilor, pentru ca aceștia să răspîndească cît mai multă lumină, spre fericirea obștească și să dea valoroase directive acelor care sînt puși să servească poporul în mod intelectual. Figurile retorice utilizate de autor nu sînt decît aripi ale concepțiilor sănătoase, realiste, servind progresului cu privire la această carte. Este și aceasta un document important, ce adevărește că Biserica este în slujba luminării poporului nostru.

51. Idem, pp. 86—87.

52. Idem, p. 95.

53. Idem, p. 90.

54. Idem, p. 167.

55. Idem, p. 95.

Mai arătăm aici și despre «*Hristoitia — sau bunul moral al creștinilor*» — care cuprinde 13 cuvinte foarte folositoare de suflet, așezate pentru îndreptarea relexor obiceiuri ale creștinilor», a lui Nicodim Aghioritul, tradusă de monahii Iona și Antonie din Sfântul Munte Athos, București 1937. Cartea cuprinde una din omiliile ce tratează problema superstițiilor, cu competența unui teolog consumat.

Cuvîntul IX al acestei lucrări omiletice cuprinde învățătura împotriva superstițiilor, sub titlul: «Că nu trebuie creștinii ca să facă vrăjitorii nici să uneltească vre-un fel de vrăjire».

În introducerea cuvîntării, autorul evocă durerea suflească a profetului Ieremia (IX, 1) pentru a deplînge înjosirea unor creștini de a crede și a recurge la practicile superstițioase, nesocotind harul mîntuirii și biruința Mîntuitorului asupra întunericului, a diavolului și a lucrărilor sale ⁵⁶.

Urmează expunerea feluritelor credințe și practici superstițioase, care după părerea Sfîntului Nicodim, își au izvorul în magie sau vrăjitorie, «învățătură și practică ocultă, cu rol de oracol și scopul de a schimba stările firești ale lucrurilor». Origina ei se pierde în negura vremilor la vracii cititori în stele, la vrăjitorii egipteni, chaldeeni și romani ⁵⁷.

Rînd pe rînd, sînt trecute în revistă credințele deșarte ca ghicitul ce pretinde prevestirea viitorului din citirea în palmă și din alte semne, ca zborul păsărilor, întîlnirea cu persoane în uniformă de culoare neagră sau cu animale de culori extreme (miel alb sau negru), pășirea cu piciorul drept sau stîng, visuri, zile anumite, ceasuri bune sau rele; ghicirea cu cărțile sfinte prin deschiderea lor la întîmplare, lipirea leanelor pe icoane etc. O nuanță științifică — zice autorul — ia superstiția ghicitului prin calcule și practici astrologice, matematici, meteorologice și seismologice.

Mai stranii decît concepțiile sau credințele superstițioase sînt practicile «fermecătorilor», care prin amestecarea a felurite otrăvuri și sucuri vegetale, de cele mai multe ori otrăvitoare, înșeală buna credință a naivilor, speculîndu-le banii și chiar viața, în schimbul întoarcerii iluzorii a unei iubiri neîmpărtășite, a vindecării unor boli, practici care condamnă pe cel care se încrede în ele la agravarea stării sale trupesti și sufletești ⁵⁸.

Șirul acestor practici pare nesfîrșit, autorul le amintește «doar pe cîteva», pentru a arăta nebunia, necuviința și păgînatatea acestor fără-delegi nerușinate, pentru a le putea combate ⁵⁹.

În acest scop, el aduce o serie de mărturii din Vechiul și Noul Testament, ca și din Cartea VII a Așezămintelor Sfînților Apostoli și din Sfin-

56. *Hristoitia sau bunul moral al creștinilor*, care cuprinde 13 cuvinte foarte folositoare de suflet pentru îndreptarea relexor obiceiuri ale creștinilor, de pururea pomenitul și prea înălțatul dascăl Nicodim Aghioritul, Buc. 1937, traducere de monahii Iona și Antonie din Sf. Munte Athos, p. 303.

57. Idem, p. 304.

58. Idem, p. 306.

59. Idem, p. 320.

ții Părinți, ca : Sfântul Ioan Gură de Aur, Sfântul Chiril al Ierusalimului și Sfântul Grigore de Nazianz.

Concluzia acestor mărturii este deosebit de importantă : practicile superstițioase sînt identice cu slujirea diavolului. Motivul căderii în credulitatea superstiției este tocmai uitarea făgăduinței pe care creștinii au făcut-o la sfântul botez de a se lepăda de satana și de toate lucrurile lui ⁶⁰.

De aceea, practicile superstițioase sînt lucruri «antichristice» ⁶¹, iar creștinii care se ocupă cu acestea, se exclud singuri din comunitatea creștinilor, căderea lor persistentă este, după cuvîntul Sfîntului Ioan Gură de Aur, aproape ireparabilă ⁶².

Analizînd părerile celor care practică superstiția, pentru a le combate, autorul le reduce la trei, și anume : dorința de a se tămădui de boale prin orice mijloc ; curiozitatea de a afla viitorul și lucrurile ascunse ; îmblînzirea diavolilor prin vrăjitorie, ca aceștia să nu le mai facă nici un rău. La acestea, se adaugă afirmația unora, că practicile superstițioase nu au nimic împotriva lui Dumnezeu, ci dimpotrivă, folosesc numele lui Dumnezeu și al sfinților, — afirmație pe care autorul o califică drept «blasfemie și necinstire a lui Dumnezeu» ⁶³.

Toate aceste motive, Sfântul Nicodim Aghioritul le risipește cu argumente raționale și scripturistice și din Sfinții Părinți ; amintim doar cîteva : ignoranța și răutatea nu pot fi mijloace de tămăduire ⁶⁴. Superstițiile au un substrat de vicleșug și înșelătorie : «vrăjitorii și dracii nu vindecă, în adevăr, ci în nălucire» ⁶⁵, pentru a pierde sufletul omului.

Cine se încrede în superstiții, dovedește lipsă de încredere în Dumnezeu. Diavolul — ca ființă privită ca și oamenii — nu poate cunoaște cele ce aparțin liberului arbitru și adîncului inimii omului, iar ca ființă pervertită, chiar de ar cunoaște adevărul, nu mărturisește voluntar, ci numai silit. De altfel, nici diavolii și nici vrăjitorii nu sînt atotștiutori, ci din cauza necredinței creștinilor și din încrederea oarbă în superstiție, ca și din viața păcătoasă a creștinilor, superstițiile ajung să se confirme ⁶⁶.

Cît privește ghicirile și arătarea presupuselor comori ascunse, cu ajutorul practicii și oracolelor superstițioase, autorul *Hristoitiei* afirmă că «pe lingă faptul că această îndeletnicire este o sfruntată înșelătorie, care s-a dovedit ca atare, este și o faptă nedemnă de un adevărat creștin, a cărui comoară este numai produsul realizat din osteneala mîinilor» ⁶⁷.

Creștinii nu trebuie să se teamă de diavol, pentru că după întruparea Domnului, el nu are nici o putere ; lucrarea lui este fără rost și fără

60. Citează pe Sf. Grigore de Nazianz în *Cuvinte pentru botez, Hristoitia*, p. 318.

61. *Hristoitia*, p. 320.

62. Idem, p. 322.

63. Idem, p. 327.

64. Idem, p. 324.

65. Idem, p. 325.

66. Idem, p. 337.

67. Idem, p. 340.

sens⁶⁸. Singura lui putere este înșelăciunea și amăgirea. De aceea, de noi depinde : «dacă noi voim el se face mare, dacă nu voim, el se face mic»⁶⁹.

În încheiere, *Hristoitia* arată că credințele deșarte și practicile superstițioase atrag după sine primejdia osîndeii din partea lui Dumnezeu, a Bisericii și a Statului. Din partea lui Dumnezeu, superstițioșii se pedepsesc singuri, căci se depărtează de Dumnezeu și de adevărata legătură a omului cu Dumnezeu, ceea ce aduce cu sine lipsirea de ajutorul și harul divin. Din partea Bisericii, lipsirea de împărtășire cu Sfintele Taine, excomunicarea sau caterisirea, iar din partea Statului, sancțiunile legilor, care apărînd sănătatea spirituală și morală a cetățenilor, osîndesc practicile superstițioase ca atentat la viața societății⁷⁰.

Omilia se încheie cu icoana înfricoșatei judecăți, unde Mîntuitorul, pe credincioșii care s-au ferit de superstiții, îi va răsplăti cu fericirea veșnică, iar pe cei ce s-au lăsat seduși de această rătăcire diavolească, îi va revendica pentru sine diavolul, lăudîndu-se cu îndărătnicia nesupunerii și a despărțirii noastre de Hristos⁷¹.

La aceasta se adaugă încă un apel înflăcărat adresat creștinilor să se păzească de această rătăcire, pentru dragostea lui Dumnezeu și pentru mîntuirea sufletelor noastre. Cuvîntul IX din *Hristoitia* este unul din cele mai reprezentative omilii antisuperstițioase ale Bisericii Ortodoxe în general, căci Sfîntul Nicodim Aghioritul a cuprins în acest cuvînt toată atitudinea întregii Biserici Ortodoxe, susținută prin mărturiile și cuvintele celor mai însemnați Sfinți Părinți ai Bisericii Ortodoxe, a dispozițiilor canonice și a legilor politice bisericești apărute în decursul timpului. Fiind și o lucrare destul de recentă, poate fi și astăzi folosită cu mult folos de preoții și credincioșii Bisericii noastre.

*

După expunerea sumară a celor mai reprezentative lucrări omiletice de luptă împotriva superstițiilor, ne dăm seama că aceste scrieri și încercări au fost un izvor de inspirație pentru predicatorii Bisericii Ortodoxe Romîne, de a lupta împotriva obscurantismului și a superstițiilor. De aceea, putem conchide că de la începuturile ei și pînă în zilele noastre, Biserica nu s-a întrelăsat și nu se întrelasă de a lupta cu toată vigoarea împotriva erorilor și a superstițiilor de tot felul. Această atitudine este ajutată astăzi foarte mult de cuceririle științifice și de instituțiile culturale și de învățămînt care au preluat și duc la bun sfîrșit această grijă, prin lichidarea analfabetismului, a ignoranței și a acestor apariții bolnăvicioase ale spiritului uman : superstițiile.

Aceasta nu absolvă însă pe predicatorii Bisericii Ortodoxe Romîne de a continua lupta tradiționalistă a Bisericii împotriva erorilor și su-

68. Idem, p. 342.

69. Idem, p. 344, cf. Sf. Ioan Gură de Aur.

70. Idem, p. 355.

71. Idem, p. 363.

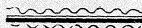
perstițiilor. Acestea îmbracă astăzi forme noi : spiritismul, științele oculte, teozofia, scientismul, mosmorismul și alte multe «trouvailisme», pe lângă formalismul sec al unor practici religioase și bat zilnic la ușa Bisericii și la inimile credincioșilor. Acestea sînt alimentate de superstiție și sînt rod al obscurantismului.

Există «credincioși» care interpretează subiectiv nu numai Sfînta Scriptură, ci și formele de cult ale Bisericii Ortodoxe care puse în legătură cu interesele personale, meschine și egoiste, dau naștere la manifestări superstițioase ce pun în pericol prestigiul manifestărilor religioase sănătoase ale Bisericii Ortodoxe. Acești falsi credincioși dăunează și Bisericii și societății într-un mod cît nu se poate mai deplorabil.

Studii bine documentate și privite din toate ramurile teologiei, publicate de profesorii noștri de la Institutul Teologic Universitar⁷², formează un prețios izvor de inspirație pastorală și omiletică.

De aceea, clerul este chemat să depărteze acest flagel al superstițiilor de la cele mai mici și neînsemnate apariții, pînă la cele mai grosolane manifestări ale lor, combătîndu-le fără preget, în acțiunea de combatere, folosind tezaurul bogat al scrierilor antisuperstițioase ale Bisericii Ortodoxe Romîne, care este mult mai bogat și mai vast decît am putut să-l arătăm în încercarea de față.

Predicile Bisericii noastre, și astăzi ca și în trecut, trebuie să îndeplinească slujba de luminare a credincioșilor, aducînd la cunoștință însemnătatea liturgică și simbolică a slujbelor bisericesti și a rugăciunilor particulare, arătînd primejdia ce rezultă din recurgerea la credințe și practici superstițioase pentru împlinirea dorințelor și nevoilor lor.

72. Diacon Prof. N. I. Nicolaescu, *Cheia interpretării istorice a Apocalipsului*; Diacon Prof. Em. Vasilescu, *Religie, superstiție, ocultism, spiritism și teosoție*; Pr. Prof. Vl. Prelipcean, *Profeți și profeții false după Vechiul Testament*; Pr. Prof. Petru Rezuș, *Criteriul revelațiunii divine și combaterea falselor teofanii*; Pr. Asis. Haral. Cojocaru, *Legislația economică a Bisericii Ortodoxe față de superstiții, magie, vrăjitorie și obscurantism*, toate în revista «Studii Teologice», seria II, an. 1949, nr. 5—6.

CATALOGUL MANUSCRISELOR
DIN
BIBLIOTECA PATRIARHIEI ROMÎNE ¹

100

SF. DIMITRIE AL ROSTOVULUI, Cronograf ²

Sec. XIX (1832—1833); hîrtie; 2 f. hîrtie de Vorsatz + 280 f. + 2 foi hîrtie de Vorsatz; 28×19; 25 rînduri pe pagină; scriere cursivă, cu cerneală neagră; titlurile, colontitlurile și inițialele cu cerneală roșie; un singur condei al *monahului Rafail* de la Căldărușani; corecturi de la prima mînă; legătură veche în piele. A aparținut Mănăstirii Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă: pe cotor, «Manus. 91», în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2262.

1. f. 1—5. Scară a lucrurilor care întru aciastă carte să află.

f. 5v—8v. Albe.

2. f. 9—14v. Predoslovie = *Hronograf*, p. 1—7.

3. f. 15—36. Întru slava lui Dumnezeu unuia în Troiță, întru cinstea Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu și a tuturor sfinților, o începem cărțuliia Scrierii anilor, carea le spune în scurt faptele și lucrurile de la începutul facerii lumii pînă la nașterea lui Hristos, fiind adunată din dumnezeiasca Scriptură de la feluri de scriitori de ani și scriitori de istorii, grecești, slavenești, rîmlenești, leșești, ovreești și alții = *Ibidem*, p. 9—39.

f. 36v. Albă.

4. f. 37—41. Hronologhia sau numărare a anilor după bibliile cele slovenești și după hronografurile cele rusești scrise cu mîna; așijderea

1. Continuare din numărul 5—6, anul XV (1963).

2. Peste trei ani, în 1837, harnicii tîlcuitori de la Minăstirea Neamțu tipăresc Hronograful sfîntului Dimitrie al Rostovului: *Întru slava Sfintei și Cei deoșîntă și de Viață Făcătoarei și nedespărțitei Treimi: a Tatălui, a Fiului și a Sfîntului Duh, s-au tipărit acest Hronograf, adecă numărare de ani, în zilele binecredinciosului Domn Mihail Grigoriu Sturza Voevod, cu blagoslovenia Preașfinții sale Chirio Chir Veniamin Mitropolit Sucevi și Moldaviei, prin osîrdia preacuvioșiei sale Chir Mardarie arhimandritul și starețul sfințelor Monastiri Neamțul și Secul, În tipografia sfîntei Monastiri Neamțul, la anul 1837, Aprilie 14. 2 f.+428 p.+54 p. Tipăritura aceasta are altă traducere decît manuscrisul nostru. În lipsa originalului Cronografului, identificările le fac după ediția de la Neamțu, citată mai jos: *Hronograf*.*

și după cele grecești și după cele rîmlenești, de la începutul facerii lumii pînă la nașterea lui Hristos, întru care arătată să face neunirea sau împreună glăsuirea scriitorilor anilor și să dovedește cum că nu iaste desăvîrșită cunoaștere și încredințare în care an nașterea lui Hristos au fost = *Ibidem*, p. 40—46.

5. f. 41—46. După trecerea prin Marea Roșie = *Ibidem*, p. 46—53.

6. f. 46—47. Împărăția Israiltenilor = *Ibidem*, p. 53—55.

7. f. 47—52v. Începutul bisericii lui Solomon = *Ibidem*, p. 55—62.

8. f. 52v—55v. Cea întru Vavilon mai de pre urmă robire și a Ierusalimului risipire = *Ibidem*, p. 62—65.

9. f. 55v—56v. Împărății Persidei = *Ibidem*, p. 66—67.

10. f. 56v—58. Împărății Eghiptului = *Ibidem*, p. 67—69.

11. f. 58—59. Altă numărare a anilor = *Ibidem*, p. 70—72.

12. f. 59—61. Iarăși împărați în Ierusalim = *Ibidem*, p. 72—74.

13. f. 61v—62v. Întru întîia mie, faptele sau lucrurile sutei întîia = *Ibidem*, p. 74—76.

14. f. 63—65. Întru întîia mie, faptele sau lucrurile sutei a doao = *Ibidem*, p. 76—79.

15. f. 65—72v. Întru întîia mie, faptele sau lucrurile anilor sutei a treia = *Ibidem*, p. 79—87.

16. f. 72v—75v. Întru întîia mie, faptele sau lucrurile anilor sutei a patra = *Ibidem*, p. 87—91.

17. f. 76—77v. Întru întîia mie, faptele sau lucrurile anilor sutei a cincea = *Ibidem*, p. 91—93.

18. f. 78—80v. Întru întîia mie, faptele anilor sutei a șase = *Ibidem*, p. 93—96.

19. f. 81—87. Întru întîia mie, faptele anilor sutei a șaptei = *Ibidem*, p. 97—104.

20. f. 87v—92. Întru întîia mie, faptele anilor sutei opta = *Ibidem*, p. 104—109.

21. f. 92v—96. Întru întîia mie, faptele anilor sutei a noao = *Ibidem*, p. 109—113.

22. f. 96—98v. Întru întîia mie, faptele anilor sutei a zece = *Ibidem*, p. 113—116.

23. f. 99—102. Întru a doa mie, faptele anilor sutei întîia = *Ibidem*, p. 116—120.

24. f. 102v—106v. Întru a doao mie, faptele anilor sutei a doao = *Ibidem*, p. 120—125.

25. f. 106v—108v. Întru a doa mie, faptele și lucrurile sutei a treia = *Ibidem*, p. 125—127.

26. f. 109—110v. Întru a doa mie, faptele [și] lucrurile anilor sutei a patra = *Ibidem*, p. 128—130.

27. f. 111—112v. Întru a doaoă mie, faptele și lucrurile anilor sutei a cincea = *Ibidem*, p. 130—132.

28. f. 113—116v. Întru a doa mie, faptele și lucrurile anilor sutii a șasea = *Ibidem*, p. 132—136.

29. f. 117—119v. Întru a doa mie, faptele sau lucrurile anilor sutii a șaptea = *Ibidem*, p. 137—140.

30. f. 119v—126v. Întru a doaoă mie faptele sau lucrurile anilor sutei a opta = *Ibidem*, p. 140—148.

31. f. 126v—134. Întru a doa mie, faptele anilor sutei a noao = *Ibidem*, p. 148—156.

32. f. 134—136. Întru miia a doa, faptele anilor sutei a zecea = *Ibidem*, p. 156—159.

33. f. 136v—139v. Întru a treia mie, faptele anilor sutei întâia = *Ibidem*, p. 159—163.

34. f. 140—143. Întru a treia mie, faptele anilor sutei a dooa = *Ibidem*, p. 163—167.

35. f. 143—155v. Întru a treia mie, faptele anilor sutei a treia = *Ibidem*, p. 167—182.

36. f. 155v—156v. Întru a treia mie, faptele anilor sutei a patra = *Ibidem*, p. 182—184.

37. f. 157—158. Întru a treia mie, faptele anilor sutei a cincea = *Ibidem*, p. 184—186.

38. f. 158v—160. Întru a treia mie, faptele anilor sutei a șase = *Ibidem*, p. 186—188.

39. f. 160—164v. Întru a treia mie, faptele anilor sutei a șaptea = *Ibidem*, p. 188—193.

40. f. 165—170v. Întru a treia mie, faptele anilor sutei a opta = *Ibidem*, p. 194—200.

41. f. 170v. De aicea îndoită istorie să începe : bisericiască și din-afară adecă mirenească sau politiciască = *Ibidem*, p. 200.

42. f. 170v—171v. Începutul Vaviloneștii împărății și al monarhiilor Asiriianilor = *Ibidem*, p. 201.

43. f. 171v—173v. Întru miia a treia, faptele anilor sutei a noao = *Ibidem*, p. 202—204.

44. f. 173v—176v. Întru miia a treia, faptele anilor sutei a zecea = *Ibidem*, p. 204—207.

45. f. 176v—179v. Întru miia a patra, faptele anilor sutei întâia = *Ibidem*, p. 208—211.

46. f. 179v—183. Întru a patra mie, faptele anilor sutei a doaa = *Ibidem*, p. 211—216.

47. f. 183—188v. Întru a patra mie, faptele anilor sutei a treia = *Ibidem*, p. 216—222.

48. f. 188v—207. Întru a patra mie, faptele anilor sutei a patru = *Ibidem*, p. 222—243.

49. f. 207—280v. Întru miia a patra, faptele anilor sutei a cincea = *Ibidem*, p. 243—324³.

3. Cronograful sfântului Dimitrie al Rostovului continuă cu «Faptele anilor de la miia a patra și suta a șasea» (op. cit., p. 324—412) și cu «Istorie din afară și vasne elli-nești spre mustarea păgînătății lor, ce să afla în zilele lui Avraam, Isaac și Iacov și mai încoace» (Op. cit., p. 412—428), pe care manuscrisul nostru nu le are traduse.

Însemnări de la prima mină :

f. 108v. *Rafail monahu am scris, 1832 maiu 20.*

f. 280v, la sfîrșitul manuscrisului : *Scrisă de Rafail monahul din porunca Sfîntiei Sale părintelui arhim[andrit] și starițu al sfintei mî-năstiri Căldărușani/ Chirio Chir Dositie, la l[ea]t 1833, fevr[uarie] 17.*

101

Pentru botezul ereticilor

Sec. XVIII (1796) ; hîrtie ; 138 foi ; 23×16,5 ; 16 rînduri pe pagină ; scriere cursivă cu cerneală neagră ; titlurile și inițialele cu cerneală roșie ; un frontispiciu simplu, din peniță, cu cerneală neagră pe foaia 2 ; pe marginea manuscrisului, indicația izvoarelor ; un singur condei ; legătură veche în piele. A aparținut Minăstirii Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă : pe cotor, 119 și 158 ; în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2301.

f. 1—1v. Albă.

1. f. 2—2v. **Că pre toți eriticii să cuvine a-i boteza pre cei ce nu s-au botezat duple amîndoaă stăpîneștile porunci, duple cea înnaintea în-vierii adegă, și duple cea după înviare.**

Inc. Drept iaste cuvîntul cel pentru a boteza pre cei ce nu s-au botezat.
Sf. Pentru a boteza pre unii ca aceștea.

2. f. 2v—4. **Porunca stăpînească cea mai nainte de înviare.**

Inc. De nu să va naște cineva din apă.
Sf. Că întocma iaste paguba. Și cealealalte.

3. f. 4—10v. **Porunca stăpînească cea după înviare.**

Inc. Deci mergînd învățați toate neamurile.
Sf. Cu ajutoriul lui Dumnezeu să vor dezlega.

4. f. 10v—21v. **[Răspuns cătră cea dintii].**

Inc. Deci de la cea dintii începînd așa zicem : Cum că multe sînt însemnă-rile graiului acestuia, botez.
Sf. Din destul sînt ceale cătră punerea înnainte cea dintii.

5. f. 21v—56v. **Răspuns cătră cea de a doaoa.**

Inc. Iară cătră cea de a doaoa, carea era că de să va da că sînt de nevoie.
Sf. Carele face voia Domnului decît mii carii fac fără de leage.

6. f. 56v—63v. **Răspuns cătră cea de a treia.**

Inc. Mai leasne ar fi a răspunde cătră cea de a treia pricină.
Sf. Aceastea adegă în scurt și cătră cea de a treia.

7. f. 63v—95v. **Răspuns cătră cea de a patra.**

Inc. Iară cătră cea de a patra, care era că și soboară.
Sf. Că nu sînt de nevoie ceale trei afundări.

8. f. 95v—121. **Răspuns la a cincea pricină.**

Inc. A cincea carea ne pun noaoă înnainte spre surparea.
Sf. Ceale aseamenea arătat va rîndui.

9. f. 121—124v. **Răspuns cătră punerea înnainte cea de a șasea.**

Inc. Iară a șasea ce să pune înnainte de cei protivnici.
Sf. Fiește carele ce întru dînsa să nădăjduiasțe va zice.

10. f. 125—137v. Răspuns către a șaptea punere înaintea.

Inc. Iară a șaptea după toate și mai pre urmă de la cei înprotivnici.*Sf.* Spre întărirea stropirii și a turnării aciastă pricină a celor ce aduc cuvinte înprotivă.

f. 138—138v. Albă.

Însemnări de la prima mină :

f. 137v la sfîrșitul manuscrisului : 1796 Oct[omvrie], apoi în criptogramă numele copistului : *АВНО ЧЕЦЛАЧАН.*

Însemnări posterioare :

f. 2, pe marginea de jos a foi : *De obște a sf[inte]i Mîn[ăstiri] Că[l]d[ărușani].*

102

Viața sfintului Vasile cel nou și Vămile văzduhului ⁴

Sec. XVIII ; hîrtie ; 1 f. hîrtie de Vorsatz+126 foi⁵+1 f. hîrtie de Vorsatz ; 23×17 ; 20 rînduri pe pagină ; scriere cursivă, cu cerneală neagră ; titlurile, colontitlurile, inițialele, numerele paginatiei și majoritatea corecturilor de la prima mină, cu cerneală roșie ; un singur condei ; corecturi de la prima mină și de la mini posterioare ; legătură veche în piele. A aparținut Mănăstirii Căldărușani. Numere vechi de bibliotecă : pe cotor, 103 ; în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2328.

f. 1. Însemnări posterioare.

f. 1v. Albă.

I. f. 2—28. Viața prea cuviosului părintelui nostru Vasilie cel Nou, scrisă de Grigorie ucenicul lui, cel din cetatea cea mare a T[a]rigradului, a căruia ⁶ pomenire să săvîrșăște în luna lui Martie în 25 de zile.*Inc.* În zilele bine credincioșilor împărați ai grecilor Leon prea înțeleptul.*Sf.* Și Vasilie de la moarte am fost izbăvit.

f. 28. Pină aicea Grigorie.

II. f. 28—29. Pomenirea sfintei Teodorei, dechemvrie în 30 de zile au adormit. Din prolog slovenesc tipărit la Stelița Moscului, list 90, 80 (sic) la anii 7802 (sic).

Inc. Întru acea vreme, cea mai sus pomenită fericita Teodora.*Sf.* Unde o va vedea pre cea ce s-au mutat de la noi.

III. 1. f. 29—37. Videnia sfintului Grigorie pentru Teodora.

Inc. Deci întru aceeaia noapte culcîndu-mă eu pre patul meu.*Sf.* Ceale din văzduh ai vămii cei dințiiu.

2. f. 37—38. Vama 1. Pentru vorbe deșarte.

Inc. La carea să întrebă păcatele cuvintelor.*Sf.* Părintelui nostru Vasilie și m-au răscumpărat.

4. Altă versiune decît versiunea rominească a lui Rafail Protosinghelul, tipărită la Rîmnice în 1816, și retipărită apoi în mai multe rînduri.

5. Ms. are și paginație originală, de la 1 la 123.

6. Pe marginea foi : *Adecă Vasilie cel Nou.*

3. f. 38—39. Vama 2. Pentru minciuni.

Inc. Și am purces de acolo mai sus.

Sf. În dreptul acelor păcate puind m-au răscumpărat.

4. f. 39—40. Vama 3. De judecată și de clevetire.

Inc. Și suindu-ne mai sus fără de primejdie.

Sf. M-au răscumpărat sfinții îngeri.

5. f. 40—43. Vama 4. Pentru înbuibarea pîntecelui.

Inc. Și îndată să suiră cu mine mai sus.

Sf. La altă vamă ce să zice lenevire.

6. f. 43—43v. Vama 5. De lenevire.

Inc. Unde să întreabă toate zilele și ciasurile.

Sf. Fiind eu răscumpărată, am fost luată mai sus.

7. f. 43v. Vama 6. De furtişag.

Inc. Și am mers pă la vama furtişagului.

Sf. Foarte mici din nepriceapere.

8. f. 44. Vama 7. De iubirea de argint.

Inc. De acolo am venit la vama iubirii de argint.

Sf. Cu toată inima celor ce trebuia.

9. f. 44—44v. Vama 8. De camătă.

Inc. Și încă suindu-ne mai sus.

Sf. Mulțămind lui Dumnezeu.

10. f. 44v. Vama 9. A nedreptății.

Inc. Și am ajuns la vama nedreptății.

Sf. Puțin cevași dînd, reapede trecurăm.

11. f. 44v—45. Vama 10. De zavistie.

Inc. Și am ajuns la vama ce să numește de zavistie.

Sf. Și ne-am suit mai sus bucurîndu-ne.

12. f. 45—45v. Vama 11. De mîndrie.

Inc. Prin același chip trecurăm și vama mîndriei.

Sf. Și am fos slobodă.

13. f. 45v—46. Vama 12. De rînie și de iuțime.

Inc. Deci am ajuns la altă vamă.

Sf. Prea cuviosului părintelui nostru Vasilie.

14. f. 46—48. Vama 13. De pizmă.

Inc. După aciasta ne-au stătut noao înaintea.

Sf. Am intrat în vama cea de ucidere, adică tilhărească.

15. f. 48v. Vama 14. A uciderii.

Inc. Intru carea să întreabă nu numai tilhăriia.

Sf. Și trecurăm nevătămați.

16. f. 48v—50v. Vama 15. De farmece, de descîntece și de șopte drăcești.

Inc. Și trecînd noi vama farmecilor.

Sf. Căruia mult l-au sluijt cu osîrdie.

17. f. 50v—51v. Vama 16. A curviei.

Inc. Așa vorbind noi am ajuns la vama curviei.*Sf.* Am scăpat de primejdia cea cumplită și am purces.

18. f. 51v—52. Vama 17. De preacurvie.

Inc. De aici am ajuns la vama cea de preacurvie.*Sf.* Și luîndu-mă m-au dus mai sus.

19. f. 52—53v. Vama 18. De sodomie.

Inc. Și ne-am apropiat de vama cea de sodomie.*Sf.* Acestea grăind îngerii către mine.

20. f. 53v—54. Vama 19. A eresurilor.

Inc. Intrăm în vama eresurilor.*Sf.* Nu eram departe de porțile ceale cerești.

21. f. 54—61v. Vama 20. A nemilostivirii și a înpietririi.

Inc. Ci și încă ne-au mai întîmpinat dureri reale.*Sf.* Și de nevoile ce li să întîmpla îi izbăvia.

IV. f. 61v—124v. Îndoița sau cugetarea sfîntului Grigorie pentru evrei, cum că binecred și putea-vor aceia să se mîntuiască au peri-vor ? S-au scris din mineiul cel slovenesc.

1. 61v—67. [Predoslovie].

Inc. Intru una din zile șezînd eu în chilița mea și tăcînd.

2. f. 67. Întrebarea lui Grigorie către Vasilie cel Nou.

3. f. 67v—69. Vedeniia lui Grigorie cea foarte minunată și înfricoșată. Pentru judecată.

4. f. 69v—70v. Pentru aceeaia cum au văzut Grigorie Ierusalimul cel de sus, carele iaste Sionul maica tuturor cetăților cea nefăcută de mîna.

5. f. 70v—75v. Tîlcuire de la înger pentru cetate.

6. f. 75v—76. Evreii carii dupre leage au slujit.

7. f. 76—79. Aceștea sînt evreii cei închinători de idoli.

8. f. 79—82v. Creștinii văzînd cinstita cruce să bucură.

9. f. 82v—85v. Aicea iaste mîniia lui Dumnezeu...

10. f. 85v—86. Întîiu au intrat Prea Sfînta Născătoarea de Dumnezeu.

11. f. 86. Ciata apostolilor celor doisprezece.

12. f. 86—86v. Ciata apostolilor celor șaptezeci.

13. f. 86v. Tînguirea păcătoșilor.

14. f. 86v—87. Ciata mucenicilor.

15. f. 87. Ciata mărturisitorilor lui Hristos.

16. f. 87. Ciata ierarhilor.

17. f. 87—87v. Ciata înfrîntorilor.

18. f. 87v. Ciata preacuvioșilor călugări.

19. f. 87v. Ciata preacuvioaselor mueri.

20. f. 87. Ciata sfintelor mueri cernite.

21. f. 87v—88. Ciata sfintelor mucenițe.

22. f. 88. Ciata sfinților și dreptilor, de bărbați și de mueri.
23. f. 88. Ciata sfinților strămoși.
24. f. 88—88v. Ciata feciorealnicilor.
25. f. 88v. Ciata prorocilor.
26. f. 88v—89. Cei ce s-au mîntuit prin pocăință.
27. f. 89—89v. Moisi și Aaron.
28. f. 89v. Cei ce înaintea potopului au plăcut lui Dumnezeu.
29. f. 89v. Dreptii cei din limbi.
30. f. 89v—90. Cei nebuni pentru Hristos.
31. f. 90. Cei ce au plîns.
32. f. 90. Cei smeriți cu inima.
33. f. 90. Cei ce drept au judecat și fără de mită.
34. f. 90—90v. Milostivii.
35. f. 90v. Blînzii.
36. f. 90v—91. Cei izgoniți pentru dreptate.
37. f. 91. Cei ce au păzit curăția cea trupească.
38. f. 91—92v. Creștinii cei căsătoriți, carii nu și-au spurcat pa-
tul lor.
39. f. 92v. Aicea iaste mîniia lui Dumnezeu...
40. f. 92v—93. Cei ce s-au lepădat...
41. f. 93. Tîlharii și ucigașii.
42. f. 93. Preacurvarii.
43. f. 93—93v. Curvarii cei prea spurcați.
44. f. 93v—94. Fermecătorii și vrăjitorii și cei ce fac păcatul So-
domului și cei ce fac malachia și descîntecele.
45. f. 94. Creștinii cei ce au făcut curvie cu dobitoace.
46. f. 94. Carii s-au omorît însuși pre sine.
47. f. 94—94v. Pizmătareții cei mînioși și furii și luitorii de mită.
48. f. 94v. Preoții cei clevetitori.
49. f. 94v—95. Lacomii cei mînioși.
50. f. 95v. Mincinoșii și călcătorii de jurămint, jurătorii și cleve-
titorii.
51. f. 95v—96v. Iubitorii de curvii, cei din cinul cel sfințit, episcopii,
preoții, diaconii, ipodiaconii, ceteții, cîntăreții.
52. f. 96v—98. Călugării cei neplecați și negrijelivi pentru mîntuire,
sau și curvie făcînd, slujind patimilor.
53. f. 98—99. Cei ce au făcut milostenie, iară de păcate nu s-au po-
căit.
54. f. 99—99v. Pruncii creștinilor cei nebotezați.
55. f. 99v—100. Blestematul Arie și cei de un cuget cu el.
56. f. 100—100v. Machedonie.
57. f. 100v—101v. Nestorie hulitoriul Născătoarei de Dumnezeu.
58. f. 102—105v. Cei ce au răstignit pre Hristos.
59. f. 105v—106v. Tiranii cei păgînești, Dioclițian și alții.

60. f. 106v—107. Sfirșitul judecății lui Dumnezeu ceii înfricoșate și tuturor celor ce s-au zis mai sus.

61. f. 107—107v. Darul Preacestii.

62. f. 107v—108. Dăruirea apostolilor celor 12.

63. f. 108. Dăruirea apostolilor celor 70.

64. f. 108—109v. Vederea cum au văzut Sfinta Sfinților cea ce-rească.

65. f. 109v—119. Taina cea noao.

66. f. 119—121v. Aicea au venit întru sineși sfântul Grigorie.

67. f. 121v—124v. [Sfirșitul lucrării].

Sf. Unul ca acela va câștiga odihna bunătaților și îndulcirea cea veacinică, cu darul.. Amin.

V. f. 125—125v. Adaosul pentru încredințarea vedeniei.

Inc. Vă rog dară pre voi fraților și părinți.

Sf. Și să la folos dintru acestea. Amin.

Însemnări posterioare :

Pe foaia albă de pe hîrtiea de Vorsatz de la început, pe f. 1 și pe f. 126, o mină ne-a lăsat niște stihuri, nu lipsite de frumusețe :

Foaia albă de pe hîrtiea de Vorsatz :

*Domnul Hristos poruncește,
Către apostoli grăește :
Poruncă întîiu și noao
O dau tuturoră voao,
Ca-ntre voi să vă iubiți
De veți să-mi fiți ucenici.
Mai zice la o-ntrebare
Ce i-au făcut oarecare,
Că legea și proroci
Să-nchee-n doao porunci :
Să iubești pre Dumnezeu
Și pre aproapele tău.*

f. 1

*De vei legea să-nplinești
Cată ca să dobîndești
Dragostea lui Dumnezeu
Printr-a vecinului tău.
Să-l cînstezi purure-n față,
Să-l lauzi cînd nu-i de față,
Să-i slujești la trebuință
Cu cînte și cu credință.
Acestea de le-i păzi
Foarte te vei folosi.*

Apr[ilie] 24.

f. 126

Omul ca iarba, zilele lui
 Să trece ca floarea cîmpului.
 O, omule, creștinule,
 Adu-ți aminte de moarte !
 Și-i să dai seama de toate
 Cîte-ai făcut în viață,
 C-or să stea toate de față.
 Ci iartă pre fieșcare
 Dă greșala cît dă mare,
 Ca să fii și tu iertat
 De Dumnezeu cel prea-nalt.
 Pre altul nu osîndi
 Ori de ce stare va fi,
 Ca să nu fii osîndit
 De cela ce te-au zidit.
 Nici odată c-am tăcut
 Ieu unul nu m-am căit ;
 Iar pentru căci am vorbit
 De multe ori m-am căit.
 1812, April[ie] 24.

Urmează iscălitura versificatorului, pe care D. Furtună, *Op. cit.*, p. 98, o citește : «*Dositeiu Arhimandrit*».

Altă mînă :

f. 125, pe marginea de jos a foi : 1813 maiu 17, scris-am în zilele mării sale Ioan Gheorghiu Caragia vvd, întru întaia domnie.

Pe foaia albă a hîrtiei de Vorsatz de la sfîrșit : 1813 iunie 20, scris-am în zilele mării sale Ioan Caragia vvd, la întăia domnie, când și dumnealui ban Const. Filipescu s-au făcut vel vist[ernic] în locul lui Brancovanu Grigoraș, iar vel ban s-au făcut Radu Golescu. Măna cu care am scris va putrezi, iar care va ceti va zice Dumnezeu să-l erte ; și de mine păcătosul să fie ertată toată zidirea lui Dumnezeu. Când mă afluam la moșia mea Moara Dascălu, Proh[o]v[a]. Urmează iscălitura, pe care o dau în lectura lui D. Furtună : *Barbu Vist. (Op. cit., p. 98).*

Alte mîni :

Pe foaia albă a hîrtiei de Vorsatz de la început : *Cartea sfîntului Vasilie celui Nou. Amar, amar, că mă lîsași singur pre mine cel fără de ajutor.*

f. 1. *Cartea sfîntului marelui Vasilie celui Nou.*

f. 2, pe marginea de jos a foi : *De opște a sf[intei] Mîn[ăstiri] Că[l]d[ărușani].*

f. albă a hîrtiei de Vorsatz de la sfîrșit : *Să știe că aciastă carte este a lui Movilă și cine să va găsi să o fure să fie afurisit.*

103

Judecata Viitoare și Vieți de sfinți

Sec. XVIII; hîrtie; 182 foi⁷; 25×17; 20 rînduri pe pagină; scriere cursivă cu cerneală neagră; titlurile, inițialele și unele cuvinte din text cu cerneală roșie; un frontispiciu floral în peniță, cu cerneală neagră și roșie (f. 46); un singur condei; legătură nouă, cu pînză la cotor și colțuri. Numere vechi de bibliotecă: pe cotor, 145; în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2341.

I. [Judecata viitoare].

1. f. 1—15. [Începuturile judecății viitoare și chemarea sfinților și dreptilor].

Inc. * * * * Iar a zecea zi vor fi toți oamenii într-un chip.

Sf. Băgîndu-i în sînta cetate.

2. f. 15v—27v. Apoi va întoarce Domnul Hristos fața Sa spre cei păcătoși.

Inc. Iară mulțimea păcătoșilor.

Sf. Căci n-au grăbit să-i fie botezat.

3. f. 27v—33v. După aceste soboară...

Inc. Intii va veni soborul lui Arie.

Sf. In iazerul cel de foc la ceialalți eretici.

4. f. 33v—41v. După aceste soboară de eretici, vor veni evreii un sobor mare.

Inc. Și vor sta înaintea judecății mulțime nenumărată.

Sf. Și țipetele lor să vor auzi până la ceriu.

5. f. 41v—45v. Și așa să vor sfîrși săboarele...

Inc. După acesta săbor să vor auzi cîntări îngerești.

Sf. Și întru împărăția ceriului să vor veseli... Amin.

f. 45v. Sfîrșitul judecății viitoare.

II. f. 46—69v. Pilde filosofești, după limba greciască tîlmăcite ru-mîneaste.

Inc. Frica lui Dumnezeu iaste la om săvîrșirea cea mai mare.

Sf. Vremii lor vrăjmașii tăi.

III. Învățăture din viețile sfinților părinți.

1. f. 70—92. Viața sfîntului marelui mucenic Evstatie Plachide și a muerii lui Teopistiia și a feciorilor lui, Agapie și Teopist = MG, vol. 105, col. 376—418.

2. f. 92v—94v. Viața preacuviosului părintelui nostru David care au fost tîlhariu.

Inc. Acest preacuvlos și sfînt părinte David era mai nainte tîlhariu.

Sf. Și să pristăvi întru Domnul. Amin.

7. Manuscrisul e fără început și fără sfîrșit. Paginația originală, f. 5—187, ne arată că la început îi lipsesc 4 foi, și o altă foaie între foile 4 și 5 după paginația mea, respectiv foaia 9 după paginația originală.

3. f. 94v—98v. Viața preacuvioasii Paisiei care au fost curvă.

Inc. In latră Eghlpetului era oarecare muiare cu năray rău.

Sf. Au apucat înaintea noastră în cereasca împărăție. Amin.

4. f. 99—102v. Viața celor 3 sfinte fămei care s-au aflat într-un munte în pustie.

Inc. Pavel episcopul Monovasei spunea: Când eram eu, zice, mirean.

Sf. Pre Hristos Dumnezeu cel minunat într-un sfînșii săi. Amin.

5. f. 103—130v. Viața sfîntului Andrei celui nebun pentru Hristos =

Кни́га жи́тїи стѣхъ на трѣхъ мѣсѣхъ пѣрвыа, ѣже ѣсть Септѣмврїи, Окѣврїи и Ноѣмврїи, Moscova, 1767, f. 144—150v.

6. f. 130v—133v. [Pentru Carp ucenicul sfîntului apostol Pavel].

Inc. Marele Dionisie Ariopaghit scriind poslanie la monarhul Demofil.

Sf. Și pre păcătoși miluiaște, a căruia... Amin.

7. f. 133v—139. Viața sfîntului Nichitei robul lui Dumnezeu celui ascuns Hartulariul.

Inc. Fericitul Nichita, carele să numea Hartularie.

Sf. Și între valurile lumii, așa bine plăcu lui Dumnezeu. Amin.

8. f. 139—145v. Viața sfîntului Petru care fuseasă vameș.

Inc. În latrăa Africăi, era un vameș anume Petru, foarte nemilostiv.

Sf. Până să mută la cereștile lăcașuri. Amin.

9. f. 145v—152v. Viața cuviosului părintelui nostru Pavel cel prost =

Кни́га жи́тїи стѣхъ на трѣхъ мѣсѣхъ пѣрвыа, ѣже ѣсть Септѣмврїи, Окѣврїи и Ноѣмврїи, Moscova, 1767, f. 154v—156.

10. f. 153—172. Viața și pătîmirea sfîntului sfînșitului mucenic Chipriian și a sfintei mucenițe Iustinei fecioarei = Кни́га жи́тїи стѣхъ на трѣхъ мѣсѣхъ пѣрвыа, ѣже ѣсть Септѣмврїи, Окѣврїи и Ноѣмврїи, Moscova, 1767, f. 139v—143v.

11. f. 172v—182v. Videnia Preacestii pentru muncile iadului.

Inc. Sfînta proslăvita Maica Domnului nostru Iisus Hristos să sui în muntele Eleonului.

Sfîrșitul lipsește. Textul merge pînă la cuvintele: Și stătu Preacesta cu arhan

însemnări posterioare :

- f. 19. Aciastă sfîntă carte este... dăruită de băbaca când au fost în viață spre pomenire, 844 mai...

Slujbe din Triod și alte slujbe

Sec. XVIII; hîrtie; 166 foi⁸; 23×19; între 21 și 28 rînduri pe pagină; de la f. 66 înainte, textul pe două coloane; scriere cursivă cu cerneală neagră; tîllurile, stihurile și indicațiile tipiconale cu cerneală roșie; mai multe condeie; legătură nouă în piele la

8. Între foile 89 și 90, lipsesc un număr de foi.

color și hîrtie. Numere vechi de bibliotecă: pe color, 125; în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2300.

f. 1. Albă.

f. 1v. Însemnare.

1. f. 2—2v. În sfînta și marea Sîmbătă = *Triodul adecă Trei Cîntări*, Ediția IV-a, București, 1930, p. 650.

2. f. 2v—14. [Prohodul Domnului. Starea întîia] = *Ibidem*, p. 650—656.

3. f. 14—23. A doao stare = *Ibidem*, p. 657—662.

4. f. 23—29v. A treia stare = *Ibidem*, p. 662—664.

5. f. 30—38v. [Canoanele și laudele din sfînta și marea Sîmbătă] = *Ibidem*, p. 666—671.

6. f. 39. [Începutul Canonului Învierii] = *Penticostarul*, Ediția V, București, 1936, p. 4.

f. 39v—41v. Albe.

7. f. 42—65. Întru aciaastă lună în 27 de zile, aducerea moaștelor celui dintru sfînti părintele nostru Ioan Arhiepiscopul⁹ Tarigradului, Gură de Aur = *Mineiul lunei lui Ianuarie*, Ediția a III-a, Sf. Monastire Cernica, 1926, p. 409—432.

8. f. 66—89. Întru aciaastă lună în 6 zile cel dintru sfîntii Părintelui nostru Nicolae arhiepiscopul de la Mira Lichie făcătoriu de minuni = *Mineiul lunei lui Decembrie*, Ediția 3-a, Mănăstirea Cernica, 1927, p. 64—88.

9. f. 89—89v. Slujba ceasurilor Nașterii lui Hristos = *Ibidem*, p. 385—386.

10. f. 90—105. [Slujba de Sîmbătă seara și de Duminecă dimineața, glasul al cincilea] = *Octoih Mare, care cuprinde slujba învierii pe opt glasuri*, Ediția IV-a, București, 1942, p. 370—388.

11. f. 105v. [Antifonul al 15: «Astăzi s-a spînzurat pe lemn»] = *Triodul adecă Trei Cîntări*, Ediția IV-a, București, 1930, p. 613.

12. f. 106—110v. [Slujba de Miercuri seara din a cincea săptămîină din post] = *Ibidem*, p. 402—406.

13. f. 111—112. [Pesna a noua din slujba de Miercuri seara din Săptămîna Patimilor] = *Ibidem*, p. 584—585.

14. f. 112—113v. [Diferite stihiri din slujba Sfintelor Patimi] = *Ibidem*, p. 581, 611.

15. f. 114—148. [Canonul cel mare al sfîntului Andrei Criteanu] = *Ibidem*, p. 407—437.

16. f. 148—154. [Canonul sfîntului Andrei Criteanu din Vinerea Stîlpărilor] = *Ibidem*, p. 514—521.

17. f. 154—157. [Tricîntarea sfîntului Andrei Criteanu din Duminea Stîlpărilor] = *Ibidem*, p. 547—550.

18. f. 157—159v. [Tricîntarea sfîntului Andrei Criteanu din sfînta și marea Luni] = *Ibidem*, p. 560—563.

9. În ms.: arhiepiscopul.

19. f. 159v—161v. [Tricîntarea sfîntului Andrei Criteanu din sfînta și marea Marți] = *Ibidem*, p. 570—573.

20. f. 161v—164v. [Tricîntarea sfîntului Andrei Criteanu din sfînta și marea Miercuri] = *Ibidem*, p. 582—585.

21. f. 164v—165. Troparul sfîntului Varlam și al lui Iosaf. Glas 4.

Inc. De la duhovnicescul învățătoriu.

22. f. 165. Condac. Glas 8.

Inc. Bună vrearea Ta cea din tinerețe.

23. f. 165. Alt tropariu al sfîntului Iosaf. Glas 4.

Inc. Din pîntecele maicii tale.

24. f. 165v. [Cele opt vîrste ale lumii].

Inc. Pentru ca să ne învățăm cum că a șaptea zi.

Sf. Cea de a opta vîrstă, veacul cel veacinic și fără de sfîrșit.

f. 166—166v. Albe.

Insemnări de la prima mîină :

f. 164v. *Mărirea lui Dumnezeu atotputearnicul Celui slăvit în Troiță, Carele mi-au ajutat de am început și am și sfîrșit.*

Insemnări posterioare :

f. 1v. *Aciastă carte iaste a lui Irinei monah.*

105

Patimile Domnului nostru Iisus Hristos

Sec. XIX (1860) ; hîrtie ; 115 foi ; 19×12,5 ; 14 rînduri pe pagină ; scriere cursivă cu cerneală neagră ; titlurile, colontitlurile, inițialele și unele cuvinte din text cu cerneală roșe ; un frontispiciu floral, f. 3, în trei culori ; un singur condei ; legătură veche în piele. Numere vechi de bibliotecă : pe cotor, «Manus. 71» ; în Biblioteca Internatului Teologie a avut numărul 2363.

f. 1. Insemnare.

f. 1v—2v. Albe.

I. f. 3. Patimile Domnului Dumnezeuului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos. Blagosloveaște, Părinte, să cetim.

1. f. 3—25. [Partea 1].

Inc. Sfîntul apostol și Evanghelistul Mateiu.

Sf. Și înpietire de inimă, ca să-Ți fie de la noi slavă... Amin.

2. f. 25—38v. Partea 2. Patimile Domnului Dumnezeuului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos. Blagosloveaște, Părinte, să cetim.

Inc. Intru acel cîas Domnul nostru Iisus Hristos, întorcîndu-să la iubita Maica Sîmții Sale.

Sf. Ca și noi să nu dăm rău pentru rău, de ne este voia... Amin.

3. f. 38v—50v. Partea 3. Pentru muncile Domnului Dumnezeuului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos. Blagosloveaște, Părinte.

Inc. Intru acel cîas, iubiților creștini, umblînd Domnul nostru Iisus Hristos prin grădină.

Sf. Și nădejdea noastră a o arunca spre Domnul Dumnezeu nostru... Amin.

4. f. 51—64. Partea a 4. Pentru mucenicia Domnului Dumnezeului și Mîntuitoriului nostru Iisus Hristos. Maica lui Dumnezeu, ajută-ne noao. Blagosloveaște, Părinte.

Inc. Frații miei cei dumnezeiești, cei ce auziți o muncă ca aciasta fără de milă.

Sf. Căci că era foarte muncit pentru noi păcătoșii, Căruia... Amin.

5. f. 64v—93v. Partea 5. Pentru muceniia Domnului Dumnezeului și Mîntuitoriului nostru Iisus Hristos. Blagosloveaște, Părinte.

Inc. Iubiților și blagosloviților creștini, cei ce sînteți cu inimă bună.

Sf. Vrînd să ne izbăvească pre noi de moartea cea veacinică... Amin.

6. f. 93v—102. Partea 6. Pentru pogorîrea de pre cruce a trupului Domnului Dumnezeu și Mîntuitoriului nostru Iisus Hristos. Blagosloveaște, Părinte.

Inc. Văzînd ticăloșii... și ostașii că Domnul nostru Iisus Hristos.

Sf. Cu căpitănie preste dînșii, Dumnezeului nostru slavă... Amin.

II. f. 102—112. A Prea Sfintei Fecioarei Mariei.

Inc. Cu ce cîntări de laude vom încununa pre Fecioara Maica Maria.

Sf. Și mă închin de vreme ce Te laudă ceriul și pămîntul, O, Fecioară Marie

f. 112v—116v. Albe.

Însemnări de la prima mînă.

f. 112. 1860, Septemvrie 5.

106

Cartea fericitului Nil de Sorsca

Sec. XVIII; hîrtie; 252 foi; 16,5×11,5; 13 rînduri pe pagină; scriere cursivă cu cerneală neagră; titlurile, colontitlurile și indicarea izvoarelor, de pe margine, cu cerneală roșie; două condeie; primul scrie foile 1—247v, al doilea foile 247v—252; corecturi de la prima mînă; legătură veche în piele. Numere vechi de bibliotecă: în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2366.

I. f. 1—34v. Cuvînt înnainte la Cartea Fericitului Nil de Sorsca (ce iaste alcătuit de cuviosul între monași starețul Vasilie).

Inc. Sfinții părinți carii învață cu sîngure poruncile lui Hristos.

Sf. Și deprindere spre cea sfințită lucrare cu mintea, întru Hristos Iisus... Amin.

II. 1. f. 35—43. A fericitului Nil dela Sorsca Pustnicul, Cuvînt înnainte întru a sa carte, întru carele să arată de la carii s-au zis pentru lucrarea cea de gînd și cum vom să ne învățăm aciasta. Cuvînt 1.

2. f. 43—53. Pentru fealiuri de războaie ale gîndului care sînt asupra noastră, biruințe și biruiți, și pentru că să cade cu nevointă a ne împotrivi patimilor. Cuvînt 1.

19. f. 159v—161v. [Tricîntarea sfîntului Andrei Criteanu din sfînta și marea Marți] = *Ibidem*, p. 570—573.

20. f. 161v—164v. [Tricîntarea sfîntului Andrei Criteanu din sfînta și marea Miercuri] = *Ibidem*, p. 582—585.

21. f. 164v—165. Troparul sfîntului Varlam și al lui Iosaf. Glas 4.

Inc. De la duhovnicescul învățătoriu.

22. f. 165. Condac. Glas 8.

Inc. Bună vreaarea Ta cea din tinerețe.

23. f. 165. Alt tropariu al sfîntului Iosaf. Glas 4.

Inc. Din pîntecele maicii tale.

24. f. 165v. [Cele opt vîrste ale lumii].

Inc. Pentru ca să ne învățăm cum că a șaptea zi.

Sf. Cea de a opta vîrstă, veacul cel veacinic și fără de sfîrșit.

f. 166—166v. Albe.

Însemnări de la prima mîină :

f. 164v. *Mărirea lui Dumnezeu atotputearnicul Celui slăvit în Troiță, Carele mi-au ajutat de am început și am și sfîrșit.*

Însemnări posterioare :

f. 1v. *Aciastă carte iaste a lui Irinei monah.*

105

Patimile Domnului nostru Iisus Hristos

Sec. XIX (1860); hîrtie; 115 foi; 19×12,5; 14 rînduri pe pagină; scriere cursivă cu cerneală neagră; titlurile, colontitlurile, inițialele și unele cuvinte din text cu cerneală roșie; un frontispiciu floral, f. 3, în trei culori; un singur condei; legătură veche în piele. Numere vechi de bibliotecă: pe cotor, «Manus. 71»; în Biblioteca Internatului Teologie a avut numărul 2363.

f. 1. Însemnare.

f. 1v—2v. Albe.

I. f. 3. Patimile Domnului Dumnezeuului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos. Blagosloveaște, Părinte, să cetim.

1. f. 3—25. [Partea 1].

Inc. Sfîntul apostol și Evanghelistul Mateiu.

Sf. Și înpietire de inimă, ca să-Ți fie de la noi slavă... Amin.

2. f. 25—38v. Partea 2. Patimile Domnului Dumnezeuului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos. Blagosloveaște, Părinte, să cetim.

Inc. Intru acel cîas Domnul nostru Iisus Hristos, întorcîndu-să la iubita Maica Sfinții Sale.

Sf. Ca și noi să nu dăm rău pentru rău, de ne este voia... Amin.

3. f. 38v—50v. Partea 3. Pentru muncile Domnului Dumnezeuului și Mintuitorului nostru Iisus Hristos. Blagosloveaște, Părinte.

Inc. Intru acel cîas, iubiților creștini, umblînd Domnul nostru Iisus Hristos prin grădină.

Sf. Și nădejdea noastră a o arunca spre Domnul Dumnezeu nostru... Amin.

4. f. 51—64. Partea a 4. Pentru mucenicia Domnului Dumnezeului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Maica lui Dumnezeu, ajută-ne noao. Blagoslovește, Părinte.

Inc. Frații miei cei dumnezeești, cei ce auziți o muncă ca aciasta fără de milă.

Sf. Căci că era foarte muncit pentru noi păcătoșii, Căruia... Amin.

5. f. 64v—93v. Partea 5. Pentru muceniia Domnului Dumnezeului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Blagoslovește, Părinte.

Inc. Iubiților și blagosloviților creștini, cei ce sînteți cu inimă bună.

Sf. Vrînd să ne izbăvească pre noi de moartea cea veacinică... Amin.

6. f. 93v—102. Partea 6. Pentru pogorîrea de pre cruce a trupului Domnului Dumnezeu și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos. Blagoslovește, Părinte.

Inc. Văzînd ticăloșii... și ostașii că Domnul nostru Iisus Hristos.

Sf. Cu căpitănie preste dînșii, Dumnezeului nostru slavă... Amin.

II. f. 102—112. A Prea Sfintei Fecioarei Mariei.

Inc. Cu ce cîntări de laude vom încununa pre Fecioara Maica Maria.

Sf. Și mă închin de vreme ce Te laudă ceriul și pămîntul, O, Fecioară Marie

f. 112v—116v. Albe.

Insemnări de la prima mînă.

f. 112. 1860, Septemvrie 5.

106

Cartea fericitului Nil de Sorsca

Sec. XVIII; hîrtie; 252 foi; 16,5×11,5; 13 rînduri pe pagină; scriere cursivă cu cerneală neagră; titlurile, colontitlurile și indicarea izvoarelor, de pe margine, cu cerneală roșie; două condeie; prîmul scrie foile 1—247v, al doilea foile 247v—252; corecturi de la prima mînă; legătură veche în piele. Numere vechi de bibliotecă: în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2366.

I. f. 1—34v. Cuvînt înaintea la Cartea Fericitului Nil de Sorsca (ce iaste alcătuit de cuviosul între monași *starețul Vasilie*).

Inc. Sfinții părinți carii învață cu sîngure poruncile lui Hristos.

Sf. Și deprindere spre cea sfințită lucrare cu mintea, întru Hristos Iisus... Amin.

II. 1. f. 35—43. A fericitului Nil dela Sorsca Pustnicul, Cuvînt înaintea întru a sa carte, întru carele să arată de la carii s-au zis pentru lucrarea cea de gînd și cum vom să ne învățăm aciasta. Cuvînt 1.

2. f. 43—53. Pentru fealiuri de războaie ale gîndului care sînt asupra noastră, biruințe și biruiuri, și pentru că să cade cu nevoiea a ne înpo-trivi patimilor. Cuvînt 1.

3. f. 53—82. Pentru lupta noastră cea către ceale zise mai nainte. Că cu aducerea aminte de Dumnezeu şi cu păzirea inimii, adică prin rugăciune şi prin liniştea minţii, a birui pre aceastea. Întru carele şi pentru daruri. Cuvînt 2.

4. f. 82v—88v. Pentru cum şi cu ce ne vom întări întru supărarea războiului luptei ceii de gînd. Cuvînt 3.

5. f. 89—94. Pentru întărirea¹⁰ a toată lucrarea, întru vieţuirea noastră. Cuvînt 4.

6. f. 94—95v. Închipuirea celor dintîiu spuneri şi pentru ceale ce sînt după aceastea. Cuvînt 5.

7. f. 95v—98. Pentru luptarea noastră cea de multe fealiuri şi biruinţa asupra acelor opt gînduri mai mari pătimase. Cuvînt 6.

8. f. 98—105. Cel dintîiu gînd de patimă, al prea săturării pîntecelui. Cuvînt 7.

9. f. 105v—114v. Gîndul al doilea, al curviei. Cuvînt 8.

10. f. 114v—117. Gîndul al 3, al iubirii de argint. Cuvînt 9.

11. f. 117v—121v. Gîndul al patrulea, al mîniei. Cuvînt 10.

12. f. 121v—124v. Gîndul al cincelea, al întristării. Cuvînt 11.

13. f. 124v—133. Gîndul al şaselea, al trîndăvirii. Cuvînt 12.

14. f. 133—136v. Gîndul al şaptelea, al mării deşarte. Cuvînt 13.

15. f. 137—149v. Gîndul al optulea, pentru mîndrie. Cuvînt 14.

16. f. 149v—169. Pentru aducerea aminte de moarte şi pentru înfricoşata judecată şi cum să ne învăţăm pentru aceastea ca să câştigăm acest gînd în inimă. Cuvînt 15.

17. f. 169—185. Pentru lacrimi. Cum să cade a face celui ce voiaste a le afla pre aceastea. Cuvînt 16.

18. f. 185—189v. Pentru paza lacrimilor. Cuvînt 17.

19. f. 189v—200. Pentru lepădarea negrijirii ceii adevărate, adică omorîrea de către toate. Cuvînt 18.

20. f. 200—214v. Pentru că nu să cade mai nainte de vreamă şi cu aseamenea măsuri aciastă lucrare a o face. Cuvînt 19.

21. f. 215—233. A aceluiaşi Nil, Aşazămînt ucenicilor lui. Cuvînt 20. f. 233v. Albă.

III. f. 234—247v. Cuvînt pre urmă la Cartea sfîntului Nil de la Sorsca, tot de acelaşi stareţ Vasilie alcătuit.

Inc. Dînd dar răspuns cît au fost după putinţă.

Sf. Pentru aciastă sfinţită lucrare a mînţii. Amin.

IV. f. 247v—252. Învăţătură pentru a păzi sufletul de patimile cele purtătoare de moarte.

Inc. Fraţilor şi părinţilor, de vreamă ce săptămîna o amu postit.

Sf. Să ne aflăm gătiţi şi curaţi şi să ne învrednicim... Amin

f. 252v. Însemnări.

Însemnări posterioare :

Pe foaia albă a tartaşului din faţă : 1809¹¹ *Isihie monah.*

10. Pe margine : *cuprînderea.*

11. In ms. : 1089, grafie greşită, curentă la sfîrşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX.

107

Miscelaneu

Sec. XIX; hirtie; 183 foi¹²; 17×11; între 16 și 20 rânduri pe pagină; scriere cursivă cu cerneală neagră; în filadele 1—3 titlurile, inițialele și indicațiile tipiconale cu cerneală roșie; un frontispiciu simplu din peniță cu cerneală violetă și roșie pe f. 2; mai multe condeie; legătură în hirtie cu piele la cotor și colțuri. Numere vechi de bibliotecă: pe cotor, «Manus. 54»; în Biblioteca Internatului Teologic a avut numărul 2367.

f. 1. Albă.

f. 1v. Însemnare.

I. f. 2—2v. Tânguirea Prea Sfintii Stăpînii noastre de Dumnezeu Născătoarea și pururea Fecioara Maria, cînd au răstignit evrei pre Domnul nostru Iisus Hristos pre cruce.

Sînt scrise numai 18 rînduri din această lucrare al cărei început este: *Stînd lîngă cruce prea curata... Fecioară.*

II. [Slujbe bisericești].

1. f. 2v—6v. [Tropare din slujba înmormîntării călugărilor] = *Molitfelnic*, București, 1937, p. 255—256, 252—255.

2. f. 6v—8. [Tropare din slujba înmormîntării mirenilor] = *Ibidem*, p. 212—213.

3. f. 8—9. [Tropare din slujba înmormîntării călugărilor] = *Ibidem*, p. 253.

f. 9v. Albă.

4. f. 10—17v. Catavasiia la botezul Domnului nostru Iisus Hristos = *Catavasier (Octoih mic)*... tipărit acum pentru a noua oară, București, 1959, p. 236—241.

5. f. 18—18v; 24—24v; 25v—28v; 29—29v; 19; 34—34v; 20—23v; 30—33v; 35—35v; 35. Slujba ciasurilor Nașterii lui Hristos = *Mineiul lunei Decembrie*, Ediția 3-a, Mănăstirea Cernica, 1927, p. 385—386; 386—387; 387—389; 389—390; 390—391; 391; 391—395; 395—398; 399; 402.

6. f. 24v—25. [Graiuri de ale bătrînilor].

7. f. 36—43. Catavasii ale Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos = *Catavasier (Octoih mic)*... tipărit acum pentru a noua oară, București, 1959, p. 230—235.

f. 43v. Albă.

8. f. 44—56. Vîlăța sfîntului Macarie Sihăstru.

Inc. În vremile lui cînd să afla în pustie la sihăstrie.

Sf. Oricine va vrea să zică și să ție minte. Amin.

9. f. 57. [Două cîntări în cinstea sfîntului marelui mucenic Dimitrie].

12. Au fost legate la un loc mai multe filade: Filada 1, f. 1—89; filada 2, f. 90—105; filada 3, f. 106—129; filada 4, f. 130—152 și filada 5, f. 153—183. La legat au fost tăiate foile filadelor mai mari. Lipsesc foi între foile 18 și 19, 59 și 60, 89 și 90, 170 și 171. Foile 18—35 sînt amestecate.

10. f. 57v—59v. [Idiomelele 1—4 ale sfintului Ioan Damaschin de la înmormîntarea mirenilor] = *Molitfelnic*, București, 1937, p. 211—212.

11. f. 60—73v. Slujba ciasurilor sfintei și dumnezeestii Arătări = *Mineiul lunei lui Ianuarie*, Ediția a III-a, Sf. Monastire Cernica, 1926, p. 108—122 ; 125.

12. f. 74—81v. Întru această lună în 6 zile sfinta și dumnezeiască arătarea Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos = *Ibidem*, p. 125—131.

13. f. 82—83v. Catavasiia la Streteniia Domnului nostru Iisus Hristos = *Catavasier (Octoih Mic)*... tipărit acum a noua oară, București, 1959, p. 241—244.

14. f. 84—89v. Catavasiă la Duminica Floriilor = *Ibidem*, p. 247—251.

15. f. 90—102v. Sfînta și Marea Vinerii = *Triodul adică Trei Cîntări*, Ediția IV-a, București, 1930, p. 620—638.

16. f. 103—103v. [Slava de la Vecernia cea mare din Dumineca a cincea după Paști, a Samarinenței] = *Penticostarul*, Ediția V, București, 1936, p. 166.

f. 104—105v. Albe.

17. f. 106—128v. Acatistul sfintului marelui mucenic Gheorghe purtătorului de biruință.

Acatistul, f. 111—124 = *Acatistier*, Sf. Mănăstire Cernica, 1930, p. 185—209, este încadrat de rugăciunile începătoare și canonul acatistului sfintului marelui mucenic Gheorghe.

f. 129—129v. Albe.

III. [Capete din Crinii Țarinii].

1. f. 130—131. Pentru sămșirile cele sufl[etești] și trupești și pentru faptele [cele] bune și care faptă bună din [ca]re să naște. Cap. 4.

Inc. Dintru început au fostu iubire de oameni cea nespūsă a lui Dumnezeu.
Sf. Adecă să să îndeletniciască întru aceste.

2. f. 131—131v. Pentru cele mai mari și cap faptelor ce[lor] bune ; de va săvîrși cineva aceste fapte bune și celelalte toate să su[pue] ; cele ce sînt aceste. Pentru credință. Cap. 5.

Inc. Cea dintîiu iaste credință.

Sf. Sau crește credința noastră.

3. f. 131v—132. Pentru dragoste. Cap. 6.

Inc. [Cea] de a doo este dragoste.

Sf. Acolo este și Dumnezeu.

4. f. 132—136. Pentru postul. Cap. 7.

Inc. Cea de a treia este postul.

Sf. Care zace întru adîncu inimii.

5. f. 136—136v. Pentru înfrînarea. Cap. 8.

Inc. Cea de a patra este înfrînarea.

Sf. Și va fi de batjocură tuturor.

6. f. 137—138. Pentru priveghiere. Cap. 9.

Inc. Cea de a cince iaste privigherea.

Sf. Cea cu măsură veseleşte inima.

7. f. 138—139. Pentru rugăciune. Cap. 10.

Inc. Cea de a 6 este rugăciune.

Sf. Ca o lepădătură şi cenuşe.

8. f. 139. Pentru smereniia. Cap. 11.

Inc. Cea de a şapte iaste smereniia.

Sf. Şi o păzăşte de căd[ere].

9. f. 139v—140. Pentru linişte. Cap. 12.

Inc. Cea de a 8 linişte.

Sf. Linişte poartă.

10. f. 140. Pentru neagonisire. Cap. 13.

Inc. Cea de a 9 neagonisirea.

Sf. Ca o fleră cum[plită].

11. f. 140v—141v. Pentru socotire. Cap. 14.

Inc. Cea de a 10 iaste socotirea.

Sf. Şi faptele cele bune... Amin.

12. f. 141v—145. Pentru patimi şi pentru răutăţile cele cumplite şi care din care să naşte. Cap. 15.

Inc. Mai nainte de tot păcatul.

Sf. De toate asuprelele şi patemele... Amin.

13. f. 145v—146. Pentru patemele cele trupeşti din ce să fac şi cu ce să le biruim pre ele. Cap. 16.

Inc. Pohita ce trupească să face omului.

Sf. Va afla încetarea patemilor.

14. f. 146—147v. Pentru că să cade în toată vreme a petrece cu luare aminte. Cap. 17.

Inc. În toată serile ni să cade a ne cerca pre noi.

Sf. Să bolnăveşte şi sufletul şi trupul.

15. f. 147v—149. Spunere pă scurt pentru toate patimile, pentru ceale sufleteşti şi pentru cele trupeşti. Cap. 18.

Inc. Mai întâi să cade a curăţi casa cea trupească.

Sf. Şi vor slăbi toate armele şi meşteşugurile lui.

16. f. 149—150v. Întrebăciune : Ci este nepătimire. Cap. 19.

Inc. Răspuns. Nepătimire este nu numai a fi de lucrarea patemilor.

Sf. Şi petrece fără osteneală întru toate.

17. f. 150v—152. Pentru curăţia inimii şi a minţii şi a sufletului. Cap. 20.

Inc. Întru viaţa cea cu multe ostenele.

Sf. Şi veseleşte inima şi goneşte gândurile cele * * * * *

f. 152v. Albă.

IV. f. 153—155v. [Sentinţe morale] ¹³.

Inc. * * * * * Îndrăgeşte săracii ca pentru dinşii tu să fii miluit. 10. Iubeşte pre sfinţi.

Sf. A-ţi păzi gura ta * * * * *

13. De la sfîrşitul sentinţei 9 pînă la sentinţa 29.

V. 1. f. 156—167. Cap. 77. Cuvînt cu stihuri al aceluiași ce este [între] sfinți Părintele nostru Atanasie [ma]rele patriarh al Alexandriei... Blagoslovește Părinte.

Inc. O, fraților mei, să ne sprijinim.

Sf. De acum, fraților, întru acestea să petreceți, cu acestea să vă învățați, nu vă întristați, ca să ne învrednicească Dumnezeu... Amin.

2. f. 168—168v. Iar a lui învățătură.

Inc. Călugărul grijindu-se nu știe de dulceața sufletească.

Sf. Și o curățește de grija păcatului.

3. f. 169—170v. Cap. 88.

Inc. Și pre altul din părinți am văzut.

Sf. Iar la mănăstirea lui a lăcui aco * * * * *

VI. f. 171¹⁴, 172v—180v. Cînstitul Paraclis al Prea Sfintei [Născă]toarei de Dumnezeu = *Ceaslov*, București, 1945, p. 309—319 ; 321—322.

f. 181. Albă.

VII. f. 181v—182. [Începutul Acatestului Bunei Vesteri] = *Ibidem*, p. 265—266.

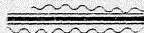
f. 182v. Însemnări.

f. 183—183v. Albă.

Însemnări posterioare :

f. 1v. *Aciastă cârtică iaste a lui Irinei Monah.*

Pr. D. FECIORU

14. f. 171v, un fragment de cîntare bisericească ; f. 172, albă.

NOTE BIBLIOGRAFICE

Biram A., *Bivrey Yemey Yisrael Bi-Zeman Ha-Miqra Be-Misgeret Toledot Ha-Misrah Ha-Qadum* (Istoria lui Israel din timpurile biblice, în cadrul istoriei vechiului Orient, Haifa, Beth ha-Sepher ah-Real, 1961, Vol. I, text, X—255 p. ; vol. II, atlas.

Cartea este divizată în două părți: prima se ocupă de istoria Canaanului de dinainte de sosirea ebreilor, până la cucerirea lui de către Iosua, iar a doua, de la așezarea israeliților până la finele perioadei judecătorilor. Autorul a combinat relatarea istorică cu un studiu paralel al materialului biblic. În subdiviziunea fiecărui capitol, autorul pleacă de la tradițiile relatate în Biblie, pe care le disecă și le așează în contextul materialului epigrafic și al descoperirilor arheologice, scoase din surse extrabiblice. Capitolul III intitulat «Tradițiile cu privire la Moise și Israel, în Egipt și în pustie» conține o interesantă discuție despre monoteismul israelit și factorii săi specifici.

În partea a doua a cărții, se află în discuție creația literară și social juridică a lui Israel, în perioada așezării în Canaan. Inceputurile istoriografiei ebraice aparțin acestei perioade și tot acestei perioade îi aparține și ceva din poezia veche (Gen 49; Deuteronom 33), cum și ceva din materialul legalistic din Exod, capitolele 21—23.

Ultimul capitol, VII, este consacrat unui studiu al vieții religioase a lui Israel, din perioada judecătorilor.

(«Israel Exploration Journal», anul 1962, no. 1).

Parrot André, *Abraham et son temps*, Neuchâtel-Paris, Delachaux et Niestlé, 1962, 142 p. (Coll. «Cahiers d'archéologie biblique», 14).

În broșura de față, A. Parrot se ocupă de Abraham, patriarhul Vechiului Testament. Autorul conturează itinerariul patriarhului de la Ur până la Haran, apoi de la Sichem până în țara Canaanului, comentează după aceea dificilul capitol XIV din Geneză, asupra luptei lui Abraham contra celor patru regi mari, care veneau să jefuiască trupele lui Lot. Cu această ocazie, autorul tratează pe larg viața patriarhilor, despre instituțiile din acel timp și despre mormântul patriarhal de la Makpela, despre cumpărarea și destinația sa ulterioară. Cartea se termină cu iconografia lui Abraham, în special în sculptura romană.

Lucrarea este clară, bazată pe o excelentă documentare.

(«Bulletin critique du Livre française», nr. 210, Juin 1963).

Noth Martin, *Die Welt des Alten Testaments*, 3, Aufl. Berlin, Alfred Töpelman, 1962, 320 p. 4 pl., 11 fig., 1 tablou cronologic.

Profesorul M. Noth dă la iveală ediția a treia a lucrării sale despre «lumea Vechiului Așezământ». El este cunoscut, fiindcă a părăsit poziția critică pe care se așezase așa numita școală critică a lui Wellhausen și s-a apropiat mult de pozițiile tradiționaliste, fără ca prin aceasta să fi devenit un exeget ortodox. Profesorul M. Noth afirmă fără nici un ocol, că este indispensabil să luăm în considerare mediul din care a ieșit Vechiul Testament.

Autorul a divizat lucrarea sa în 4 părți: geografia Palestinei; arheologia Palestinei; elemente de istoria Vechiului Orient; textele Vechiului Testament. Fiecare parte e subdivizată în capitole, ele înșile fracționate în paragrafe, ce se succed cu precizie și conciziune. Această precizie facilitează lectura și consultarea.

Paginile consacrate arheologiei țin seama de cele mai recente descoperiri pînă în 1957.

Partea consacrată istoriei (p. 144—236) este de o mare importanță, fiindcă este foarte bine pusă la punct și atinge problemele cele mai dificile și complexe, ca: scrieri, limbi

popoare, state, orașe, religii. Prof. Noth se raliază cronologiei extrascurte, care fixează pe Hammurabi între 1728—1686 în. d. Hr. (p. 199), ceea ce nu-i admis de toți asiriologii (André Parrot). Autorul nu arată pe ce se fondează când scrie că Shamshi-Adad I era originar din Mari (p. 200) de unde plecase pentru a cuceri Asiria? În ce privește topografia Ierusalimului neotestamentar, Dl. Noth continuă să considere că cel de «al treilea» zid trebuie căutat sub zidul turc actual (p. 293).

El nu s-a lăsat impresionat de descoperirea celor câteva elemente de zid de apărare reperate mai la nord de către Sukenik, care credea că a găsit zidul de împrejurare al lui Irod Agripa I, care, după mărturia lui Iosif Flaviu era zidul al treilea al Ierusalimului. Această atitudine prudentă pînă la proba contrarie, ne pare perfect justificată.

Mai multe indexe completează lucrarea Prof. Noth, care nu numai că ajută nebănuitul la utilizarea cărții, dar în același timp subliniază și bogăția ei. Edițiile care se succed una după alta, indică buna primire ce s-a făcut acestei cărți interesante.

(A. P. în «Syria», XXXIX, 1962, pp. 131—132).

Steinmann J., *Le livre de la consolation d'Israël et les prophètes du retour de l'exile.* (Coll. «Lectio divina»), Paris, Ed. du Cerf, 1961, 312 p.

J. Steinmann este destul de cunoscut pe arena studiilor biblice. Între alte multe publicații, el a inaugurat și o istorie a profetismului biblic. Cu lucrarea de care ne ocupăm el adaugă o piatră importantă la edificiul său. Ca de obicei, textele biblice, citate și comentate, sînt puse în cadrul unei istorii a evenimentelor și ideilor. În cazul de față, autorul în această istorie de la căderea imperiului asirian, în anul 612 în. d. Hr. Babilonul triumfă sub Nabucodonosor, care cuprinde Ierusalimul în 586. Noul imperiu este imediat amenințat apoi distrus de Cirus, în 539. Persii sînt binevoitori către iudei și reîntoarcerea exilaților în Palestina, se face în mijlocul unor dificultăți imense. Autorul ne prezintă traduse textele biblice ale acestei perioade, mai întîi *Plîngerile lui Ieremia* și, mai ales, ceea ce se numește *Cartea consolării lui Israel*, adică capitolele 40—55 din profetul Isaia.

Steinmann arată cum aceste capitole urmează de aproape realitatea, cum autorul lor descrie progresul puterii persane și al rolului enorm pe care-l atribuie lui Cirus, unsul lui Yahweh (adică etimologic Messia). Etapele renașterii Iudeii, ale reconstrucției templului, sînt ilustrate de cartea Nehemia și prin activitatea profetică a lui Agheu, Zaharia, apoi Maleahi.

Lucrarea lui Steinmann este interesantă și folositoare tuturor celor ce o vor citi cu luare aminte, mai cu seamă specialiștilor.

(«Bulletin critique du Livre française», Paris, nr. 184).

Vergote J., *Joseph en Egypte, Genèse, chap. 37—50 à la lumière des études égyptologiques récentes*, Louvain, Publications Universitaires, 1959, 220 p.

Numele și obiceiurile egiptene raportate în istoria lui Iosif, au fost adesea studiate de egiptologi, fără ca ei să reușească să se pună de acord asupra sensului termenilor și asupra epocii la care ei se refereau. Autorul reînnoiește inițiativa, reunind toate elementele procurate actualmente de egiptologie, în parte el dînd o soluție nouă.

O soluție este cea pe care o dă asupra termenului egiptean, dat de faraon lui Iosif și anume: *safnat Paneach* (Gen. 41, 45) ca «om care știe lucrurile». În ce privește cuvîntul *abrek* (41, 43) acesta ar fi cuvîntul semitic brk, ce pătrunsese în Egipt și ar trebui tradus prin «Plecați-vă, îngenunchiați». Aceste citiri nu vor fi discutate de egiptologi. Dar acolo unde autorul merge mai departe decît înaintașii lui, este cînd el încearcă a situa toate datele egiptene ale istoriei lui Iosif, într-o perioadă precisă a istoriei Egiptului și anume sub dinastia a XVIII-a, cînd intendentul șef s-a bucurat de mare autoritate. Așadar, naratorul istoriei primitive a lui Iosif ar putea fi ușor identificat cu Moise, care din ce în ce este situat că a trăit sub Ramses II și Menephat. Atunci dacă Moise a scris Pentateuchul, la o parte cu

teoria documentelor... etc. Dar nu, căci teoria aceasta a documentelor ne explică repetațiile din Pentateuh și contradicțiile aparente din el. Autorul spune că din cele patru documente, Jahvistul este cel mai sobru și mai serios. Rezultatul spuselor lui Vergote este paradoxal fiindcă teoria izvoarelor Pentateuhului evocată în general pentru a nega lui Moise orice participare la redactarea Pentateuhului, este utilizată în favoarea unei scrieri mozaice primitive. Rezultatele lui Vergote sînt concludente? Este adevărat că putem admite că au existat compoziții literare, într-o epocă aproape de cea a lui Moise și că teza unilaterală a unei tradiții pur orale nu corespunde, probabil, cu realitatea faptelor. Dar istoria lui Iosif constituie ea tipul unei compoziții literale, ce urcă pînă la Moise? Asupra acestui punct există multe greutăți, ca să-l urmărim pe Vergote. Multiplicitatea și preciziunea trăsăturilor egiptene ne sugerează să considerăm multe elemente ale istoriei lui Iosif ca istorice, dar dacă ne plasăm pe terenul genurilor literare, care este singura metodă bună pentru studiul textelor, trebuie să spunem că istoria lui Iosif nu vizează atît a povesti o istorie pură, cît să ne dea o lecție, în cazul de față pe aceea a Providenței divine, care se manifestă în ciuda numeroaselor obstacole și al cărei tip este istoria lui Iosif. Aci am avea o temă sapiențială prin excelență și Egiptul era țara de predilecție a înțelepciunii. Era foarte indicat ca israeliții să utilizeze amintirile activității glorioase a unuia din strămoșii lor, la curtea egipteană, pentru a arăta că în domeniul înțelepciunii, ei au fost magiștri în toate timpurile.

(E. Jacob, «R. H. Ph. R.», An. 41, 1961, Nr. 2).

Sick H., *Melanchton als Ausleger des Alten Testaments* («Beiträge zur Geschichte der biblischen Hermeneutik», 2). Tübingen, J. C. B. Mohr, 1959, 156 p.

În comparație cu voluminoasele comentarii la Scriptură, ale lui Luther și Calvin, aportul lui Melanchton este slab. Din cărțile Vechiului Testament, numai Proverbele, Psalmii și Daniel au fost comentate mai amplu și aceasta nu din lipsa lui de competență, ci fiindcă a fost prins în alte direcții. Scrierile ce ne-au rămas de la el, îl probează un bun exeget și este singurul printre reformatori care a compus o gramatică ebraică.

Cartea lui Sick este divizată în trei părți, ce tind să situeze activitatea exegetică a lui Melanchton, după cum s-a desfășurat ea istoricește. Prima parte se ocupă de începuturile de la 1525. A doua parte expune poziția lui Melanchton, așa cum rezultă ea din «retorica» sa, din 1531. În această operă, unde termenul de retorică nu indică arta vorbirii, ci mijlocul unei bune înțelegeri a textului, găsim critica alegoriei, ce depărtează de adevăratul sens al unui text; găsim, pus accentul pe importanța genului literar, unde aflăm indiciile unei tipologii istorice, fondată pe puterea creatoare a cuvîntului.

În partea a treia, intitulată: «Biserica loc de actualizare a Cuvîntului», Sick tratează problema aplicării cuvîntului: un cuvînt trebuie să fie înțeles și chiar cere un răspuns. După Melanchton, valoarea actuală a Vechiului Testament este foarte mare, căci Biserica află în el nu numai descrierea devenirii ei istorice, ci chiar și oglinda a ceea ce ea poate și trebuie să fie.

Prin aplicarea unei metode istorice, prin insistența sa asupra sensului unic al Scripturii, prin hristocentrismul său, teologia lui Melanchton poate aduce o contribuție utilă în dezbaterea ermineutică de astăzi.

(E. J., «Revue d'histoire et philosophie religieuse», nr. 1, 1963).

S. N. Kramer, *Istoria începe la Sumer*. Traducere din limba rusă de Cornel Sîrbu, București, 1962, 315 p.

Această carte, tradusă în românește, este cunoscuta lucrare a savantului sumeriolog american S. N. Kramer, apărută în 1956, sub titlul: *From the tablets of Sumer*. Cum studiile de sumeriologie, în limba românească, sînt aproape inexistente, traducerea cărții lui Kramer este foarte bine venită.

În cele 25 de capitole ale cărții sale, autorul caută să arate că problemele amintite acolo constituie adevărate începuturi în istoria universală. Așa de exemplu: Primele școli (cap. I), Primul «război al nervilor» (cap. III), Primul parlament (cap. IV), etc. În totalitatea lor, aceste capitole încearcă să reconstituie un ansamblu de realizări spirituale și culturale, rod al civilizației celei mai vechi și una din cele mai fecunde ale istoriei universale. Toate ramurile principale ale activității omenești sînt reprezentate aci: conducere și politică, educație și literatură, filozofie și morală, legislație și justiție și chiar și agricultura și medicină.

Cartea lui S. N. Kramer a apărut în românește cu o introducere de 50 de pagini, alcătuită de academicianul Emil Condurache, Directorul Institutului de arheologie al Academiei R. P. R.

Cartea lui S. N. Kramer este de mare importanță, căci ea reușește să ne redea, într-un stil cursiv și atrăgător, o minunată schiță a vieții sumeriene, din mileniiile III și II î. d. Hr.

Wright G. Ernest, *An Introduction to Biblical Archaeology, Studies in Theology*, London, G. Duckworth, 1960, 198 p.

Autorul este cunoscut prin lucrările: *Biblical Archaeology* și *The Old Testament Against its Environment*.

Lucrarea de față este un rezumat al acelei «arheologii biblice» făcut cu scopul de a veni în ajutorul celor care n-ar fi putut să citească *Biblical Archaeology* din cauza întinderii materiei. Rezumatul e făcut de Roger Tomas of Gomersal și a apărut în colecția *Studies in Theology*.

Lucrarea lui Wright este de un real folos pentru cei care se interesează de aportul adus de săpăturile arheologice textului Sfintei Scripturi.

Dammron A., *Grammaire de l'araméen biblique*, Strasbourg, P. A. Heitz, 1961, 113 p.

Un ghid practic pentru o cunoaștere serioasă a aramaicii biblice. După o introducere istorică, consacrată arameenilor, limbii lor și dialectelor care au ieșit dintr-însa, un capitol expune succesiv toate cunoștințele privitoare la consonante, vocale, semne speciale, accente, silabe.

Natural, ebraica masoretică este aceea care furnizează fondul de expunere al gramaticii. Un paragraf tratează despre diferențele dintre aramaică și ebraică, cu privire la câteva consonante (p. 17). O excelentă metodă este cea de a da sintaxa pronumelor imediat după enumerarea lor (p. 19), în timp ce sufixele verbale vin îndată după verb (p. 41), iar sufixele pronominale îndată după substantiv (p. 72). Pentru a indica paradigmele verbelor, autorul nu ezită a recurge la două forme (*pa'al*) și (*qetal*), pentru a se conforma uzajului gramaticienilor iudei și a evita prezența consonantei 'ayin în modelul adoptat (p. 23 sq.). Relevăm paragraful asupra conjugărilor puțin uzitate: *saqtal*, *istaqtal*, *qotal* etc. (p. 25). Studiul formelor nominale este marcat sub semnul unei serioase utilizări a limbilor semite comparate. Numele străine care au pătruns în vocabularul aramaic sînt împărțite în nume persane, grecești, accadiene (p. 95). Cu privire la aceasta din urmă, autorul socotește cu dreptate că «nu-i recomandabil a declara cutare ori cutare nume, din textele aramaice, că a fost împrumutat din accadiană, dacă un verb care-i corespunde nu mai este în uzul aramaic» (p. 96).

Această gramatică, pur empirică, este chemată să facă mari servicii celor care vor să citească, în textul biblic capitolele aramaice din Daniel și Ezra. (E. D., «Revue d'histoire des religions», janvier-mars, 1963).

The New English Bible: New Testament. Oxford University Press, 1961, XIV + 447 p.

Această traducere a Noului Testament, în limba engleză vorbită de popor, era de mult așteptată în lumea anglo-saxonă.

Pentru ca această editie complet nouă să fie o operă reușită, au fost invitate să-și dea concursul personalități dintre cele mai competente. S-a format un colectiv, sub direcția lui C. H. Dodd, care să utilizeze textul grecesc cu toate variantele, dar în același timp să dea o traducere engleză fidelă, exactă și clară.

Această traducere a Noului Testament este după aprecierile periodicelor de specialitate, o deplină reușită științifică. Variatele moduri și stiluri ale originalului grecesc, au fost redată reușit, într-o limbă engleză vie, ce respiră o viață nouă, față de arhaismele de până aci, obositoare și în bună parte neînțelese.

Colectivul s-a ferit să utilizeze termeni care să fie susceptibili de interpretări doctrinale favorabile unora, dar defavorabile altora, din Bisericele confesionale. (Af. N.).

Heinrich Schaller, *Das Christentum in den antiken Grosstädten*, (Creștinismul în marile orașe antice, în «Das Altertum», v. 8, 1962, caietul 1, pp. 26—39.

Autorul tratează în special problema apariției creștinismului și a rolului misionar al Sfinților Apostoli Petru și Pavel.

Într-un spațiu relativ restrâns, bazat pe literatura modernă de specialitate, pe relațiile anticeilor și cercetarea monumentelor rămase (în special catacombele cu picturile și desenele murale) H. Schaller reușește să dea o imagine vie și plastică a primelor secole creștine, păstrând totodată poziția obiectivă a cercetătorului științific. Concluziile la care ajunge nu sînt noi însă modul în care sînt prezentate ajută foarte mult la înțelegerea apariției creștinismului. Studiul e împărțit în mai multe părți intitulate: Antiohia, Alexandria, Roma, Aceuze aduse creștinilor, Iudaism și Creștinism în antichitate și Catacombele și cultele nocturne. Dintre acestea capitolul Roma e cel mai dezvoltat. Aici se pune și cel mai pregnant problema Apostolilor Petru și Pavel.

Antiohia. — După ce amintește că elenismul se răspîndise în întregul imperiu, H. Schaller arată că centrele elenismului erau reprezentate de marile orașe. Acestea erau într-adevăr orașe mondiale în sensul modern al cuvîntului, cu milioane de locuitori, cu fabrici, comerț mondial etc. Pe lângă Antiohia, Alexandria și Roma, și orașele Siracuza, Rodos, Corint, Atena, Marsilia, Lion, Neapole, Milano, Cartagina, Cordoba etc. se puteau considera și ele orașe mondiale. În continuare, autorul descrie, după Libanius și alții, Antiohia și împrejurimile. Amintește de istoria antiohienilor și apoi trece la subiectul propriu-zis: «Fără îndoială, zice Schaller, deja de la începutul misiunii, adică scurt timp după procesul lui Iisus, creștinismul s-a răspîndit mai ales printre iudeii din Diaspora în metropolele antice». La Antiohia existau creștini dintre păgîni chiar înainte ca Barnaba să fi introdus aici pe Sf. Pavel. Barnaba însuși aparținea lumii păgîne. «Din nenorocire, zice autorul, nu știm cui îi revine paternitatea ideii misiunii printre păgîni. Acest fapt e regretabil deoarece aceasta este problema cea mai importantă a misiunii creștine. Ca creștinism iudeu, Creștinismul ar fi rămas o sectă iudaică. Ca creștinism între păgîni a devenit o religie universală» (p. 28). Curios e faptul că primul care pare să fi predicat păgînilor a fost Sf. Petru. El însă nu e consecvent nici de data aceasta și ajunge în conflict cu Sf. Pavel care tocmai începuse misiunea printre păgîni. Faptele Apostolilor XI amintesc foarte plastic despre întemeierea misiunii printre păgîni. La Sinodul Apostolic se ajunge la clarificarea problemei propovăduirii Evangheliei însă, zice autorul, Petru și Pavel n-au devenit nici acum buni prieteni. În continuare, Schaller relatează că comunitatea din Antiohia era la început poate cea mai mare și mai bogată. Lista episcopilor s-a păstrat. Majoritatea sînt greci. Primiul doi au fost Euodios și Ignatios. Aici la Antiohia au fost numiți pentru prima oară creștinii dintre păgîni «creștini». Școala din Antiohia era renumită ca cea mai bună școală exegetică creștină. Ea participă la toate controversele (montanistă, novatiană, hristologică etc.). Arianismul apare de asemenea în Antiohia, iar cultul plin de fauzie și fast se pare că tot aici își are originea.

Alexandria era orașul în care se întâlneau Occidentul și Orientul. El era creusetul în care se amestecau toate rasele, religiile și culturile antice. După bătălia de la Actium, călătoriile de tranzit prin Alexandria s-au mărit de șase ori, iar numărul călătorilor spre India a crescut de la 20 la 120. Alexandria devine centrul spiritual al antichității. Museionul și atracția exersată de el e o dovadă. Alexandria avea o comunitate iudaică foarte dezvoltată. Ea a dat Septuaginta, pe Philo și încercarea de a uni Iudaismul cu gândirea greacă. În ceea ce privește apariția creștinismului, Schaller afirmă: «Creștinismul a apărut cu siguranță la Alexandria de la început, chiar dacă începutul lui nu ni s-a transmis decât nebulos» (p. 30). În Alexandria se pare că au apărut multe scrieri foarte vechi ca Epistola lui Barnaba, Didahia, Kerygma Petri, Ordinea bisericească apostolică și o Evanghelie egipteană. Totodată «nicăieri, zice autorul, nu putea apare mai bine Evanghelia lui Ioan cu noțiunea de Logos decât în orașul lui Philo, Plotin și Ammonius Sacca» (Idem). Apolos (Fapt. Apost. XVIII, 24), Basilides, Valentin erau egipteni. Gnosa și ascesa erau acasă aici.

Roma. — Foarte probabil Sf. Petru și Pavel au fost la Roma în anii 62—64 și au murit în persecuția lui Nero. Nu ei au constituit însă comunitatea romană și aceasta deoarece ea exista deja cu mult înainte de venirea lor. Suetoniu e primul care amintește de creștinii din Roma în biografia lui Claudiu. De persecuția acestuia fuge în anul 49 Aquila și Priscilla la Corint unde cunosc pe Pavel, devin ucenicii lui și apoi se întorc la Roma. Totuși, după cum reiese din Epistola către Romani a Sf. Apostol Pavel, la Roma exista o comunitate creștină anterioară predicilor acestor ucenici. Cuvântul «Crestos» întrebuințat de Suetoniu e un argument în plus în favoarea acestei teze. Chiar fără pasajul din Suetoniu, zice Schaller, e cit se poate de normal ca începutul comunității creștine din Roma să fie pus în același timp cu acel al comunității din Antiohia; aceasta ținând seama de intensitatea propovăduirii apostolice după judecarea lui Iisus, de centralismul administrației romane, de comerțul întreg și circulația extrem de dezvoltată și rapidă existentă în acel timp în imperiu. Unii, bazați pe Epistola către Coloseni scrisă în 62 și în care Sf. Apostol Pavel salută credincioșii și în numele lui Marcu și Luca dar nu și în numele lui Petru, au conchis că Petru nici n-ar fi fost la Roma. Ed. Meyer remarcă că date fiind relațiile dintre ei, nici nu putea fi cazul unei salutări și apoi faptul că Marcu, interpretul Sf. Petru, era la Roma, reprezintă o dovadă sigură că și Petru era acolo. Timpul când a sosit Petru la Roma nu se știe, zice Schaller. Probabil era acolo când a sosit Pavel. În continuare, autorul prezintă pe Marcu și activitatea lui pe lângă Sf. Apostol Pavel, apoi Petru, cum în jurul anului 60 ajunge la Roma, unde scrie după predica și relatările Sf. Petru, Evanghelia care «ar trebui numită propriu-zis Evanghelia lui Petru» (p. 33—34). H. Schaller pomeneste apoi de moartea Sfinților Apostoli Petru și Pavel. Sf. Petru e crucificat în grădina lui Nero la Vatican, iar Pavel e decapitat pe locul unde azi e biserica Sf. Paul pe drumul spre Ostia. Aceasta e o tradiție foarte veche. Încă Clement Romanul pe la anul 100 amintește, ca martor ocular, despre martiriul Apostolilor în epistolele lui către Corinteni. S-au păstrat portrete duble ale ambilor apostoli, de ex. pictura murală (reprodusă în text) din catacombele lui Petru și Marcellinus și placheta din catacomba lui Domitilla (la fel reprodusă).

Acuze aduse creștinilor. — H. Schaller arată în acest capitol cum de la început creștinismul era parodiat. Numele de creștin a fost la început un nume de ocară. Se aducea creștinilor acuza că adoră ca Dumnezeu un om răstignit de statul roman. Apar caricaturi la adresa creștinilor. De aici pînă la acuze mai grave n-a fost decât un pas. Creștinii sînt considerați canibali, inamici ai omenirii, ai statului și religiei. Persecuțiile nu sînt decât urmarea firească a acestor stări de fapt. Edictul lui Constantin cel Mare face să triumfe creștinismul.

După autor, specificul creștinismului și factorul care i-a asigurat victoria a fost învătura lui Hristos și a apostolilor, după care Dumnezeu e Tatăl ceresc iar oamenii sînt copiii lui și între ei frați.

În capitolul Catacombele și cultele nocturne, autorul vorbește despre catacombe («κατά κορυβος») existente din timpurile păgîne, despre euharistie și cult, aducînd și unele comparații din religiile existente în acele timpuri. (Aug. B.).

Leonard von Matt P. Stephan Hilpisch, *Benediktus Leben und Werk*, Echter Verlag, Würzburg, 1960, 232 p.

Născut în Nursia, spre sfârșitul unui veac (V) de mari schimbări istorice și sociale determinate de mișcările unui grup de popoare, care-și încreștau existența pe răbojul istoriei umane — veac în care Biserica creștină își afirma tot mai mult existența, — lui Benedict «un binecuvântat după nume și har și în care se îmbina armonic supranatura și natura», îi este dat ca istoria creștinismului să rețină și numele lui. Aparținând unei evlavioase familii creștine și format la «înalta școală» din Roma, care-și asimilase cultura elină, tânărul Benedict, dotat cu un bogat și sensibil interior sufletesc, intră în monahismul bine cunoscut în regiunea natală, în Roma și în jurul ei. Dar firea sa meditativă îl face să-și făurească despre monahism un alt concept decât cel cunoscut în minăstirile de acolo. Dacă unele minăstiri duceau o viață prea asemănătoare celei din lume, altele, deși practicau ascetismul, erau lipsite de regulile de viață bine precizate. Benedict înțelegea atunci viața monahală în «retragere, în aspră disciplină și renunțare».

Din Roma pleacă, în căutarea concretizării conceptului propriu despre viața monahală — la Enfide (Affile) și de aici în singurătatea sălbatecă de la Subiaco, unde — evitând minăstirile și sihăstriile existente — se așează într-o grotă (Sacro Speco) și, ducând luptă tenace cu «carnea și sângele său», meditează asupra rostului său în lume. Viața lui austeră și duhovnicească îl face cunoscut și pelerinii nu-l ocolesc. În regiunea Subiaco a înființat treptat 12 minăstiri, stînd sub conducerea sa, prețuit de monahi și de toți credincioșii din jur. Dar ghimpele invidiei, răsărit în inima unui confrate, îl face să plece de aici, împreună cu un grup de tineri monahi, și să se stabilească pe Monte Cassino. Era pe la 530 și Benedict număra cinci decenii de viață. Aici întemeiază o nouă așezare monahală cu binefăcătoare influență asupra vieții creștine din jur. În ocupațiile vremii nu se amesteca, nu stătea însă pasiv față de suferințe. Ajuta cu tot ce-i sta în putință: viața sufletească și viața fizică. Legende create în legătură cu viața sa îl prezintă plin de bunătate și de iubire față de om. Dacă nu se poate stabili caracterul lor istoric, icoana însă, în care apare el în ele, este autentică. În timpul zidirii minăstirii pe Monte Cassino, Benedict scrie ale sale «regule pentru monahi», devenite oarecum normative pentru monahismul apusean. Astfel, lucrarea exterioară se împletea cu cea interioară, ceea ce era idealul lui Benedict. Bun cunoscător al literaturii monahismului, avînd și bogată experiență proprie în viața monahală, spirit realist, dotat cu bun simț de observație, cunoscător al sufletului omului, al slăbiciunilor omenești și al limitelor capacităților umane, talentat organizator și nevoindu-se să trăiască însuși după cuvîntul și exemplul Mîntuitorului, Benedict a dat vieții monahale apusene un îndreptar sintetizat în «rugăciune, citire și muncă». După moartea lui Benedict (547), viața monahală întemeiată de el a cunoscut timpuri de înflorire și decădere, după vremi și oameni, — dar duhul ei a rămas. Minăstirile benedictine au dezvoltat o activitate multiplă în domeniul teologiei, al istoriei, științelor naturii, matematicilor, medicinei, sculpturii, picturii ș.a.

È o carte cu conținut dens, prezentînd viața în lucrarea lui Benedict, precum și fapte din viața bisericească în general, — în legătură cu faptele istorice ale vremii respective. Frumoase ilustrații (190) sporesc atracția cărții. (Diac. prof. O. B.).

Iorgu Stoian, *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*. Biblioteca de arheologie, VI. București, Ed. Academiei R.P.R., 1962, in-4°, 381 p.

Este un fapt cunoscut și îmbucurător că regiunea de democrație populară din țara noastră a creat condiții excepțional de favorabile cercetărilor istorice și arheologice de toate categoriile. Pe numeroasele șantiere arheologice deschise începînd din vara anului 1949 au fost date la iveală enorm de multe vestigii de cea mai mare importanță pentru istoria trecutului mai îndepărtat sau mai apropiat al patriei noastre. Greutățile întîmpinate odinioară de cercetători la publicarea rezultatelor strădanilor lor au fost înlăturate și astfel am văzut apărînd o întreagă serie de periodice de specialitate, monografii, colecții etc., îmbogățînd considerabil patrimoniul științific al țării noastre.

Pe lîhia unor astfel de realizări a apărut și lucrarea prof. Iorgu Stoian, *Tomitana*, care continuă șirul unor alte valoroase lucrări similare publicate de Institutul de arheologie al Academiei R. P. R. și ilustrează, cum nu se poate mai bine, noua concepție a conducătorilor țării noastre despre munca științifică a cercetătorilor romîni.

În *Cuvîntul înainte* pus în fruntea lucrării d-sale, prof. I. Stoian arată starea actuală a cercetărilor în ce privește vechea cetate grecească de la Tomis, orașul Constanța de astăzi. D-sa constată că aceste cercetări sînt insuficiente pentru a se putea purcede la o încercare de sinteză, chiar provizorie, folosind materialul existent. De aceea este de părere că ar fi indicat să se înceapă cu valorificarea critică a materialului pe care îl avem la îndemînă și cu unele încercări de sinteze parțiale. Este tocmai ceea ce a căutat să facă d-sa în studiile reunite sub titlul *Tomitana*, folosind critic materialul epigrafic, pentru cercetarea căruia are o deosebită competență clasicistă, și străduindu-se în același timp să rezolve și unele probleme în legătură cu cetatea grecească Tomis.

Tot în *Cuvîntul* introductiv, prof. I. Stoian arată, între altele, și felul cum a ajuns la publicarea acestui frumos volum. Anume, revenindu-i sarcina de a pregăti o ediție științifică a inscripțiilor din Tomis, în cadrul unui Corpus al inscripțiilor grecești și latinești de pe teritoriul patriei noastre, a cărei inițiere se datorește Institutului de arheologie al Academiei R.P.R., d-sa a socotit că este bine să aducă la cunoștința cercetătorilor, cu un ceas mai devreme, rezultatele muncii d-sale. Așa au luat naștere cele patru studii cuprinse în acest volum: *Triburile tomitane*, *Organele deliberative ale cetății Tomis*, *Magistraturile tomitane* și *Sclavajul în Tomis*. Cum era și firesc însă, d-sa a adăugat, «în chip de introducere și oarecum ca fundal necesar», o *Scurtă schiță istorică* a cetății Tomis.

În această introducere (cap. I al lucrării), autorul aduce precizări în privința numelui cetății Tomis, a așezării sale geografice, a originii sale milesiene, pe care o confirmă, între altele, unele culte specific ioniene, ca acela al lui Poseidon Helikonios, dar mai ales al lui Apollon. Data întemeierii cetății poate fi pusă înainte de a doua jumătate a sec. al VI-lea în. Hr. Dezvoltarea cetății a fost înceată dar sigură. După multe dificultăți, invazii și stăpîniri pe care le-a suferit, cetatea Tomis a cunoscut o epocă de prosperitate în Imperiul roman timpuriu, apoi a urmat căderea sa treptată, din pricina invaziilor «barbarilor», în timpul Imperiului roman tîrziu. Cauza căderii și dispariției Tomisului antic este pusă însă de autor nu numai pe seama condițiilor externe, ci și pe seama condițiilor noi social-economice, dezvoltate treptat în sînul societății sclavagiste tomitane, ca în toate așezările din Imperiul roman.

Capitolul al II-lea al lucrării are ca temă *Triburile tomitane*, problemă importantă, care a reținut pînă acum prea puțin atenția cercetătorilor. Reluînd această problemă, prof. I. Stoian începe cu inventarierea și examinarea critică a documentelor existente, editate lacunar și defectuos pînă acum, ba chiar și prea puțin sau de loc comentate în cele mai multe cazuri. Autorul emite ipoteza, pe care o consideră ca fiind «foarte îndrăzneață», că ar fi existat numai patru triburi la Tomis, nu șase. Capitolul se încheie cu o scurtă prezentare a organizării interne a triburilor tomitane.

Tratînd, în continuare, în cap. al III-lea, despre *Organele deliberative ale cetății Tomis*, autorul face mai întîi, ca și în capitolul precedent, o aprofundată prezentare critică a documentelor epigrafice de diferite feluri privitoare la această problemă și care n-au fost niciodată strînse la un loc și comentate din punctul de vedere urmărit în acest studiu. Caută apoi să rezolve diferite probleme, ca aceea a numelor organelor deliberative ale cetății Tomis, aceea a corpului civic tomitan, a atribuțiilor și modului de funcționare a adunării poporului la Tomis. Se ocupă apoi de sfatul tomitan în general, de felul de recrutare a membrilor, de atribuțiile acestui sfat și de modul său de funcționare, ajungînd la concluzia că, chiar la început, atribuțiile sfatului vor fi fost din cele mai importante, atît în materie legislativă cît și în materie administrativă. Cu vremea însă, începînd din epoca elenistică și mai ales în epoca romană, magistratii trec pe primul plan, ca urmare a creșterii puterii oligarhice.

Capitolul al IV-lea are ca temă *Magistraturile tomitane* centrale. Autorul lasă de-o parte în mod deliberat și pentru îndreptățite motive administrația teritoriului rural. Prima magistratură de care se ocupă este aceea politic-sacrală a eponimatului, magistratură împlinită de un magistrat-preot care dădea numele anului. După toate probabilitățile, această magistratură era deținută de un preot al zeului Apollon, fără să se poată însă

preciza dacă este vorba de Apollon Ietros, ca la Histria, sau de altă formă a acestei divinități (Pythios, Paian, Ageus, Propylaios etc.). Mai importantă însă decât eponimatul a fost la Tomis magistratura arhontelui, magistratură pentru care există numeroase documente tomitane. Relativ bine documentată este și o altă magistratură tomitană, aceea de agoranom, cu funcția de supraveghere a pieței și deci și a măsurilor și greutateilor. Alte magistraturi de la Tomis prezentate de autor sînt: sitonia (aprovizionarea populației cu pîine), euposiarhia (aprovizionarea, poate, pentru banchetele publice), astynomia (poliția moravurilor, curățenia orașului etc.), gymnasiarhia (educația tineretului) etc. În sfera sa de activitate, fiecare magistrat deținea și exercita anumite atribuții sacerdotale.

Existau însă la Tomis, în afară de magistraturile ordinare, unele magistraturi extraordinare, menționate și acestea în documente, precum și unele magistraturi nemenționate expres în documente.

În concluziile acestui studiu, autorul scoate în evidență unele aspecte și caractere ale magistraturilor tomitane: erau, cel puțin în principiu, accesibile tuturor; erau obținute, măcar unele dintre ele, prin alegere etc. În general, Tomisul va fi avut la început un regim autocratic, apoi s-a organizat ca stat democratic sclavagist, dar, cu vremea, democrația a rămas numai aparentă, de fapt puterea trecînd în mâinile unei minorități bogate, a magistraților principali, care erau, și ei, la discreția autorităților romane, care țineau în frâu masele exploatate, mai ales pe sclavi.

În cap. al V-lea, autorul se ocupă de *Sclavajul la Tomis*, problemă care n-a preocupat de loc istoriografia burgheză și prea puțin, pînă acum, istoriografia din anii puterii populare din țara noastră. Problema, de altfel, spune prof. I. Stoian, nu este de loc ușoară. De aceea trebuie să subliniem meritul d-sale de a fi scos din puținul material documentar indicații prețioase pentru tratarea problemei. Aici, mai ales, a fost nevoie de o atență depistare și valorificare a documentelor, fie epigrafice, fie de altă natură, ca reprezentările de pe unele monumente, mai ales funerare.

Concluziile la care autorul ajunge în acest capitol sînt următoarele: începînd din epoca elenistică, dar mai ales în sec. II—III d. Hr., în toate domeniile de activitate relațiile dominante au fost relații sclavagiste. Ceea ce înseamnă că părerile unor cercetători asupra slabei dezvoltări a sclavagismului la Tomis sînt de revizuit.

Ne-am îngăduit însă, la acest capitol, să observăm că afirmația autorului cu privire la atitudinea Bisericii creștine față de sclavie este prea categorică. «Biserica creștină — spune d-sa — a acceptat sclavajul ca o instituție naturală, hotărîtă de Dumnezeu» (p. 217). Dar, chiar cu atențările din fraza imediat următoare, în care se referă la principiul creștin al egalității «în Hristos» și la îndemnul pentru eliberarea sclavilor, fraza amintită comportă unele nuanțări, deoarece numai unii dintre Sfinții Părinți au împărtășit o astfel de concepție, nu toți. «Ideea de egalitate pe care o întîlnim la stoici și la juriștii romani — spune N. A. Mașchin — se aplică în creștinism mai consecvent decît în alte învățături. Creștinismul proclamă frăția tuturor oamenilor și egalitatea între sclavi și liberi». (*Istoria Romei antice*, București, 1951, pp. 367—368). De asemenea socotim ca fiind prea categorice afirmațiile prof. I. Stoian că principiul creștin al egalității «în Hristos» și îndemnul la eliberarea sclavilor s-au limitat exclusiv la epoca creștinismului primitiv. (Vezi Pr. Prof. I. G. Coman, *Lupta Sfinților Părinți împotriva sclaviei*, în revista «Studii Teologice», an. V, 1953, nr. 3—4, pp. 165—187).

Capitolul al VI-lea și ultim este folosit de autor pentru *Scurte concluzii*, în care sînt indicate liniile mari de dezvoltare a cetății Tomis, insistîndu-se mai ales asupra caracterului sclavagist al modului de producție din această cetate.

Ceea ce caracterizează, în general, lucrarea prof. I. Stoian este înalta ținută științifică, informația vastă, independența față de autoritățile și teoriile acreditate, și importanțele contribuții personale la prezentarea critică a monumentelor epigrafice tomitane.

Rezumate largi în limbile rusă și franceză, o foarte bogată bibliografie (pp. 265—285) și două utile indexuri întregesc cuprinsul acestei importante lucrări. Dar ceea ce sporește mult valoarea ei este materialul ilustrativ, format din reproduceri de pe monumentele tomitane și din facsimilele tuturor inscripțiilor folosite în lucrare; în total 72 de planșe. Nu mai puțin sînt vrednice de laudă condițiile tehnice optime în care a apărut această lucrare, care face cinste întru totul autorului ei, răsplătindu-i, prin alese satisfacții intelectuale, munca asiduă de cercetător al inscripțiilor antice.

(Diac. Prof. Emilian Vasilescu)

I. Ionașcu, *Publicarea izvoarelor medievale*, în «Studii», nr. 6/1962, pp. 1545—1567.

În cei 15 ani de la proclamarea Republicii Populare Române, principalele izvoare scrise cu privire la istoria și cultura poporului român au cunoscut un deosebit interes, care s-a materializat prin numeroase studii, colecții, interpretări. În categoria *izvoare epigrafice* se semnalează: în Mircea Vodă (Dobrogea) s-a descoperit în 1950, inscripția slavă din anul 641 (=943), care constituie cea mai veche inscripție în limba slavă din estul și sud-estul Europei (vezi «Studii», 1951, nr. 3, p. 123). Tot în Dobrogea la Basarabi, săpăturile au dat la iveală urmele unei biserițe rupestre, în care apar un grafit cu anul 6500, în caractere chirilice (=992). (Vezi Materiale și cercetări arheologice, 1959, vol. VI). În Repertoriul monumentelor... din timpul lui Ștefan cel Mare, București, 1958, găsim izvoarele epigrafice din Moldova, 1451—1504. E anunțată apariția apropiată a colecției *Inscripțiile medievale ale României*. Cu privire la *izvoarele numismatice*, în afară de «Studii și cercetări de numismatică» I, 1957, II, 1958, e necesară alcătuirea unui Repertoriu al tuturor tezaurelor și descoperirilor monetare de pe pământul țării noastre și întocmirea unui Corpus nummorum. În rîndul așa ziselor «*Documente interne*» au apărut, începînd din 1948, 28 volume, plus 2 de Introducere sub titlul «*Documente privind istoria României*», seria A. Moldova (1384—1625), 11 vol., seria B. Țara Românească (1247—1625), 11 vol., iar seria C. Transilvania (1075—1350), conținînd 6 volume. Culegeri de documente: *Documente privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850* (vol. I—II, Buc., Edit. științifică 1958), cuprind 779 de titluri, *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, vol. I—V, Buc., Edit. Academiei R.P.R., 1959—1962. Volumul *Meșteșugari și negustori din trecutul Craiovei. Documente (1666—1865)*, București, 1957, cuprinde 263 importante piese. În ceea ce privește istoria Bucureștilor, au apărut 2 volume: 1) *Documente privind istoria orașului București, 1594—1821*, Edit. Academiei R.P.R., 1961. În volumul «*Arhivele Statului, 125 ani de activitate, 1831—1956*, București, 1957, găsim istoricul arhivelor românești.

Colecția «*Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și țîrguri 1776—1861*» (Moldova, seria A., vol. II, București, 1960) deși are o serie de inadvertențe, totuși contribuie la adîncirea studierii fenomenelor social-economice. Un însemnat instrument de lucru îl constituie: *Catalogul documentelor moldovenesti din Arhiva centrală a Statului* (vol. I, 1387—1620), București, 1957; vol. II, 1621—1652, București, 1957), *Catalogul documentelor românești din Arhivele Statului...* (vol. I, București, 1955), *Catalogul documentelor grecești...* (vol. I—II, București, 1958), de asemenea sînt importante.

În categoria ziselor «*Documente externe*» deja s-au publicat acte externe în cele 5 volume din Colecția privind Răscoala din 1821 (volumul IV). Sînt gata pentru tipar cîteva volume din noua serie a colecției Hurmuzachi, înserînd documente din U.R.S.S., R. P. Ungară, R. P. Polonă, R. P. Bulgaria, cît și editarea unor materiale, marcînd relațiile romîno-ruse. Semnalarea documentelor turcești relative al țările romîne, ne furnizează o serie de informații noi: *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, *Despre arhiva turco-orientată din Biblioteca de Stat «V. Kolarov»*, Sofia («*Revista Arhivelor*», 1959, nr. 2, 1960, nr. 1).

Izvoarele juridice au cunoscut o atenție deosebită în cadrul cercetărilor din anii puterii populare. Vechile tipărituri de pravile din secolele XVII—XIX, sînt reeditate științific, căuțîndu-se să se identifice izvoarele mai vechi și textele de bază. Începînd din 1955, s-au tipărit următoarele izvoare: *Legiuirea Caragea din 1818* (în 1955); *Pravilniceasca condică din 1780* (în 1957); *Codul Calimach din 1818 și Sobornicescul Hrisov din 1785* (1958); *Manualul juridic al lui Andronache Donici din 1814* (în 1959); *Carte românească de învățătură din 1646* (în 1961) și *Îndreptarea legii din 1652* (în 1962). În categoria («*Izvoare narative interne*») a apărut *Istoria Țării Românești, 1290—1690. Letopisețul Cantacuzinesc* (Editura Academiei R. P. R., 1960), la care a contribuit și I. Ionașcu. Acesta atrage atenția ca la o nouă ediție trebuie să se țină seama și de manuscrisul descoperit recent și editat sub titlul: *O copie necunoscută a Letopiseșului Cantacuzinesc* (în «*Mitropolia Olteniei*», 1961, nr. 7—9).

Istoria Țării Românești, de la octombrie 1688 pînă la martie 1717, (Buc., Editura Științifică, 1959) ridică probleme de metodă a reeditării textelor. *Cronicații munteni*, 2 vol.,

Buc. E.P.L., cuprind cele două cronici semnalate mai sus și cronica Domniei lui Constantin Brîncoveanu, de Radu Greceanu. Textele sînt însoțite de studiul lui Eugen Stănescu, «Valoarea istorică și literară a cronicilor muntene» (vol. I, p. V—CXXVI), deosebit de valoros. În ce privește *izvoarele narative din Moldova*, în 1959, într-o ediție revăzută a apărut, culegerea: *Croniclele slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate cîndva de I. Bogdan. *Letopiseșul Țării Moldovei* scris de Grigore Ureche, apărut în 1955 (Buc., E.S.P.L.A.), reeditat într-o nouă ediție revăzută. Miron Costin, *Opere*, Buc., E.S.P.L.A., 1958, e editat ca și Grigore Ureche de același specialist, P. P. Panaitescu. Din Opera lui Dimitrie Cantemir, s-a dat o ediție de popularizare «*Descrierea Moldovei*» (Biblioteca pentru toți, 1956), în traducere, *Viața lui Constantin Cantemir* (E.S.P.L.A., 1960).

Ion Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, «*O samă de cuvinte*», E.S.P.L.A., 1960) și ediția a II-a în 1956, cu redarea științifică a textului și cu un amplu studiu introductiv, sînt prezentate de academicianul Iorgu Iordan.

Izvoarele narative externe ne dau în colecția inițiată de Academie «*Scriptores Byzantini*»: *Istoria turco-bizantină, 1341—1462*, scrisă de cronicarul bizantin Ducas (București 1958), cit și opera lui Laonic Chalecondil: *Expuneri istorice (1389—1462)*, amîndouă editate de bizantinologul român, V. Grecu. Dan Simonescu dă o nouă ediție a cronicii lui Baltasar Walther despre Mihai Viteazul (vezi în «*Studii și mat. ist. medie*», II, 1959). Stabilirea unor norme obligatorii, principiilor și metodelor ce trebuie urmate și publicarea izvoarelor, crearea unui sistem unitar în editarea textelor vechi vor contribui la «accelerarea ritmului de editare și implicit la o adîncire continuă a cercetărilor istorice în patria noastră». (C. B.).

N. Corlăteanu, *Despre aceeași controversă filologică. (Raporturile dintre «Codicele Voronețean» și «Lucrul apostolesc» al lui Coresi), în «Limba Romînă», nr. 2/1963, pp. 177—185.*

Academicianul Al. Rosetti (*Din nou despre raporturile dintre Codicele Voronețean și Apostolul diaconului Coresi*, în L. R., 1961, nr. 2, pp. 133—134) reînnoiește teza sa mai veche, susținînd că între versiunea romînească din Codicele Voronețean și Apostolul lui Coresi există asemănări, care ar atinge pînă la 80% din textul Codicelui.

N. Corlăteanu combate ipoteza Academicianului Rosetti (vezi, de asemenea, N. Corlăteanu, *În jurul unei controverse filologice (Raporturile dintre «Codicele Voronețean» și «Lucrul apostolesc» al lui Coresi, «S.C.L.» 1960, pp. 443—451)* susținînd judicios caracterul de sine stătător al celor două traduceri. Codicele Voronețean folosește în mod regulat formele rotacizante, care nu există în Apostolul lui Coresi. Diaconul din Tîrgoviște nu confruntă traducerea Codicelui Voronețean cu vreun text slav, după cum susține Academicianul Al. Rosetti, ci traduce singur, ori cu ajutoarele sale un text slav. Numai astfel se explică faptul că textul coresian ni se înfățișează mai servil față de textul slav și mai confuz decît Codicele Voronețean. Adăugările făcute de Coresi ne conduc către un alt text decît Codicele Voronețean, unde acestea lipsesc, iar unele omisiuni constatate la Coresi, felul de a prezenta unele nume proprii, susțin independența unui text față de celălalt. Dînd exemple, analizînd fragmente din cele două texte, N. Corlăteanu confirmă dependența servilă a traducerii coresiene față de originalul slav, în timp ce Codicele Voronețean ne oferă o traducere mai liberă, în cadrul topiceii obișnuite. Popa Grigore din Măhaci, în calitate de copist, copiază texte profane traduse în romînește și le transmite cu rotacism, deși în graiul lui acest fenomen nu mai exista. Cu atît mai mult dacă diaconul Coresi ar fi utilizat textele rotacizante, cînd e vorba de un *cuprins religios*, cu siguranță că el ar fi păstrat formele rotacizante, cunoscute fiind caracterele «sanctosancte și intangibile» ale fiecărei forme și fiecărui cuvînt, în textele religioase. În același sens e citat și Pandele Olteanu, care punînd la îndoială dependența textului coresian, de textele rotacizante, nu găsește o filiație strînsă între traducerile rotacizante și traducerile «șlefuitorului și modernizatorului de limbă, Coresi». — (C. B.).

M. Eminescu, *Opere*, vol. VI, *Literatura populară*. Ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963.

De curînd a apărut volumul al VI-lea al Ediției critice din opera lui Mihail Eminescu, îngrijită de Academicianul Perpessicius. El reprezintă, de bună seamă, cel mai important eveniment editorial al ultimilor ani, iar în cadrul chiar al monumentului ediției eminesciene, acest al VI-lea volum constituie o dată care se va reține mai bine, pentru că el încheie etapa de editare în condiții demne de ea a poeziei lui Eminescu. Volumele care urmează să apară tot sub îngrijirea Academicianului Perpessicius vor cuprinde proza, încercările dramatice, publicistica, corespondența și celelalte creații ale marelui Eminescu.

Consacrat *Literaturii populare* — termen intrat de mult în nomenclatura bibliografiei eminesciene — recentul volum are următorul cuprins:

Mai întîi *Prefața*, în care Academicianul Perpessicius oferă anumite deslușiri de ordin tehnic mai general, urmată imediat de un cuvînt introductiv intitulat «*Eminescu și folclorul*», datorat tot editorului, care face de data aceasta o sinteză a bogatelor sale cercetări închinată preocupărilor folclorice ale lui Eminescu. În continuare, reproducerea textelor *Literaturii populare* eminesciene, grupate în următoarele capitole principale: *Poeme originale de inspirație folclorică*, *Lirica populară*, *Balade*, *Dramatice*, *Basme în proză*, printre care *Făt-Frumos din lacrimă*, *Călin-Nebunul*, *Finul-lui-Dumnezeu*, *Vasile-șinul-lui-Dumnezeu* ș. a. urmate de *Proverbe-asemănări-cimilituri* și *Cîntece de lume sau Irmoase*.

La rubrica *Anexe*, aflăm ca de obicei, la astfel de lucrări mari, capitolul instructiv intitulat *Exerciții ex moloz*, urmat de reproducerea integrală a *Caietului anonim*, descoperit de mult printre manuscrisele eminesciene cu materiale folclorice, și de opiniile privitoare la folclor ale lui Eminescu, Slavici, Iosif, Vulcan și Miron Pompiliu.

În sfîrșit, aparatul critic al volumului de *Literatura Populară*, alcătuit din *Note și variante*, o *Schită Bibliografică* și un corp de *Indices*, dintre care deosebit de instructiv este indicele lexical.

Față de edițiile precedente ale *Literaturii populare* eminesciene, volumul recent ieșit de sub tipar sub îngrijirea Academicianului Perpessicius se remarcă net, prin următoarele calități de seamă:

Mai întîi în ce privește cuprinsul: volumul cuprinde «cu mult mai mult decît îngăduie titlul», — după cum ne spune chiar editorul în *Prefață*, — prezentînd cititorilor pe lîngă creațiile eminesciene «populare» în înțelesul strict al cuvîntului, și acele creații ale lui Eminescu «care se potriveau așa de bine cu gîndirea poporului» și cărora poetul le-a atribuit termenul de «populare», într-un sens mai larg al cuvîntului. De aici, meritul deosebit ce îi revine Academicianului Perpessicius de a fi prezentat în acest al VI-lea volum al «Operei» lui Eminescu cea mai completă imagine asupra *Literaturii populare* eminesciene, din cîte ne-au oferit edițiile de pînă acum.

În al doilea rînd, cu privire la reproducerea de texte, volumul are, pe lîngă meritul de a le fi prezentat în integritatea lor (afară de «piesele de infern» care fac excepție), și calitatea principală, specifică activității editoriale a Academicianului Perpessicius, de a fi respectat fiziologia activității creatoare a marelui Eminescu. Evitînd astfel fragmentarismul de care au suferit edițiile precedente.

Remarcabilă și bine nuanțată este, de asemenea, în acest volum, împărțirea materialului, din capitolul *Lirica populară* în: *Doine de dragoste*, *Umbrele dragostei*, *Dragostea poznașă-Cochetărie*, *Doine de dor*, *Doine de instrăinare*, *Familiale-Căsătorie*, *Irmoase*, *Blesteme*, *Bocete*, *Haiducești-De voinicie*, *Sociale* etc. — clasificare întîlnită pentru prima dată tot la Academicianul Perpessicius și care evidențiază bogăția de aspecte a culegerii eminesciene de lirică populară.

În sfîrșit trebuie subliniat meritul Academicianului Perpessicius de a fi înlăturat în acest volum numeroasele erori de lectură și de tipar, întîlnite în edițiile trecute.

(A. Arm. M.)

MANUSCRISELE NEPUBLICATE NU SE RESTITUIE. CO-
LABORATORII SÎNT RUGAȚI SĂ-ȘI PASTREZE COPIE
DE PE MANUSCRISELE PE CARE LE TRIMIT REDACȚIEI

MANUSCRISELE, CĂRȚILE, COMUNICĂRILE OFICIALE ALE EPAR-
HIILOR, REVISTELE PERIODICE, ABONAMENTELE ȘI ORICE FEL DE
CORESPONDENȚĂ PRIVITOARE LA REVISTĂ SE TRIMIT PE ADRESA :
EDITURA INSTITUTULUI BIBLIC ȘI DE MISIUNE ORTODOXĂ,
INTR. PATRIARHIEI Nr. 9, RAIONUL N. BALCESCU, BUCUREȘTI,
CU MENȚIUNEA: «PENTRU STUDII TEOLOGICE, — REVISTA
INSTITUTELOR TEOLOGICE DIN PATRIARHIA ROMÎNĂ»
